

Ardahan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

OLTU MADEN FOLKLORU

Ali BEDİR

Dr. Öğr. Üyesi Nina PETROVİCİ

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

OLTU MADEN FOLKLORU

Ali BEDİR

Dr. Öğr. Üyesi Nina PETROVİCİ

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

KABUL VE ONAY

Ali BEDİR tarafından hazırlanan “Oltu Maden Folkloru” başlıklı bu çalışma, 27.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Başkan)

[İ m z a]

Dr. Öğr. Üyesi Nina PETROVICI (Danışman)

[İ m z a]

Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi /Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren .....ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

27/06/2019

[İmza]

Ali BEDİR

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patenti gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkartarı veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanımın **Dr. Öğr. Üyesi, Nina PETROVİCİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

 (İmza)

Ali BEDİR

ÖZET

BEDİR, Ali. *Oltu Maden Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019

Oltu, Erzurum'a bağlı bir ilçedir. İlçede önemli maden yatakları bulunmaktadır. Erzurum'un maden rezervinin büyük bir bölümü Oltu'dan karşılanmaktadır. Oltu'da çıkarılan madenler; tuz, kireç, kömür ve Oltu Taşı'dır. İlçede çalıştırılır durumda olan madenlerin yanı sıra kapatılmış durumda olan madenler de bulunmaktadır. Oltu'da madenler ve inanışlarla ilgili derlemelerde bulunduk. Sahada yaptığımız derlemelerde mülakat yöntemini kullandık. Derlemelerimizden elde ettiğimiz kaynaklar neticesinde, Oltu'da toplumun işçi kesimi ve diğer bireyleri için madenlerin ekonomik değerinin yanı sıra çeşitli alanlarda inanışların ve uygulamaların da var olduğunu tespit ettik. Oltu'da yaptığımız derlemelerden elde ettiğimiz kaynaklarla, Zonguldak gibi madenlerin ve maden ürünlerinin önemli olduğu yerlerin yazılı kaynaklarından elde ettiğimiz bilgileri karşılaştırdık. Karşılaştırmalarımız neticesinde farklı yörelerde farklı şekillerde madenlerle ilgili inanışların ve uygulamaların var olduğunu tespit ettik. Bu tez çalışması, Oltu'da madenlerle ilgili inanışlardan ve uygulamalardan hareketle maden folklorunun tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını hedefler.

Anahtar Sözcükler: Oltu Maden Folkloru, Madenler, Maden Folkloru, Maden Ocakları İnanışları, Madenler Üzerine İnanışlar ve Uygulamalar

ABSTRACT

Bedir, Ali, *Mineral Folklore in Oltu*, Master's Thesis, Ardahan, 2019

Oltu is a district of Erzurum. There are important mineral deposits in the district. A large part of the mineral reserve of Erzurum is met from Oltu. Mine extracted from Oltu are salt, lime, coal and jet. There are also inactive mine along with active mine in the district. We made compilations about mines and beliefs in Oltu. We used the interview method in our compilations on the site. As a result of our sources, we observed there are also beliefs and practices in various field in Oltu as well as the economic value of mines for the workers and the other members of the society. We compared our compilations from Oltu with the information obtained from the written sources of places where mines and mineral products are very important such as Zonguldak. As a result of our comparisons, we determined that there are different beliefs and practices about different types of mines in different regions. This thesis aims to define and classify the mineral folklore based on the beliefs and practices related to mines.

Keywords: Mineral folklore in Oltu, Mineral folklore, mine, beliefs of mine, beliefs and practices about mine

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET.....	5
KISALTMALAR	10
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
I. BÖLÜM: OLTU İLÇESİ.....	15
1.1 OLTU’NUN TARİHİ.....	15
1.2 OLTU’NUN FİZİKİ VE COĞRAFİ YAPISI	15
1.3 OLTU’NUN EKONOMİSİ.....	16
1.4 OLTU’DA MADENLER.....	17
II. BÖLÜM: MADEN FOLKLORU	19
2.1 MESLEK FOLKLORU BAĞLAMINDA MADENCİLİK.....	19
2.2 MADEN FOLKLORUNUN TANIMI.....	19
2.3 MADEN FOLKLORUNUN SINIFLANDIRILMASI	20
2.4 TOPLUMUN MADENLERE YÜKLEDİĞİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR.....	21
2.4.1 Toplumların Madenleri Anlamlandırma Süreci.....	21
2.4.2 Madenler ve Sağlık	25
2.4.3 Madenler Aracılığıyla Kötü Ruhlardan Arınma	26
2.4.4 Madenlerle İlgili Üretilen Edebi Ürünler.....	27
2.5 MADEN OCAKLARI İÇERİSİNDEKİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR..	28
2.5.1 Maden Ocakları İçerisinde Düzen ve Yasalar	28
2.5.1.1 Maden Ocakları İçerisinde Düzen.....	28
2.5.1.2 Maden Ocakları İçerisinde Yasalar	31
2.5.2 Madenin Koruyucu Ruhü/İyesi.....	34
2.5.3 Maden Ocakları İçerisinde Uğur ve Uğursuzluk İşaretleri.....	39

2.5.4 Maden Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar.....	42
2.5.5 Maden Ocaklarında Olağanüstü Olaylar ve Kahramanlaştırmalar	47
III. BÖLÜM: OLTU MADEN FOLKLORU	49
3.1 OLTU'DA MADENLERE YÜKLENEN İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR	49
3.1.1 Oltu'da Madenleri Anlamlandırma Süreci	49
3.1.2 Oltu'da Madenler ve Sağlık.....	52
3.1.2.1 Madenlerin Stresi Azaltması	52
3.1.2.2 Madenlerin Bebeklerde Kullanılması	53
3.1.2.3 Madenlerin Baş Ağrılarında ve Kırıklarda Kullanılması	54
3.1.2.4 Madenlerin Bronşit ve Romatizma Tedavisinde Kullanılması	54
3.1.2.5 Madenlerin Doğurganlık Amacıyla Kullanılması.....	56
3.1.2.6 Madenlerin Salgın Hastalıkların Tedavisinde Kullanılması	57
3.1.3 Oltu'da Madenler Aracılığıyla Kötü Ruhlardan Arınma.....	57
3.1.4 Oltu'da Madenlerle İlgili Üretilen Edebi Ürünler	59
3.2 OLTU MADEN OCAKLARI İÇERİSİNDEKİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR.....	61
3.2.1 Oltu'da Maden Ocakları İçerisinde Düzen	61
3.2.1.1 Maden Ocaklarının Ailelere Ait Olması	62
3.2.1.2 Madenler ve Nasip İnancı	63
3.2.1.3 Maden Ocaklarında Ekip Çalışması.....	65
3.2.1.4 İşçilerin Madenlerde İzledikleri İşaretler	66
3.2.1.5 Maden Ocaklarında Alınan Güvenlik Önlemleri	66
3.2.2 Oltu'da Madenlerin Koruyucu Ruhları/İyeleri	67
3.2.3 Oltu'da Maden Ocakları İçerisinde Uğur ve Uğursuzluk İşaretleri.....	71
3.2.4 Oltu Maden Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar	72
3.2.4.1 Kömür Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar.....	72
3.2.4.2 Oltu Taşı Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar	72
3.2.5 Oltu Maden Ocaklarında Olağanüstü Olaylar ve Kahramanlaştırmalar	73
SONUÇ	77

KAYNAKÇA.....	81
DİJİTAL KAYNAKLAR	82
KAYNAK KİŞİLER.....	82
KAYNAK KİŞİLERE SORULAN SORULAR.....	85
TERİMLER.....	86
ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR

Çev. : Çeviren

EKİ: Ereğli Kömür İşletmesi

Hız.: Hazretleri

K.K.: Kaynak Kişi

Km²: Kilometrekare

S.: Sayfa

S.AV.:Sallallâhu aleyhi ve selem

St.:Santa

TL: Türk Lirası

Vb.: Ve benzeri

YBO: Yatılı Bölge Ortaokulu

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

ÖNSÖZ

Maden folkloru, bir toplumun bireylerinin madenlere ve maden ürünlerine yüklediği inanışlar ve uygulamalardır. Teknolojik gelişmelerle beraber madenlere yüklenen inanışlar ve uygulamalarda azalma görülmektedir. Maden ocaklarındaki teknolojik gelişmeler de maden folkloru ürünlerinde azalma meydana getirmektedir. Modern madenlerde elde edilebilecek hikâyeler sınırlı sayıda iken ilkel usullerin devam ettirildiği maden ocaklarında çalışanların anlattığı hikâyeler oldukça fazladır. Bu hikâyeler aynı zamanda çeşitli konularda şekillenebilmektedir. Oltu'da ilkel ve modern usullerin olduğu maden ocakları bulunmaktadır. Ocaklarda çalışan işçilerin inanış ve uygulamaları maden folkloru malzemeleri açısından incelemeye değerdir.

Maden folkloru, Türkiye'de henüz çalışılmamış bir konudur. Maden ocaklarının olduğu illerde, maden işçileri ile derlemeler yapılmıştır. Ancak bunlar hikâye derlemesinin ötesinde bir inceleme değildir. Yapılan çalışmalar, işçilerin hayat hikâyelerinin derlenmesi ve madenlerin belgesel olarak yayımlanması şeklindedir. Madenler üzerinden çeşitli alanlarda öykü ve hikâye yarışmaları yapılmıştır. Bunlar halkbilimi açısından bir incelemeye tâbi olmamıştır.

Oltu maden ocaklarında yaptığımız alan araştırmasıyla kaydettiğimiz hikâyelerden hareketle üzerinde durduğumuz temel nokta; maden folklorunun tanımlanması ve madenler üzerindeki inanışların incelenmesidir. Çalışmamızın sınırlılığı Oltu olarak belirlenmiştir. Oltu'da yaptığımız çalışma alan araştırmasıdır. Maden ocağı işçileriyle yapılan görüşmelerde mülakat yöntemi kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Oltu ilçesi tanıtılmıştır. Bölgede bulunan ocaklar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde maden folklorunun tanımı ve sınıflandırılması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Oltu maden folkloru ele alınmıştır. Bölgede yaptığımız çalışmalarda elde ettiğimiz verilerden bahsedilmiştir. Çalışmanın temel amacı; Oltu'da bulunan madenler etrafında şekillenen inanışları ve uygulamaları araştırmak, farklı bölgelerde bulunan madenler üzerindeki inanışlar ve uygulamalarla karşılaştırma yaparak maden folklorunun ana hatlarını belirlemektir.

Tezin hazırlanma sürecinde desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK'A ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAYHAN'A sonsuz teşekkürlerimi

sunuyorum. Son olarak tezin amacının belirlenmesi ve izlenilecek yol haritasını bana sunan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nina PETROVİCİ'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Oltu, Erzurum ve çevre iller arasında maden yatakları açısından önemli bir bölgedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin maden rezervi bakımından en önemli ili Erzurum'dur. Erzurum'un maden rezervlerinin büyük bir kısmı ise Oltu ilçesinde bulunmaktadır. İlçede çalıştırılır durumda olan maden ocakları Oltu Taşı ve kömür ocaklarıdır. Kapatılmış durumda olan ocaklar ise tuz ve kireçtir. Aynı zamanda Oltu Taşı maden ocakları arasında kapatılmış durumda olan maden ocakları da bulunmaktadır. Maden ocaklarıyla ilgili bilgilerin toplanması amacıyla alan araştırması yapılmıştır. Çalışmada mülakat yöntemi kullanılarak maden folkloru malzemeleriyle ilgili bilgiler edinilmiştir. Edinilen bilgiler ışığında maden folklorunun tanımlanması ve sınıflandırılması hedeflenmektedir.

Çalışmamız Oltu ile sınırlandırılmıştır. Oltu Maden Folkloru adlı bu çalışmada görüşülen kaynak kişiler, Oltu maden ocakları işçileri arasından seçilmiştir. İlçede bulunan her maden ocağıyla ilgili bilgilerin edinilmesi amacıyla kaynak kişilerin seçilmesinde özen gösterilmiştir. İlçede kapatılmış durumda olan kireç, tuz ve Oltu Taşı maden ocaklarıyla ilgili bilgiler edinilmesinde güçlükler yaşanmıştır. Ocaklarda çalışan işçilerin göç etmeleri ve vefat eden işçilerin olması, verilerin toplanmasında yaşanan güçlükler olarak sıralanabilir.

Araştırmanın konusu belirlendikten sonra Oltu ve Erzurum'la ilgili folklor temelli yazılmış kitaplar ile akademik çalışmalar taranmıştır. Elde edilen verilerden üçüncü bölümde bahsedilmiştir. Ayrıca Oltu'da yaptığımız alan araştırmasıyla maden ocaklarıyla ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Farklı yörelerdeki maden folkloru ve madenlerle ilgili inanışlarla ilgili bilgilerin edinilmesinde, Türkiye'nin maden rezervi açısından yoğun olan bölgeleriyle ilgili yazılmış kitaplar ve akademik çalışmalar taranmıştır. Elde ettiğimiz verilerle, maden ocaklarının halkbilimi açısından ilk incelemesi Âdem Terzi tarafından yapılmıştır. Kömürün Dili "Madenci Anlatıları" adlı çalışması 2017 yılında Türk Dili dergisinde yayımlanmıştır. Bu çalışma kömür ocakları ile sınırlı tutulmuştur. Diğer maden ocakları hakkında çalışma tespit edilmemiştir. Çalışmamızda Türk dünyasından madenlerle ilgili inanışlar ve uygulamalarla ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Bu bilgilerin edinilmesinde yazılmış kitaplar ve akademik çalışmalar taranmıştır.

Maden Folkloru; maden ocaklarının içerisindeki ve dışarısındaki uygulamaları, madenlerden yapılan ürünleri, madenlerin koruyucu ruhlarını, maden ocakları içerisindeki adlandırmaları, madenler üzerine inanışları, madenler için anlatılan doğüstü ve yaşanılabilir hikâyeleri, madenlerin sağaltıcı ve zararlı yönlerini kapsamaktadır. Maden ocakları içerisinde işçiler tarafından yaratılan bir dünya vardır. Aynı zamanda toplum içerisinde işçi kesimi olmayan ve maden ürünlerini yaşamın farklı sahalarında kullanarak, geçmişten başlayıp yaşadığı ana kadar olan birikimlerin üzerine koyup maden ürünlerine çeşitli inanışlar ve uygulamalar yükleyen bireyler vardır. Bir bölgede olan kültürel zenginlik farklı bir bölgede kullanılmıyor olabilir veya farklı varyantlarla karşımıza çıkabilir. Tüm bunlar gösteriyor ki maden folkloru araştırılmaya değer nitelikler taşımaktadır. Oltu maden havzası alan araştırmamızla ve farklı yörelerdeki maden ocaklarıyla ilgili yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri karşılaştırarak, maden folklorunu ana hatlarıyla belirlemeyi amaçlıyoruz. Çalışmamızın maden folkloru başlığında, Türk Dünyası yazılı kaynaklarından elde ettiğimiz madenlere yüklenen inanışlardan ve uygulamalardan bahsedeceğiz.

I. BÖLÜM: OLTU İLÇESİ

1.1 OLTU'NUN TARİHİ

Oltu, tarihi boyunca önemli bir merkez konumunda olmuştur. “Tarihi kaynaklarda Olti'k, Oltu'm, Okhti'k veya Oltu'si (Olti'ler) diye geçen Oltu'nun tarihi günümüzden yaklaşık olarak 3000 yıl öncesine dayanır.” (“Oltu Kaymakamlığı”, t.y) 1071'de Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya başlayan Türk akımlarında Saltuklular Erzurum'a konumlanmıştır. Oltu, Saltuklular'ın idaresinde olmuştur. Tarihte Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.

“1878 Ayestefanos Antlaşması ile Oltu Rusya'ya bırakılmıştır. 1917 Bolşevik ihtilali ile Ruslar çekilirken burasını Ermenilere bırakmış. 1917 Rus ihtilalinden sonra Oltu'nun yönetimi Ermeni İcra Komitesinin eline geçmiştir.” (“Oltu Kaymakamlığı”, t.y) Ermeni çeteleri, Oltu halkına zulmetmiştir. Ermeni zulmünün bitişi 1918 yılıdır. İşgalden kurtulmak amacıyla Oltu İslam Komitesi kurulmuştur. Oltu, 25 Mart 1918'de Ermenilerden kurtarılmıştır. 25 Mart Oltu'nun kurtuluşu olarak kutlanılmaktadır. Oltu, kurtuluş mücadelesinin bitmesiyle bağımsız olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanmış ve 1926 yılında ilçe olmuştur.

1.2 OLTU'NUN FİZİKİ VE COĞRAFİ YAPISI

Oltu, Erzurum'a bağlı bir ilçedir. İlçede 72 mahalle bulunmaktadır. “Merkez Nüfusu 21.270, Kırsal Nüfus 9.870, Toplam Nüfus 31.087'dir.” (“Oltu Kaymakamlığı”, t.y) Nüfusun çoğunluğu ilçe merkezinde ikamet etmektedir. İş imkânlarının sınırlı olmasından dolayı göç veren bir bölgedir. İlçe, Erzurum-Tortum-Narman-Şenkaya-Ardahan yol güzergâhı üzerindedir. Erzurum'un en fazla maden rezervine sahip ilçesi konumundadır.

“İlçemiz 1380 km² yüz ölçüme sahiptir. Rakımı 1275 metredir. İlçenin doğusunda Şenkaya, kuzeydoğusunda Olur, kuzeyinde Yusufeli ve Uzundere, batısında Tortum ve güneyinde Narman ilçeleri bulunmaktadır. İlçe matematiksel konum olarak 41-59 doğu boylamları ile 40-34 kuzey enlemleri arasında yer alır. (“Oltu

Kaymakamlığı”, t.y) Etrafı dağlarla çevrili ve engebeli bir arazi üzerine konumlanmıştır. İlçeye yakın alanlarda bulunan köylere ulaşımın sağlanmasında sorun yaşanmazken, dağlık ve engebeli alanlardaki köylere ulaşımında kış aylarında sorunlar yaşanır.

Oltu, civar ilçelere göre ılıman bir iklim tipine sahiptir. Kış aylarında ilçenin merkezi, köyelerine nazaran daha sıcaktır. Kasım, aralık, ocak ve şubat aylarında hava eksi derecelere düşer. Kış aylarında yağış tipi kar şeklindedir. En çok yağışı ise ilkbahar aylarında alır. Yazın hava sıcaklıkları yüksektir ve kurak bir mevsim geçirir.

İlçede yüksek okul derecesinde eğitim veren kurumlar; Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu, Yer Bilimleri Fakültesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi’dir. “İlçe Merkezinde 9 lise, 5 ortaokul, birisi YBO olmak üzere 6 ilkokul, mahallelerde (köylerde) müstakil 3 ilkokul ve 3 ortaokul, 3 birleştirilmiş sınıf bulunmaktadır.” (“Oltu Kaymakamlığı”, t.y) İlçeye civar ilçelerden eğitim ve öğretim almak isteyen öğrenciler gelmektedir. Oltu, çevresinde bulunan Narman İlçesi, Şenkaya İlçesi ve Akşar Mahallesi’ne göre eğitim ve öğretim alanında önemli bir yere sahiptir. İlçede yatılı okulların olması, ilçe dışından gelen öğrenciler için önemli olmaktadır.

1.3 OLTU’NUN EKONOMİSİ

Oltu’nun ekonomisini tarım, hayvancılık ve ticaret oluşturur. İlçede yapılan tarım, çiftçilerin büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının kışlık ihtiyacını karşılayacağı bitkilerden oluşur. Çiftçilerin mutfak ihtiyaçlarını karşılamak için ettikleri mısır, lahana, fasulye, patates vb. bitkilerde bulunmaktadır. Ancak bunlar ilçenin ekonomisinin temelini oluşturacak düzeyde değildir.

İlçede bulunan yaylalarda ve mera alanlarında hayvancılık yapılmaktadır. Bölge ekonomisinin büyük bir bölümünü hayvancılık oluşturmaktadır. Hayvanların sütlerinden yağ, kaymak ve peynir gibi besinler yapılır. Hayvanları olan çiftçiler bu ürünleri satarak ihtiyaçlarını karşılarlar. Aynı zamanda besicilik ve damızcılık faaliyetleri de yürütülmektedir. İlçede devlet destekli et ve süt çiftlikleri bulunmaktadır. İlçe merkezinde ise ticaret yapılır. Yöreye adı bütünleşen Oltu Cağ Kebabı ve Oltu Taşı ilçe merkezinin ekonomisinde önemlidirler. Oltu Taşı’ndan yapılan ürünler dış piyasaya

ihraç edilir. İlçede çimento ocağı, tuğla ocağı ve kömür ocakları bulunmaktadır. Erzurum'un ve civar yerlerin çimento, tuğla ve kömür ihtiyaçları Oltu'dan karşılanır.

1.4 OLTU'DA MADENLER

Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında bilgiler edindiğimiz maden ocakları; kömür, Oltu Taşı, tuz ve kireçtir. Oltu Taşı'nın ismi ilçeye bütünleşmiş hâdedir. Bu taşın ülkemizde tek havzası Oltu ve çevresidir. Dutlu, Güllüce ve Güzelsu Mahalleleri'nde Oltu Taşı maden ocakları bulunmaktadır. Burada bulunan maden ocakları ailelere aittir. Resmi bir işletme bulunmamaktadır. İlkel usullerle maden çıkarılmaktadır. Oltu Taşı ocaklarında çalışan işçiler genellikle kışın çalışmaktadırlar. Kışın çalışmalarının nedeni ise işçilerin yaz aylarında tarla ve bağ işleriyle uğraşmalarıdır. Oltu Taşı maden ocaklarında alan araştırması için bulunduğumuzda madenlerde kullanılan teknolojik aletlerin bu ocaklarda bulunmadığını gözlemledik. Maden ocaklarının dar olması, rezervin tam olarak planlanamaması ve iklim şartları nedeniyle resmi bir işletme kurulamamıştır. Çıkarılan maden ancak ailelerin geçimini sağlayabilecek durumdadır. Çalıştırılır durumda olan ocakların sayısı resmi belgeler olmadığı için net bir rakam söylemeyi zorlaştırmaktadır. Ancak Dutlu Mahallesi'nde alan araştırmamız sırasında gözlemlediğimiz çalıştırılır durumda olan ocak sayısı sekiz tanedir. Kapatılmış durumda olan ocak sayısı ise otuzun üzerindedir. Göçük altında kalan kapatılmış maden ocakları olduğu için bölgede kapatılmış ve faal durumda olan ocak sayısını belirlemek güçtür. Oltu Taşı maden ocakları zor şartlar altında işletilmektedir. Ocağın içerisinde bir kişinin ancak sığabileceği şekilde genişlik açılmaktadır. İşçiler ocaktan çıkmak için geri geri çıkmak zorundadırlar. Hareket edebilecekleri alan dardır. Oltu Taşı'ndan yüzük, tespih, kolye, küpe, gerdanlık, ağızlık vb. ürünler yapılmaktadır. İlçede üretilen bu ürünler ülkemizin dört bir yanına gönderilmektedir. Oltu Taşı'nın az çıkarılması neticesinde üretilen ürünlerin fiyatları altınla yarışır niteliktedir. Bu nedenle piyasaya Rus Taşı diye adlandırılan ürünler sürülmüştür. Bu ürünler ise ithal edilen ürünlerdir ve Oltu Taşı'yla ilgileri yoktur. Oltu Taşı'na benzerlikleriyle dikkat çekerler. Fiyat olarak ise Oltu Taşı'ndan yapılan ürünlerden düşük fiyatlara satılırlar. Oltu Taşı ve Rus Taşı arasındaki farkı anlayabilmek için bu işte uzman olmak gereklidir. Oltu Taşı'nın üretim aşamasını

ve özelliklerini bilmeyen kişilerin Rus Taşı'yla Oltu Taşı arasındaki farkları bilmeleri güçtür.

Oltu'daki bir diğer önemli maden kömürdür. Çıkarılan kömür linyit kömürüdür. Kemer kaya ve Duralar Mahalleleri'nde kömür ocakları bulunmaktadır. Oltu ile Şenkaya arasında bulunan Balkaya Mahallesi'nde Oltu Kömür İşletmesi bulunmaktadır. Kemer kaya ve Duralar Mahalleleri'nde arasında bulunan kömür ocakları modern olarak işletilmektedirler. Dağ, kesme şeklinde açılmaktadır. Yer altına inen ocak Balkaya Mahallesi'nde bulunmaktadır. Çıkarılan kömür, sanayi ve evler için kullanılır. Çevrede bulunan ilçelerin ve illerin kömür ihtiyaçları, Oltu'da bulunan kömür ocaklarından karşılanmaktadır.

Oltu'nun Aksu Mahallesi'nde kireç ocakları bulunmaktadır. 2000'li yıllardan sonra bu mahallede bulunan maden ocakları kapatılmıştır. Aksu Mahallesi'nde bulunan kireç madeni ocaklarının sayısı dörttür. İşletmeler, Aksu Mahallesi'ndeki ailelere aittir. Ancak kapatıldığı süreden beri ocakların açılmasıyla ilgili herhangi bir faaliyet söz konusu olmamıştır. Çimentonun yaygınlaşmasından sonra kirece duyulan ihtiyaç azalmıştır. Bundan dolayı da işletme sahipleri zarar etmişlerdir. Ocaklar faal durumdayken çıkarılan kireçler, inşaat ve sanayi alanlarında kullanılmıştır.

Oltu'da çıkarılan bir diğer yer altı kaynağı kildir. Yarbaşı, Özdere ve Tutmaç Mahalleleri'nde ikamet eden yaşlılar, eskiden temizlik malzemesinin temini için kil çıkarırlarmış. Bu kili çamaşır, bulaşık ve yıkanma ihtiyaçlarını karşılamak için getirirlermiş. Her aile, ihtiyacı kadar kil çıkarırmış. Ancak temizlik ürünlerinin piyasaya çıkmasıyla kile ihtiyaç kalmamıştır. Uzun süreden beri de kil çıkarana yoktur.

Oltu'da tuz madeni ocakları bulunmaktadır. Tuz madeni havzası, Tuzla Mahallesi'ndedir. Derlemelerimiz sırasında tespit ettiğimiz ocak sayısı üçtür. Bu ocaklar kapatılmış durumdadır. Faal durumda olan herhangi bir işletme bulunmamaktadır. Ocakların yeniden faal duruma getirilmesi için de adım atılmamıştır. Bölgede çıkarılan tuz, evlerde ve hayvanların ihtiyaçlarında kullanılmıştır. Ocaklara bronşit ve romatizma gibi rahatsızlığı bulunan insanların gittikleriyle ilgili bilgiler de edindik. Ocaklarda yaşanan göçükler nedeniyle burada sağlık turizmi yapmak güvenli değildir.

II. BÖLÜM: MADEN FOLKLORU

2.1 MESLEK FOLKLORU BAĞLAMINDA MADENCİLİK

İşçilerin maden ocakları içerisindeki inanışları, adlandırmaları ve uygulamaları madenci meslek folklorunu oluşturur. Maden işçileri, kendi anlam dünyalarına göre maden ocakları içerisinde bir düzen oluşturur. Maden işçilerinin ocak içerisindeki iletişimleri, yemekleri, paydos ve çalışma saatleri, ocağın içerisindeki görev dağılımları, işçiler arasında oluşturulan statüler, işçilerin ocak içerisindeki yön tayinleri, maden ocakları içerisinde oluşturulan adlandırmalar, işçilerin maden ocakları içerisinde uymak zorunda oldukları kurallar ve kuralların ihlaliyle ortaya çıkan yaptırımlar vb. maden ocakları içerisinde oluşturulan düzeni gösterir. İşçilerin maden ocakları içerisindeki yaşayışları ve oluşturdukları bu düzen folklorun oluşmasını sağlar.

2.2 MADEN FOLKLORUNUN TANIMI

Madenlerle ilgili yazılmış olan Âdem Terzi'nin Kömürün Dili (2017) adlı makalesinde maden folklorunun tanımıyla ilgili bir bilgiye rastlamadık. Türk Dil Kurumu'nun tarama sözlüğünde de bir tanıma rastlamadık. Oltu'da yaptığımız alan araştırmasından ve Zonguldak maden havzası hakkında bilgiler edindiğimiz Kalyoncu (2005), Zaman (2012) ve Çıladır'ın (2014) eserlerinden hareketle maden folklorunu tanımlamaya çalıştık. Maden folkloru; maden ocakları içerisindeki ve dışarısındaki meydana getirilen uygulamaları, inanışları, madenler içerisindeki adlandırmaları, madenlerin koruyucu ruhlarını, madenlerden üretilen ürünleri, madenlerin kullanım amaçlarını, madenlerin sağaltıcı yönlerini ve tüm bunların toplumda yer edindiği şeyleri kapsar. Toplum, maden folklorunu benimseyerek kendinden sonraki gelecek olan kuşaklarına sözlü ve yazılı olarak aktarmaktadır. Maden folkloru; maden ocaklarında işçilerin deneyimlerinin birikimleridir. Toplum için maden folkloru ise yine insanların hayat deneyimlerini barındırmaktadır. Kültür içerisinde yer edinerek eski deneyimlerle yeni deneyimlerin bütünleşmesidir. Maden ürünlerinin ve rezervlerin bol olduğu yerlerde maden folkloru zenginlik gösterir. Maden ocaklarının bulunduğu yörelerden yörelere ise farklılıklar görülür.

2.3 MADEN FOLKLORUNUN SINIFLANDIRILMASI

Oltu'da yaptığımız alan araştırmasından ve Zonguldak havzası maden ocaklarıyla ilgili bilgiler edindiğimiz Kalyoncu (2005), Zaman (2012) ve Çıladır'ın (2014) eserlerinden hareketle maden folklorunu sınıflandırmaya çalıştık. Yaptığımız maden folklorunu sınıflandırma çalışmamızda temele bireyi almayı uygun gördük. Maden ocakları işçileri, kendi anlam dünyalarına göre ocağın içerisinde bir dünya yaratırlar. Toplumda maden işçisi olmayan bireyler ise ocağın içerisinde yaratılan dünyadan farklı olarak madenlere inanış ve uygulamalar beslerler. Maden ocağı işçisinin merkezinde ocağın kendisi bulunurken toplumun diğer bireylerinin merkezinde madenin kendisi bulunur. Bu hususta maden folklorunu temelde iki ana başlığa ayırabiliriz:

1. Toplumun Madenlere Yüklediği İnanışlar ve Uygulamalar
2. Maden Ocakları İçerisindeki İnanışlar ve Uygulamalar

Yaptığımız araştırmalar neticesinde maden folklorunun temelinde bulunan bu iki ana başlık da alt başlıklara ayrılabilir. Çalışma yapılan maden havzasında elde edilen verilere göre alt başlıklar değişir. Zonguldak maden havzası hakkında bilgiler edindiğimiz Çıladır (2014), Kalyoncu (2005), Zaman (2012), Azerbaycan'ın madenleri hakkında bilgiler edindiğimiz Aydın (2008), Birdal (2004) ve Pirsultanlı (2009), Gürcistan'da madenler üzerine inanışlar hakkında bilgiler edindiğimiz Kalafat (2000) ve Oltu maden havzasında yaptığımız alan araştırmasından hareketle alt başlıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Toplumun Madenlere Yüklediği İnanışlar ve Uygulamalar
  - 1.1. Toplumların Madenleri Anlamlandırma Süreci
  - 1.2. Madenler ve Sağlık
  - 1.3. Madenler Aracılığıyla Kötü Ruhlardan Arınma
  - 1.4. Madenlerle İlgili Üretilen Edebi Ürünler
2. Maden Ocakları İçerisindeki İnanışlar ve Uygulamalar
  - 2.1. Maden Ocakları İçerisinde Düzen
  - 2.2. Madenin Koruyucu Ruhü/İyesi
  - 2.3. Maden Ocakları İçerisinde Uğur ve Uğursuzluk İşaretleri
  - 2.4 Maden Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar
  - 2.5 Maden Ocaklarında Olağanüstü Olaylar ve Kahramanlaştırmalar

2.4 TOPLUMUN MADENLERE YÜKLEDİĞİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

Maden ocakları içerisinde oluşturulan inanışlardan ve uygulamalardan farklı olarak toplumların madenlere yükledikleri anlamlar, semboller, inanışlar, korkular, sevinçler ve madenlerin kullanım türleri madenlerle ilgili inanışları ve uygulamaları oluşturmaktadır. Toplumun kültüründe yer edinen madenlerin üzerine yüklenen tüm değerlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz Zonguldak, Azerbaycan ve Gürcistan'ın madenleri hakkında bilgiler edindiğimiz yazılı eserlerden hareketle ve Oltu maden havzasında yaptığımız alan araştırmasından hareketle farklı kültürlerde değişik formlarda karşımıza madenlerle ilgili inanışlar ve uygulamalar çıkabilmektedir.

2.4.1 Toplumların Madenleri Anlamlandırma Süreci

Toplumların madenlerle ilk tanışma evreleri; madenlerin oluşum şekillerini anlama, madenleri adlandırma ve madenlerden ihtiyaçlar doğrultusunda faydalanma şeklindedir. İnsanların yeryüzünü anlamlandırma süreci, madenler üzerine de bir takım anlamlar ve inanışların oluşmasını sağlamıştır. Toplumlar, ilk önce madenlerin oluşum süreciyle ilgili düşüncelerde bulunmuşlardır. Eliade (2003) çalışmasında bu durumu yorumlar:

“Maden cevherleri Toprak Ananın kutsallığını paylaşıyordu. Madenlerin tıpkı embriyonlar gibi yerin rahminde "büyüdükleri" fikrine çok erken çağlarda rastlıyoruz. Bu yüzden metalurjinin doğumla ilgisi vardır. Madenci ile metal işçisi yeraltındaki embriyon konusuyla ilgilidir: Maden filizlerinin büyüme ritimlerini hızlandırır, doğanın işleyişine destek olur ve onun "daha hızlı doğurmasını" sağlarlar. Kısaca insanoğlu uyguladığı çeşitli tekniklerle yavaş yavaş zamanın yerine geçer; yaptığı iş zamanın işinin yerini alır.” (s. 8)

Madenlerin oluşumu, toprak ananın doğurganlığının bir sonucu olarak düşünülmektedir. Toprağın dişiselliği, madenlerin de dişi cinsiyette olduğu inancını doğurmaktadır. Yaşadığı dönem içerisinde yer/yurt edinme arayışında olan insan, toprak ananın doğurganlığının bir sonucu olan madenleri yeryüzüne çıkararak, yaşadığı çağın doğa sisteminde merkezi konuma yerleşir. Yaşadığı çağa hükmeden insan, madenlerin ona

sunduğu gelişim boyutlarının farkına varır ve madenleri aynı toprak ana gibi dişi olarak benimser. İnsanlar, toprağı ekip biçerek istediklerini doğurması için çabalarlar. Madenler de tıpkı bir embriyo gibi insanın elinde büyümeyi ve evrim geçirmeyi bekleyen canlı bir varlık konumuna yükselirler.

Toprak ana madenler gibi bereketlidir ve insanlara sürekli ürün vermektedir. Toprak ananın kalbinde yatan embriyolar, gelişim sürelerini insanlığın elinde tamamlarlar. Eliade (2003) çalışmasında bu düşünceler hakkında ifadeler yer alır:

“Kaynaklar, maden galerileri ve mağaralar Yeryüzü Ana'nın uterusuna benzetildiğinden, Toprağın "karnında" yatan her şey canlıdır, ama henüz ana karnındadır. Başka bir deyişle ocaklardan çıkarılan maden filizleri bir tür embriyondur; yavaşça büyürler, sanki bitkisel ve hayvansal organizmalarinkinden farklı bir zamansal ritimleri vardır; yeraltının karanlıklarında büyümekle kalmaz olgunlaşırlar da. Demek ki topraktan çıkarılmaları, vakti gelmeden yapılan bir işlemdir. Gelişmeleri için süre (yani zamanın jeolojik ritmi) verilse maden filizleri olgun, "mükemmel" metallere dönüşeceklerdir.” (s. 44)

İnsanlar madenlerden elde ettikleri bu embriyoları işleyerek mükemmelliğe ulaşma eğiliminde olmuşlardır. Teknolojik gelişmelerin günümüzdeki kadar yoğun olmadığı dönemlerde, toplumların doğayı anlamlandırma süreçlerinde doğaüstü çıkarımlarının olduğu görülür. Bu nedenle toplumlar, madenlerin kendiliğinden yerüstüne çıkabileceğiyle ilgili inanışlar besleyebilirler. “Kırgızların başlıca maden zenginlikleri altın, demir ve kalaymış. Her yağmurdan sonra Kırgızlar maden aramaya çıkarlarmış. Bilhassa silahların sivri uçları için kullanılan sert madenleri, Göktürlere Kırgızlar gönderirmiş.” (Ögel, 1988, s.208) Yağmurun yağmasıyla toprak hafifler, aşınır ve çözünebilir hâle gelir. Kırgızların yağmur yağdıktan sonra maden aramaya çıkmalarının sebebi bu olabilir. Bu inanış; bilimsellikten uzak bir hâlde, toplumun kültürünün bir unsuru olarak deneme yanılma hareketlerinin sonucu oluşturulmuş olabilir.

Toplumlarda madenlerin yaratılışıyla ilgili olağanüstü açıklamalar da bulunur. Azerbaycan sahasında anlatılan masalarda altının bulunuşu olağanüstülükler barındırır. Birdal'ın (2004) Azerbaycan masallarıyla ilgili çalışmasında olağanüstülükler şu şekilde geçer:

“Ben, ihtiyara zengin olmak istediğimi ve varlığımı fakirlere paylaşmak istediğimi söyledim. Adam; benim bu sözümden sonra dedi: “Kızım, falan dağda, kayanın üstünde bir ot bitiyor. O otu getir, dağın altında akan kırmızı bir çeşme var. Otu çeşmenin suyu ile karıştır. Daha sonra o suyu hangi bakıra sürersen, dönüp altın olacak.” Ben, ihtiyarın dediklerini yaptım. Suyu bakıra vurduğumda gerçekten altına dönüştüğünü gördüm. Şimdi ihtiyarın söylediği suyu, bakır dağlarına döküp altına çeviriyorum. Kendi ahtım da yerine getirip, fakir fukaraya paylaşıyorum.” (s. 57)

Kahramanın iyi niyetli olması, altına ulaşmasındaki en büyük etkidir. Altını fakirlerle paylaştıkça bereketin kaynağına sahip olmaya devam edecektir. Yine Azerbaycan sahasında bulunan Kız Gölü Efsanesi’nde tuz gölünün oluşması olağanüstülükler barındırır. Zorla evlenmek zorunda olan bir kızın gözyaşları sonucu tuz gölü oluşur. Pirsultanlı’nın (2009) eserinde şu bilgiler yer alır:

“Kız gece gündüz ağlar. Sıcak, tuzlu gözyaşları yanaklarını yakarak yere akar, bir çukurda birikmeye başlar. Gökyüzünde bulutlar da bu işkenceye kayıtsız kalamaz, gözyaşlarını avutmak isterler. Toprağın altından kaynayıp çıkan pınarlar da kederli ezgilerini ona bahşederler. Nehirler bu zulmü kaldıramaz, mecrasını değiştirerek kızın gözyaşlarına kavuşur. Nihayet, kızın gözyaşlarının aktığı yerde tuzlu bir göl oluşur.” (s. 123-124)

Madenlerin oluşumları hakkındaki efsanelerde bu gibi olağanüstü ifadelerle sıklıkla rastlanır. İnsanoğlu yaratılışı itibariyle dışa bağımlıdır. Yaşamayı için üretebileceği bir besini yoktur. Doğanın var olduğu sürece insan yaşamı da var olacaktır. İnsanlar, doğayı anlamlandırma süreçlerinde olağanüstü güçlerin varlığına inanmaktadırlar. Tüm bunların bilincinde olan insan, maden ürünlerini güç elde etmek için kullanırlar. Doğanın ona bahşetmediği olağanüstülükleri, madenlerden sağlayacağını düşünürler. Yakut ile ilgili bir inanış bu fikre örnek olarak verilebilir. Tarsuslu Tabip (1971) yakutla ilgili inanışlar hakkında bilgiler verir:

“Bir taş olup kızıl, sarı ve gök olmak üzere üç kısımdır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır. Bu bütün taşlardan ağırdır. Yenildiğinde kalbe

iyidir. Macun edip yenildiğinde bütün zehirlerin zararını defeder. Ziyade ferahlık verir. Ehli Hindden mervîdir ki: “Bir insan yanında yakut olduğu zaman, başka zaman çekemediği yayı çeker. Başkalarının gözüne heybetli görünür. Denizde boğulmaz, ateşte yanmaz. Yıldırım isabet etmez. Susayan kimse yakutu ağzına koysa susuzluğu gider ve ferahlar.”
(s. 84)

İnsanlar, bu şekilde eksiklik gördükleri alanlarını tamamlama eğiliminde olmuşlardır. Nitekim Avrupa’da çığır açan Sanayi Devrimi’yle insanlar buharlı makinelere kavuşup çağa hükmetme eğilimine girmişlerdir. İnsanlar buhar gücünü kullanarak taşıyamayacağı kadar yükü taşıyıp kısa sürede gidemeyeceği yerlere gitmişlerdir. Buharın varlığı da yine bir madenin varlığına işaret etmektedir. Sanayi devriminin en popüler madeni kömür olmuştur. Makinelerin çalışabilmesi için yeteri kadar buhar ihtiyacı, daha çok kömür ihtiyacını doğurmuştur. Buharın üretimi için kömüre ihtiyaç duyulması sömürgeciliği doğurmuştur. Kendi toprakları içerisinde kömür havzası yeterince olmayan ülkeler ise dünya haritasını yeniden şekillendirecek durumlar içerisinde olmuşlardır. Başka ülkelerin toprakları üzerinde ihtiyaç duyduğu madene kavuşma arzusu savaşları kaçınılmaz kılmıştır. Milletler böylelikle hem dünya haritasına hem de doğaya yön vermişlerdir. Tüm bunların temel kaynağının bir maden olması, üzerinde durduğumuz fikirleri sağlamlaştırmaktadır. Madenlerin toprak ana gibi insanlara sürekli verdiği bu kaynak ve insanların madenlere yükledikleri dışisel olgular, maden folklorunun ilk evrelerini oluşturmaktadır. Toplum içerisinde yer edinen insanın çevresini anlama ve anlamlandırma süreci, madenleri de anlama, anlamlandırma ve ihtiyacı doğrultusunda kullanma şeklinde kendini göstermiştir. Sanayi Devrimi’nin oluşmasıyla madene verilen önem artmış, folklorun çeşitlenme süreci hızlanmıştır. İnsanların makineler sayesinde eksikliklerini gidermesi sonucunda temel yapı taşının maden olduğu anlaşılmıştır. Makinenin varlığı madenin varlığına bağlanmıştır. Daha çok üretim ve insan arzuları, maden ürünlerine inanışların ve uygulamaların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

2.4.2 Madenler ve Sağlık

Madenler toplum içerisinde hasta olan kişiler için ve sağlığını korumak isteyen bireyler için bir şifa aracı olarak görülmektedir. Sağlık alanında teknolojik gelişmelerin günümüzdeki kadar yoğun olmadığı dönemlerde insanların başvurabileceği unsurlar madenler ve bitkilerdir. İnsanlar, doğada var olan maddeleri kullanarak rahatsızlıklarını gidermeye çalışmışlardır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde madenlerin şifa bulma aracı olarak kullanılmasında en sık karşılaştığımız maden/mineral tuzdur. Kalyoncu (2005) eserinde tuzun kullanımlarıyla ilgili bilgiler verir:

“İnsanların daha çok el ve ayak parmaklarında çıkan siğiller için uygulanır. Siğili olan kişinin bu kesme işine inanması gerekir, inanmazsa siğil geçmez. Bu iş için de el aldığı veya duasının kabul olduğuna inanılan kişiye gidilir. Koparılan bir gül dalı siğil üzerinde gezdirilerek dua okunur. Bundan sonra siğilin en çok yedi gün içinde kaybolacağına inanılır. Aynı işlem tuz ile de yapılabilir.” (s. 361)

Siğil tedavisinde tuz, sağaltıcı yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Kullanım esnasında uygulanan kişinin inancının bulunmasına önem verilir. Tuz, başka hastalıkların tedavisinde de kullanılabilir. Hastalıklara yakalanmama ve hastalığın belirtisinin fark edilmesiyle erken tedavi şekli olarak kullanılabilir. Tarsuslu Tabip (1971) tuzun kullanımlarıyla ilgili bilgiler verir:

“Yelleri dağıtır. İltihapları kurutur ve cilâ verir. Donmuş kalıntıları eritir. Tuzu normal bir şekilde yiyenin rengi güzel olur. Fazla tuz istimal edenin kanını yakar, benzini sarartır. Artıkların çıkmasını kolaylaştırır. Tuzu sirke ile karıştırıp ağız mazmaza (çalkalama) yapılırsa diş etlerinin kanamasını durdurur. Balgam keser. Dimağı pâk eder. Yaralar tuz ve sirke ile yıkansa iyi olur.” (s. 62-63)

Madenler, dini inançlar çerçevesinde kutsallık ifade edebilir. Toplumlar bu kutsallıktan faydalanmak için madenleri kullanabilirler. Bu sayede madenleri bir şifa kaynağı olarak düşünürler. “Peygamber Efendimiz (S.A.V) buyururlar ki: “Sizin katıklarınızın ulusu tuzdur.” Hz. Ali Efendimizden de mervîdir ki: “Kim ki yemeğe tuz yemek suretiyle

başlarsa Allah-ü Tealâ Hazretleri onun üzerinden 72 belâyı giderir.” (Tarsuslu Tabip, 1971, s. 62-63) Osman Hayri'nin verdiği bu ifadeden hareketle maden ürünlerinin bir aracı olarak görüldüğünü çıkarıyoruz.

Kalafat'ın (2000) eserinde geçen Keleki kültüründe, çocuğun cinsiyetinin tuz kullanılarak öğrenildiğiyle ilgili bilgilerle karşılaştık. “Bazen de geline haber vermeden başına tuz dökülür. Gelin elini arkaya doğru götürür ise, oğlu, yüzüne doğru götürür ise kızı olacağına inanılır.” (Kalafat, 2000, s. 53) Çocuğun cinsiyetinin öğrenilmesi için yapılan uygulamalar, içerisinde sağlıkla ilgili bilgiler bulundurduğu için bu bilgileri madenler ve şifa başlığı altında değerlendiriyoruz. Anne karnında olan çocuğun sağlıklı doğup doğmamasıyla ilgili madenler/mineraller aracılığıyla tahminlerde bulunmak bunun en güzel örnekleri arasındadır. Yine Azerbaycan'da tatlı ve tuzlu yiyecekler ayrımıyla cinsiyet belirlenmeye çalışıldığıyla ilgili bilgiler edindik. “Hamile hanımın canı tatlı, şirin yiyecekler ister ise oğlunun, tuzlu şeyleri yemek çeker ise; kızının olacağına inanılır.” (Kalafat, 2000, s.124) Oğlan çocukların soy devamı açısından düşünülüp sevinilmesi tatlı, kız çocuklarının ise hayatta tuz kadar önemli olduğu düşünülüp değer verilmesini göstermektedir. Yaşamın lezzeti olan tatlı ve tuzlu şeyler, birbirlerine zıtlıkla çocuk cinsiyetlerine benzetilerek çocukların ebeveynleri için önemine vurgu yapılır.

2.4.3 Madenler Aracılığıyla Kötü Ruhlardan Arınma

İnsanlar yaratılışları itibariyle korkuları ve sevinçleri olan canlılardır. İnsanların korkuları; ölüm, hastalık, açlık ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunamamaktır. Korkuların merkezinde metafizik ötesi unsurlar olabilir. İnsanlar, metafizik ötesindeki unsurlardan arınmak veya korunmak için madenlere başvurmuşlardır. Madenleri korkulardan arınmak için bir aracı olarak görmektedirler. Madenleri nazardan korunmak, kötü niyetli insanlardan korunmak ve doğada var olduğunu düşündüğü metafizik ötesi varlıklardan korunmak için kullanırlar. İnsanların tüm bu kullanımlarını nesilden nesile aktarmaları ise toplumun kültürünün bir parçasını oluşturduğunu göstermektedir. Eliade (2003) çalışmasında Avrupa'daki madenlerin kullanımlarıyla ilgili bilgiler verir:

“Avrupa'nın kuzeydoğusunda demir nesnelere ekini hem kötü havaya hem de kem gözlere karşı korur. "Metal çağları" arasında tarih olarak en sonuncu olmanın ayrıcalığıyla üstün gelen demir çağının büyük ölçüde kaybolmuş mitolojisi; adetlerde, tabularda ve çoğunlukla hiç sorgulanmayan "boşinançlarda" hala yaşamaktadır.” (s. 29-30)

Avrupa'nın kuzeydoğusunda kullanılan demir nesnelere, insanların besin kaynağı olan ekin üzerine gelebilecek olumsuzlukları arındırıcı bir araç olarak düşünülmüştür. Doğanın içerisinde var olduğu düşünülen metafizik ötesi unsurların tehlikelerinden hem kendilerini hem de besin kaynaklarını korumuşlardır.

Ülkemizde madenlerle ilgili olarak en çok karşımıza çıkan durum madenlerin sağaltıcı yönleridir. Örneğin Zonguldak yöresinde tuzun sağaltıcı yönlerinin olduğuyla ilgili inanışlar bulunmaktadır. Kalyoncu (2005) eserinde Zonguldak'taki kullanımlarla ilgili bilgiler verir:

“Nazar değmesi inancı ve bu nedenle meydana gelen ağrılar nedeniyle yapılır. Hasta kadın ise bir tülbent veya yazma ile başını örter. Dua okuyacak kişi nazar değen veya degeceğine inanılan kişiyi önüne oturtur. Sağ elinin içine aldığı bir miktar tuzu nazar duası okuyarak hastanın başı üzerinde çevirir. Okuma işi bittikten sonra, tuz ateşe atılır. Tuzun ateşte çıtır çıtır yanması ile nazar da yakılmış olur.” (s. 360)

Tuzun nazardan arınma aracı olarak görülmesi, küçük farklılıklar olsa bile, temel olarak farklı kültürlerde aynı formlarda görülür. İlerleyen bölümlerde Oltu'dan örnekler verileceği için burada bu konuya değinmiyoruz. Nazar; insanların başlarından geçen olumsuz olayları, yakınlarının veya başka kişilerin kötü düşüncelerinin neticesinde ortaya çıktığını düşünmesidir. İnsanlar nazardan arınmak için tuzun sağaltıcı özelliğinin olduğunu düşünerek yaptıkları uygulamalarda tuz madenini/mineralini kullanırlar.

2.4.4 Madenlerle İlgili Üretilen Edebi Ürünler

Toplumun bireyleri, madenlerin önemini bilincinde olarak, maden ve maden ürünlerini edebi açılımlarla sanatlarına yansıtırlar. Madenlerin ve maden ürünlerinin tanıtımının duyurulmasını sağlarlar. Aynı zamanda maden ocağında yaşanan felaketleri içeren

ağıtlar ve türküler de bulunmaktadır. Bir maden işçisi annesinin ocakta kaybettiği evladına ağıtlar yakması, madenin ve ocak içerisinde yaşanan durumların şiirsel boyutlarda ifadelerini bildirir. Madenlerle ilgili yaratılan müziksel ürünler, her kültürde görülen durumlar değildir. Maden havzasında bahsi geçen edebi ürünlerin varlığı, âşıklık geleneğini sürdüren işçilerin olmasına, toplumun bireylerinin veya sanatçılarının madenler üzerine duyarlılığının olmasına ve üretilen edebi ürünleri bilip farklı kişilere aktaran insanların varlığına bağlıdır. Örneğin âşıklık geleneğini sürdüren maden ocağı işçilerinin sazlarında ve sözlerinde madenlerle ilgili ifadeler bulunabilir.

Madenlerle ilgili yapılan şiirler, öyküler, yarışmalar ve hikâyeler de bu gruba dâhil edilir. Yaratılan ürünlerde maden havzası kültüründen izler bulunur. Ürünlerin kültürle bir bağının olması, maden folklorunu oluşturan öğelere eklenebilir niteliktedir.

2.5 MADEN OCAKLARI İÇERİSİNDEKİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

Maden ocakları içerisinde işçiler tarafından oluşturulan uygulamalar, yeraltında yaratılan düzenin işaretidir. Bu düzenin içerisine madenlerin koruyucu ruhları, işçilerin uymak zorunda oldukları kurallar, kuralların ihlalinde oluşan cezalar ve maden ocakları içerisinde işçilerin anlam dünyalarına göre şekillenen adlandırmalar yer alır. Yeraltında oluşturulan bu düzen işçilerin içinde yaşamış olduğu havzanın kültürünün bir yansımasıdır. Kültür içerisinde geçmişten o güne kadarki edinilen bilgi birikimlerinin dışı vurumudur.

2.5.1 Maden Ocakları İçerisinde Düzen ve Yasalar

2.5.1.1 Maden Ocakları İçerisinde Düzen

Maden ocaklarında oluşturulan düzenin ilk işareti, işe başlama ve paydos saatlerinin ayarlanmasıdır. Teknolojik gelişmelerin günümüzdeki kadar yoğun olmadığı ve günümüzdeki gibi araç gereçlerin bulunmadığı dönemlerde işçiler, yeraltında çalışma saatlerinin başlangıcını ve bitişini horoz sayesinde düzenlerler. Çıladır (2014) Zonguldak'taki kömür ocakları içerisinde oluşturulan düzenlerle ilgili bilgiler verir:

“İşbaşı işareti horoz ötüşüydü! “Gün doğmadan horoz öter mi diyeceksiniz?” O zamanın madencileri, horozu vakitsiz öttürmenin yolunu bilirlerdi! Hususi surette bu iş için beslenen horozların kümesinin önüne, daha şafak sökmeden bir kandil götürülür, kandilin ışığına aldanan horoz başları ötmeye. Bu işbaşı işareti idi...” (s. 16)

Hususi surette bu iş için horozların yetiştirilmesi, maden ocakları içerisindeki oluşturulan düzene dâhil edilir niteliktedir. Maden ocağı işçileri, yerin altında kendi kültürlerine göre bir düzen kurarlar. Bu düzen toplum içerisinde var olan düzene benzer niteliktedir. Oluşturulan uygulamalara uyum sağlamak önemlidir. İşçilerin güvenlikleri, ekip çalışması ruhu, bereket ve kötülüklerden arınma açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Ailelere Ait Maden Ocakları

Ailelere ait maden ocakları, modernleşmeden uzak bir şekilde işletilmektedir. İlkel usuller kullanılarak madene ulaşmak hedeflenmektedir. Zonguldak kömür ocaklarıyla ilgili bilgiler edindiğimiz Tuncer’in (1998) eserinde maden ocaklarının ailelere ait olması ve işletilmesiyle ilgili bilgiler yer alır:

“Kendi konutunun bulunduğu arazi içinde kömür damarı bulunan arazi veya arsa sahibi, buradan kömür çıkarırken, genellikle tüm aile fertleri ile beraber çalışırlar. Arazi veya arsa düz bir alanda ise, ilk önce kısa saplı kazma ve kürekler ile burada kuyu açılır. Bu kuyular ile bazen 1 metrede, bazen 7-8 metrede kömür damarına ulaşılır. Bazen de açılan kuyu ile kömür damarına ulaşılmaz. Bu defa başka bir yerden kuyu açılır.” (s. 185)

Ailelere ait olan maden ocaklarında bir hiyerarşi bulunmaktadır. İşçilerin güçlerine göre iş dağılımı yapılır. Yine Tuncer’in (1998) eserinde hiyerarşiyle ilgili bilgiler yer alır:

“Buradaki çalışmaları hemen hemen ailenin tüm bireyleri (dede, baba, oğul, kız kardeş, erkek kardeş, anne, vs.) kolektif bir şekilde yürütürler, ailenin genç erkekleri kazı işlerine, kadınlar kızlar teneke ile taşıma, doldurma boşaltma, yaşlılar makara ile aşağıdaki kömürü çekmede veya el arabası ile taşımada vs. kendi aralarında güçlerine göre gönüllü olarak bu işbirliğini yürütürler. Satılan kömürün parası ile tüm ailenin ortak ihtiyaçları giderilir. Bu aile eğer yapılacak işe göre sayıca az ise, bu defa amca, dayı, yeğen vs. devreye girer. Çok ender olarak buralarda ücretli işçiler çalıştırılır. Ama

çoğunlukla dışarıdan işçi çalıştırılmamaya özen gösterirler. Genellikle aile olduklarından aynı hayatı paylaşırlar.” (s. 186)

Ailelere ait olan maden ocaklarına izinsiz girmek yasaktır. Genellikle yabancı bir kişinin bulunması doğru karşılanmaz. Ancak iş gücünün yetmediği dönemlerde, işçi gücünü karşılamak adına, ücretli olarak çalışan işçilerin olduğu ifadelerden çıkarılmaktadır. Ailelere ait maden ocaklarından kazanılan gelir, ailelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadardır. Ocaklar modern şekilde işletilmedikleri için kazanç azalmaktadır.

Ocağın içerisinde selamlama şekilleri

Maden ocağı içerisinde işçilerin birbirleriyle olan selamlaşmalarında, günlük hayatta kullanılan selamlama şekillerinden farklı ifadeler bulunabilir. Günlük hayatta kullanılan selamlama şekilleri de ocağın içerisinde işçiler tarafından kullanılabilir. Örneğin toplum içerisinde İslami açıdan yapılan her işin başında besmele çekmek önemlidir. İş başında alınan besmeleyle Allah'ın adı anılır ve kötülüklerden uzak olmak istenir. Ocağın içerisinde de yapılan her işin başında besmele vardır. “Çavuş, hepimize besmele ile otuzar kara okkalık birer küfe verdi. Kürekçi amele, yine besmele ile küfelerimizi doldurdu. Anayola küfe çekmeye başladık. İlk maden ameleliğine böylece girmiş olduk.” (Çıladır, 2014, s.16) Maden işçisi, başına gelecek olumsuzluklardan Allah'ın adıyla korunmak ister. Yapılan işte yine Allah'ın adını anarak kolaylık ve rahatlık diler. Kömür madeni ocağı içersinde yaşanılacak herhangi bir talihsizlik, büyük felaketler doğurabilir. Felaketlerden kaçınmak amacıyla Allah'ın adı her iş başında anılmaktadır. Maden işçileri, işlerini bitirip paydos ettiklerinde yerlerine gelen vardiya arkadaşlarıyla karşılaştıklarında selamlaşırlar. “Biz ağır ağır yol alırken, ara sıra, bir ya da iki işçi, hızlı hızlı yürüyerek yanımıza yaklaşıyor, “merhaba” yerine “geçmiş olsun” diyerek bizi geçip karanlıkta kayboluyordu. Biz de arkalarından onlara: -Geçmiş olsun! diye bağırıyorduk.” (Özyalçiner, 2008, s.68) Geçmiş olsun ifadesi, yapılan işin ağırlığını ve tehlikesini bildirmektedir. İşçilerin ocak içerisinde hayati tehlikelerinin olması ve yapılan işin ağırlığı selamlama şekillerine yansımıştır.

2.5.1.2 Maden Ocakları İçerisinde Yasalar

Maden ocakları için oluşturulan yasaların en dikkate değer olanı mükellefiyet yasalarıdır. Mükellefiyet; Zonguldak-Ereğli maden havzasında bulunan erkeklerin askerlik yapar gibi maden ocaklarında çalıştırılmasıdır. 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı dönemlerinde ülkemizde uygulanan bir düzenlemedir. Savaş esnasında gerekli olan kömür madeninin temini için daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. İnsanlar zor şartlar altında çalışmak zorunda kalmışlardır. İşten kaçmak veya ocağa gitmemek durumlarında ceza yaptırımını uygulanmıştır. İlk mükellefiyet yasası 1867 yılında olmuştur. Mükellefiyet döneminde ocakların özelleştirilmesi ve kiralanması gibi politikalar izlenmiştir. Yabancı sermayeler Zonguldak havzasında yer edinmiştir. Birinci mükellefiyetin bitimi 1921'dir. Mükellefiyetle ilgili Tuncer (1998) eserinde bilgiler verir:

“İşçi sınıfına yönelik adımın tarihi de 1921'dir. Dikkat çekici olan, Meclis'in ülkedeki bütün işçiler için değil; sadece Zonguldak havzası işçileri için yasa çıkarmış olmasıdır. Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Müdair Kanun'un (tarih 10 Eylül 1921, sayı 151) ikinci maddesinin birinci fıkrası, “maden işlerinde amelenin cebren istihdamını (zorla çalıştırılmasını) ve angarya suretiyle herhangi bir işe sevkini yasaklayan” bir hüküm getirmektedir. Bu hükümlerle birlikte Zonguldak havzasında yaşayan köylülerin ve Doğu Karadeniz bölgesinden getirilen işçilerin en ağır çalışma ve yaşama şartlarına mahkum olarak, madenlerde çalışma mükellefiyetine tabi tutulmalarına yasal olarak son verilmiş olmaktadır. Yasa, işverenlere, ocaklar çevresinde “amele koğuşu” yapma mecburiyeti getiriyor ve günlük çalışma süresini 8 saatle sınırlıyordu.” (s. 51)

Zor çalışma şartları mükellefiyetin madenkeşlik olarak halk arasında yayılmasına neden olmuştur. İşçinin kendi isteği doğrultusunda çalışmaması durumudur. “Keş” bağımlı anlamına gelir. Madenkeş ise madene bağımlı anlamını karşılar. “Mükellefiyete “madenkeşlik” derler. O döneme kadar Zonguldak'ın köylüleri burada çalışmadı. Zorla getirdiler onları. Devletleştirme yapıldıktan sonra bu insanlar zorla getirildiler. Ama buranın yakın köylüleri çalışırlardı. Yetiştirip satacakları bir şey yoktu. Madende

çalışmak zorundaydılar.” (Tuncer, 1998, s.71) Madenkeş, maden ocağında çalışmakla yükümlüdür. Havzada yaşayan insanların geçimlerini sağlayabilmeleri için alternatif iş imkânlarına sahip olamamaları, kömür madeni ocaklarında mecburen çalışmalarına neden olmuştur. Çalışma standartlarında sıkı kurallar hâkim olmuştur. İşten kaytarmak ve kaçmak beraberinde ceza yaptırımını doğurmuştur. Bölgede bu gibi durumlarla karşılaşmamak için özel birlikler kurulmuştur. “Madenkeşlik namus borcu gibiydi. Kaçakları jandarma yakalar getirir, biz de Kilimli’deki sulu havuz vardı, başkalarına kötü örnek olmasınlar ve ibret olsun diye havuza atar, tabii çokça döverdük. Madenkeşlik disiplin ve korku isterdi, yoksa ameleyi ocakta başka türlü tutamazdık.” (Tuncer, 1998, s.83) 2. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasıyla mükellefiyet yasası yeniden gündeme gelmiştir. Ülkemizde mükellefiyet yasası ikinci kez 1940 yılında ilan edilmiştir. Tuncer (1998) eserinde bilgiler verir:

“Madenci, yabancı sermayeden kurtulduğunu, artık kendi devletinin işletmesinde daha iyi şartlarda çalışacağını ümid ederken, 1940 yılında savaş bahanesiyle, İkinci Mükellefiyet uygulaması başlatılır. 28 Şubat 1940’da yayınlanan bir kararnameyle başlatılan uygulamayı yürütmek üzere Havza’da İşmükellefiyeti Müdürlüğü kurulur. Çalışmaktan kaçan köylü işçileri yakalamak için, EKİ bünyesinde Tahkimat Komutanlığı oluşturulur.” (s. 66-67)

2. Dünya Savaşı’nda buharlı makinelerin asker sevkiyatında ve gerekli mühimmatın ulaştırılmasında yoğun olarak kullanılması, 1. Dünya Savaşı’nda ihtiyaç duyulan kömürden çok daha fazlasının üretilmesini gerekli kılmıştır. Daha fazla üretim için daha yoğun çalışma gerekmiştir. Daha zor şartlar altında insanlar çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır. “Mükellefiyet uygulaması, savaşla birlikte sora ermemiş, sürdürülmüştür. Uygulamanın 1948 yılında sona ermiş olduğu iddia edilse de, 1950’li yıllarda bile mükellefiyet uygulaması kısmen kaldırılan yönler olmakla birlikte devam etmiştir ve nihayet 1960 yılında yasayla sona erdirilmiştir.” (Tuncer, 1998, s.68) Savaşın bitmesinden sonraki yıllarda mükellefiyetin kalkması, işçinin üzerinden para kazanıldığını açıkça göstermektedir. Savaş bahanesiyle gelen mükellefiyet, savaşın bitimiyle gitmemiştir. Savaşın bitiminden sonraki yıllarda kaldırılmıştır. Çalışmamızda bizi ilgilendiren mükellefiyetin asıl önemi erkek işçilerin askerlik yapar gibi maden ocaklarında çalışmalarınıdır. Bölgede bulunan her evden erkek çocuk olanlar veya genç

yaşta olanlar maden ocaklarında çalışmak zorunda olmuşlardır. Yoğun çalışma ve zor şartlar beraberinde mükellefiyetin “madenkeşlik” olarak adlandırılmasına zemin hazırlamıştır. Madene bağımlı bir hayat söz konusu olmaktadır.

Maden ocağı içerisinde hiyerarşi

Maden ocaklarında işçiler arasında kıdem ve alt-üst devreye benzer nitelikler bulunmaktadır. Ustabaşları, şefler ve mühendisler üst düzey işçiler olarak sayılırken ameleler alt düzey işçi niteliğinde görülürler. Bu durum emir-komuta düzeninin varlığını işaret etmektedir. Tuncer’in (1998) eserinde bununla ilgili bilgiler yer alır:

“Şefin ocak sahibi ile bir derdi oldu muydu, şef bastonunu ocak ağzına bırakır, işçiler de bunun ne demek olduğunu anlar ocağa girmezlerdi. Yoksa şef işçilere “sakın ha, bugün ocağa girmeyin” diye bir tembihte bulunmazdı. Çalışma saatimiz belli değildi. Zaten kimsede saat yoktu. Şef ne zaman ‘tamam bugünlük bu kadar yeter’ derse, o zaman çıkardık.”
(s. 47)

Ocağın içerisinde şefe itaat söz konusudur. Örnekte verdiğimiz gibi günümüzde bu gibi durumlarla karşılaşma olasılığı nadir olsa da eski dönemlerde meydana gelen bu olaylar maden folkloru için kaynak teşkil etmektedir. Ameleler, şefin sözünden çıkmamışlardır ve onun işaretleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Ocağın girişine baston bırakmak, ocağa girişin ve çıkışın yasak olduğunu bildirir. Ayrıca bastonun bir güç unsuru olduğu da düşünülebilir. İşçi kıdemi bağlamında düşünürsek eğer şefin bırakmış olduğu işte amelenin çalışması mümkün değildir.

Maden ocağı işçileri arasında amelelerin görevleri diğer işçilere göre daha tehlikelidir. “İhsaniye Ocağı’nda da grizu vardı. Grizuya karşı o zamanın iptidai şartlarına göre bazı tedbirler alınır. Amele gündeliğinin altı kuruş olduğu sıralarda, dokuz kuruş gündelikle birkaç fedai tutulur, grizu bunlar vasıtasıyla patlamadan imha edilirdi.” (Çıladı, 2014, s.27) Amelenin yaptığı işin boyutunu fedai kelimesi bildirir. İşçinin canını hiçe sayması söz konusudur. Ocağın içerisinde oluşan gazların birikmesini önlemek adına kandiller kullanılır. Çıladı’nın (2014) eserinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Bacalarda ateşnefesin fazla birikip patlamasına meydan vermemek için akşamlan şüpheli bacalara birer yanık kandil bırakılırdı. Kandiller

yukarıya, tavana yakın yerlere asılırdı. O zamanlar, şimdi kullanılan çift kafesli lambalar yoktu, açık kandil kullanılırdı. Kandil, gelen grizu gazını yavaş yavaş yakar, birikmesine meydan vermezdi.” (s.27-28)

Ateşnefesle ilgili bilgiler ilerleyen bölümlerde verilecektir. Kısaca bahsetmek gerekirse “ateşnefes” grizuya verilen addır. Ocağın içerisinde meydana gelebilecek grizunun başlamadan imha edilebilmesi için fedailerin tutulduğuyla ilgili olarak Çıladır’ın (2014) eserinde bilgiler yer alır:

“Yoklamaya çıkan ameleler, sırtlarına ıslak çuvallar sararlar; yüzlerini, ellerini koruyacak tedbirler alırlardı. Koruyucu olarak kullanılan en işe yarar malzeme, ıslak çuval parçalarıydı. Bunların ellerinde, ucunda gaza batırılmış birer top bez olan sııklar olurdu. Şüpheli bacalara varılınca, bu meşaleler yakılır ve uzun sııklar, bacaların tavan kesimlerindeki oyuklara uzatılırdı. Eğer ateşnefes az miktarda biriktiyse, küçük bir patlama ile imha olurdu. Fedailer, kendilerini hemen yere atarak patlamadan zarar görmemeye çalışırlardı. Ama bazen grizu fazlaca birikmiş olurdu. Felaket de o zaman yaşanırdu. Şiddetli patlama, ağır yanıklara ve kimi zaman da ölümlere yol açardı. Fedailerin çalışmaları sırasında ocak tatil edilirdi haliyle...” (s.28)

Grizu patlaması, ocak içerisinde her şeyi yakıp kavuran bir afettir. Bu iş için fedailerin görevlendirilmesi ise ortaya çıkabilecek olan can pazarının açık göstergesidir. Fedailerin aldıkları ücretler ise diğer işçilere nazaran yüksektir.

2.5.2 Madenin Koruyucu Ruhu/İyesi

İnsanların zihinlerinde maden ocaklarının oluşum evresinin şekillenmesinden sonra maden kuyularının işletilmesi süreci gelmektedir. Bu süreçte işçilerin korkuları, inanışları ve deneyimleri neticesinde ocak içerisinde bir düzen meydana gelmiştir. Maden ocakları içerisindeki inançlar; korkuyu, kutsallığı, doğaüstülüğü ve saygıyı içerisinde barındırır. Maden ocaklarının koruyucu ruhunun olduğuna inanılır. İşçiler bu metafizik ötesi varlıklara korku ve saygı beslerler. Koruyucu ruh, madenin asıl sahibi olarak düşünülür.

Madenlerin koruyucu ruhlarından en bilineni Santa Barbara'dır. Zaman'ın (2012) eserinde Santa Barbara'yla ilgili yer alan ifadeler bize Hıristiyan âleminde madenlerin koruyucu ruhunun Santa Barbara olduğunu düşündürmektedir. “Zonguldak ve çevresinde yaşayan Hıristiyanlarla madencilik etkinlikleri –çeşitli nedenlerle havzaya gelmiş- Fransız, İtalyan ve diğer yabancı uyruklular, kendi kültürlerine göre madencilerin koruyucusu olarak kabul edilen Azize Santa Barbara anısına, müzikli ve danslı madenci bayramı ‘Santa Barbara Yortusu’ yaparlar.” (Zaman, 2012, s. 230-231) Aynı eserde Santa Barbara'nın ülkemizde yaşamış olduğuyla ilgili bilgiler yer almaktadır. “Azize Barbara, İzmit'te, yani Nikomedia'da yaşamıştır.” (Zaman 2012: 231)

İşçilerin ocak içerisindeki koruyucu ruh inanışları, bir maden kültürü oluşturur. Ocağın içerisinde işçileri yanlış davranışlarından dolayı cezalandıran bir koruyucu ruhun varlığına inanılır. Ocağın koruyucu ruhuna işçiler korku ve saygı beslemektedirler. Örneğin; madenler ve derin kuyularla ilgili olarak; toplumlarda bu tekin olmayan yerler için “sahipli” inancı bulunmaktadır. Sahip kelimesi üzerine yoğunlaşırsak, ocağın bir aidiyeti söz konusu olmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu yerlere gece karanlıkta gidilmez ve abdestsiz dolaşılmaz. Kurallar çiğnenirse bu sahipli yerlerde insanların başlarına bir takım işler geleceğine inanılır. Koruyucu ruh, insanları cezalandırabilir, onlarla oynayabilir veya onları çarpabilir. İşçi kendini koruyucu ruhtan ancak ocak içerisindeki düzene uyarak koruyabilir. Ocak içerisinde oluşturulan bu uygulamalar, işçinin sağlığı için önemlidir. Diğer ekip arkadaşlarının da can güvenliğinin bir bakıma teminatıdır. Ocak pisletilmez, ocakta yemek yenmez ve işçi kendi başına hareket edemez. Eğer bu uygulamalar çiğnenirse, ocağın koruyucu ruhu, ocağın iyisi veya cin ona musallat olabilir. İşçiyi cezalandırabilir. Ocağın koruyucu ruhuna verilen isimler yörelere göre değişiklik gösterir. Oltu yöresinde yaptığımız alan araştırmasında ocağın koruyucu ruhunun, sahipli veya cinli olarak ifade edildiğiyle ilgili bilgiler kaydettik. Zonguldak yöresinde ise ocağın koruyucu ruhu; “ocağın arabı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocağın arabıyla ilgili ilk bilgileri Pertev Naili Boratav (1973) eserinde vermektedir:

“İşçilerin çoğu ocakta bir “arab” (zenci) ın zaman zaman görüldüğüne inanırlar. Onu ocağın “sahibi” sayarlar. O, rastladığı işçiye sorarmış: “Bu ocak kimin?” İşçi: “Falan şirketin...” gibi bir karşılık verirse, kızar, onu

ya çarpar, ya boğar, ya da direkleri çökerterek ezermiş. Onun sorusuna: “ocak senin” diye karşılık vermek gerekirmiş. O zaman Arap hoşnut olur, işçiye gücünün yetmeyeceği kadar kömür çıkarmasını sağlamış. Bize bilgi veren maden çavuşu, bunlara inanmıyor, Arabın boğduğu sanılan işçilerin ölümünü, sar’a nöbetleriyle düşüp çırpınmaları sırasında direklerin yıkılması ile açıklıyordu. Gene de “araba kuyuda rastlamadım ama rüyamda gördüğüm oldu” diyordu.” (s. 84-85)

Ocağın koruyucu ruhu genellikle tekin, karanlık ve işçilerin yalnız oldukları yerlerde belirir. Ekip çalışması içerisinde olan işçiler birbirlerine kötü düşünceler beslememelilerdir. Birlik ve düzen içerisinde hareket etmelidir ve iyi niyetli olmalıdırlar. Ocağın koruyucu ruhu, ekip çalışmasından ayrılanları cezalandırabilir. Çıladır (2014) eserinde ceza faktörüyle ilgili bilgiler verir:

“Ocağın Arabı katran karasına bulanmış galerilerde tek başına dolaşır ve yine buralarda tek başına dolaşan işçilerin karşısına dikilir. Kuyuların eskileri arasında Arap’a çatmamış madenci yok gibidir. Hatta bizim Ethem Çavuş bile. (...) Ethem Çavuş, on dört yaşında madencilğe başladığı sıralarda, günün birinde ustası bir iş için çavuşumuzu ıssız ve başıboş bir başyukarıya salmış. Ethem Çavuş bu ıssız başyukarıya doğru korku içinde yürürken Hazreti Arap karşısına dikilmiş ve elindeki güzü sallayarak ‘Dur!’ demiş. ‘Bir adım daha atarsan güzü tepene yersin.’” (s.74-75)

Ocağın koruyucu ruhu, tecrübesizliği ve ihmalkârlığı kabul etmez. Bu durum söz konusu olursa beraberinde cezayı uygulayabilir. Cezadan kurtulmak için dua etmemişse, muskasını kullanmamışsa, af dilememişse, koruyucu ruha saygı göstermemişse ceza kaçınılmazdır. Çıladır (1985) eserinde işçilerin koruyucu ruh tarafından cezalandırıldığıyla ilgili bilgiler verir:

“Arap ki ne arap! ... Etem Çavuş netsin? Serde <<acamılık>> da var; paniğe kapılmış ve tüm gücünü bacaklarına vererek... Sen misin kaçmak isteyen? Arap, kafasına güzü indirdiği gibi Etem Çavuş olduğu yere soluksuz sermiş... Diyelim ki Etem Çavuş boş ve karanlık dehlizde kuruntuya kapıldı ve beyni, bu kuruntuyla gerçekte mevcut olmayan

arabı doğurdu. Ya durup dururken Etem Çavuşun alnını kim yardı, o nasıl oluyor? <<Kafayı patlatan arabın gürzü değil de başka neydi yani>> (Böyle söyler Etem Çavuş)” (s. 21)

Koruyucu ruh bunların yanı sıra işçilere yardım da eder. Yanlış hareket karşısında ceza faktöründen çıkarak bereketin ve bolluğun simgesi haline gelir. İşçilerin zor zamanlarında onlara madene ulaşmaları için yardımcı olur. “Arabın yardımları sayesinde çok kömür çıkarmayı başarmış olan işçinin, ona rastladığını başkalarına bildirmesi hayırla sonuçlanmaz. Dayanamayıp başından geçenleri anlatan işçilerin, çalıştıkları yerde ölülerinin bulunduğu bu inanışa tanık olarak belirtilir.” (Boratav, 1973, s. 85) Yerin en az 100 metre aşağısında korkuya yer yoktur. İşçinin korku içerisinde olması, kazaya sebebiyet verebilir veya diğer işçileri etkileyebilir. İşçilerin başından geçenleri diğer işçilerle paylaşmaması da bundan olabilir. Eğer paylaşırsa işler aksayabilir ve madenden istenilen verim alınamaz. Tüm bunlar gösteriyor ki “ocağın arabı”, “cin” veya “ocağın sahiplisi” ifadeleri ocak içerisinde bir takım uygulamaların olduğunu ve işçilerin bu uygulamalara uymalarını gerekli kılmaktadır. Koruyucu ruha inanmayan işçiler olsa bile bu uygulamalar işçilerin ekip bütünlüğü ve sağlığı için gereklidir.

Oltu’da yaptığımız alan araştırmasında kaynak kişiler, define hikâyelerinden de bahsettiler. Yerin altında bulunan hazinelerin veya altınların sahipli olduğuyla ilgili düşüncelerde bulundular. Bu hususta define hikâyelerinde cinlerin altını çok sevdikleriyle ilgili ifadeler bulunur. Azerbaycan’da Meher’in Masalı’nda bu durum geçmektedir. Aydın’ın (2008) eserinde bu masalla ilgili bahsettiğimiz hususlar şu şekilde bulunur:

“Yerin altından bir gapı açıldı. Meher hemin gapıdan gırh pille aşağı yendi, orada yine bir gapı gördü, o gapını da açdı, gördü ki, burada o geder hezine var ki, yerin, göyün, torpağın sayı var, ancag buradaki hezinenin sayı yohdu. Bu hezineleri yavaş yavaş gezirdi. Gördü ki, cevahiratla bezenmiş bir sandıg var. Sandığı açdı, gördü ki, sandıgda. Birce üzük var, üzüyü götürüb barmağına tahdı, gördü yeddi dene ifrit hazır oldu.” (s. 112)

Altın yüzüğün takılmasıyla cinler itaat etmişlerdir. Altının koruyucusu olan cinler, altına sahip olan insanın koruyucusu konumuna geçmişlerdir.

Koruyucu ruh, Azerbaycan sahası yazılı kaynaklarından elde ettiğimiz bilgilerde yılan şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Birdal'ın (2004) eserinde bununla ilgili ifadeler yer alır:

“Otuz dokuzuncu odayı açtıklarında, burada iki değirmen olduğunu gördüm. Değirmenler, gece gündüz durmadan altın öğütüyordu. Bundan daha kıymetli oda olmayacağını düşünerek, bu odayı istedim. Odayı bana verdiler. Odayı aldıktan sonra beni padişahın yanına getiren yılan gelip dedi: “Adam sana demedik mi kırkinci odayı iste. Neden bizim sözüme bakmadın? Orada kırk değirmen var. Her biri kıymetli şeyler öğütüyor. Bir çifti altın, bir çifti lâl, bir çifti mücevher, bir çifti elmas, bir çifti yakut öğütüyor.” Ben, neden kırkinci odayı istemeden acele ettiğime pişman oldum. Eğer bir odanın kapısını açıncaya kadar sabretseydim pişman olmazdım.” (s. 56)

Anlatıda yılan, kahramana yerin altında yol gösterici konumda verilmektedir. Yılan, yerin altında olan madenlerin bilgisine sahiptir ve kahramanı uyarmaktadır. Kahramanın koruyucu ruhu dinlememesi üzerine azla yetinmek zorunda kalmıştır. Ayrıca anlatıda geçen 39 sayısı, tamamlanmamışlığın ve azlığın sembolü olarak düşünülebilir. 40 sayısı; tamamlanmışlığın ve bolluğun simgesi olarak verilmiştir. Kırk sayısı, bir zümreyi sembolize eder. “Kırk ulu kişiden oluşan zümreye verilen ad. Basmakalıp ifade ile kültürümüzde “Üçler, beşler, yediler kırklar” şeklinde kullanılır. Bunlara, göze görünmedikleri için “ricalü'l-gayb”, temiz soylu olduklarından da “nüceba” denilir.” (Kaya, 2014, s.469) Bu ifadelerden hareketle, anlatıda sabrın önemine ve bilirkişinin veya varlığın sözüne itaat etmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Koruyucu ruhla ilgili bayram günleri

Santa Barbara Yortusu'nun, dünyada ve ülkemizde madenciler günü olarak kutlanıldığıyla ilgili bilgiler edindik. Zaman'ın (2012) eserinde bununla ilgili bilgiler yer alır:

“Aralık ayının ilk haftasında (4 Aralık Dünya Madenciler Günü) kutlamaları yapılan Santa Barbara Yortusunun kaynağı, şöyle anlatılır:

Vali olan babası Hıristiyan olduğu için, kızını karanlık bir kuleye kapatır. Zor günler yaşayan St. Barbara, orda karanlıklar içinde ölür. O zamandan bu yana karanlıkta kalanların, yolunu şaşırانların ve madencilik gibi zor mesleklerde çalışanların koruyucu meleği ilan edilerek onurlandırılır Santa Barbara...” (s. 231)

Zonguldak Halkevi, Santa Barbara Yortusu'nun bayram olarak kutlanmasına karşı ülkemiz değerlerinden Uzun Mehmet'in kömürü bulma hadisesini bayram olarak kabul eder. Zaman'ın (2012) eserinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Zonguldak Halkevi'nin taşkömürünün buluşunu bayram olarak kutlama isteğiyle (Santa Barbara Yortusuna tepki olarak) oluşan kurul, 1932 yılında –söylentileri dikkate alarak- yaptığı inceleme sonucu, 8 Kasım 1829'u Uzun Mehmet'in taşkömürünü 'buluş tarihi' olarak kabul eder. 8 Kasım 'Kömür Bayramı' olarak, 1932 yılından itibaren kutlanmaya başlanır. Böylece konuları farklı ve birbirinin alternatifi olmayan iki ayrı efsane ortaya çıkar. Biri karanlıkta kalanların, yolunu şaşırانların ve zor koşullarda çalışanların koruyucusu Azize St. Barbara, diğeri ise, havzada kömürün varlığını yetkililere ileten –madenlerin ilk şehidi- Uzun Mehmet...” (s. 232)

Bu kutlamalar bize hem koruyucu ruh olan Santa Barbara'nın hem de Uzun Mehmet'in kahramanlaştırıldığını bildirmektedir. Santa Barbara ve Uzun Mehmet'le ilgili verilen bilgilerden hareketle, madenlerin koruyucu ruhlarının ve kahramanlarının evrenselleştiği düşünülebilir.

2.5.3 Maden Ocakları İçerisinde Uğur ve Uğursuzluk İşaretleri

İşçiler, maden ocakları içerisinde başlarından geçen olayları uğurlu ve uğursuz şeklinde tanımlarlar. İşçiler karşılaştıkları bu durumları bir inanış boyutuna dönüştürerek genel olarak maden ocakları içerisinde uğur ve uğursuzluk sebepleri şeklinde nesnelere yorumlarlar. Maden ocaklarının bulunduğu yörelerden yörelere farklılıklar görülebilir. Aynı yörede bile bir nesnenin uğurlu veya uğursuz sayılması çeşitlilik arz edebilir.

Maden ocağının koruyucu ruhuyla ilgili ceza ve yaptırımdan farklı durumlar da karşımıza çıkmaktadır. Koruyucu ruh, bazen bereketin ve uğurun kaynağı olarak işçilerin dünyalarında yer bulur. “Ocağın Arabı bir korku unsurudur kuyularda; lâkin eski madenciler onun uğurlu da olduğunu söylerlerdi. Böyle bir tevatür de vardı...” (Çıladır, 2014, s. 39) Koruyucu ruh, işçilerin ocakta zor zamanlarında yardımcı konumuna geçebilir. Göçükten kurtuluş öykülerinde, bol miktarda çıkarılan ürün hikâyelerinde ve kazanın işçiye denk gelmediğiyle ilgili anlatılan hikâyelerde genel olarak “uğur” yakıştırması yapılabilir. Tüm bunların koruyucu ruha bağlanması neticesinde ise işçiler arasında koruyucu ruhun uğurlu sayılması yer edindir.

Ocak içerisinde canlı hayvanlarla ilgili de “uğurlu” yakıştırması yapılabilir. “Ocakta fare görünmesi uğur sayılmış. Bu inancı bir maden mühendisi akıl yolu ile şöyle yorumluyordu: “Çünkü fare, grizu olan yerde görünmez.” (Boratav, 1973, s.84) Farenin uğurlu sayılması, gazın olduğu bölgelerde hayvanların bulunmamasının bir sonucudur.

İşçiler, maden ocağına yeni gelen kişileri uğursuz olarak yorumlayabilirler. Boratav’ın (1973) eserinde şu bilgiler yer alır:

“Kuyuya ilk defa çalışmak üzere gelen bir işçinin ya da sırf oradaki çalışma şartlarını görme maksadı ile gelen bir “yabancı” girmesi sonunda bir kaza, bir aksama olup olmamasıyla işlerin yolunda gidip gitmemesiyle, yeni gelenin uğurlu ya da uğursuz olduğu inancına varılır.”

(s. 84)

Yeni gelen kişinin uğurlu sayılıp sayılmamasıyla ilgili bizim de başımızdan bir olay geçti. Oltu Taşı ocaklarında derleme yaptığımız sıralarda işçilerin henüz Oltu Taşı çıkaramadıkları hakkında konuşmalara şahit olduk. “Bizim ayağımız uğurludur” diyip ocağın içerisine girdik. Ocağın içerisinde araştırmalarda bulunduk. Dışarıya çıktık ve maden işçileri bizi sofralarına davet ettiler. O günü akşam ettik ve oradan ayrıldık. Aradan bir iki gün geçti. Ocağın işçilerinden biri müjdeli haberi vermişti. Bizden sonra Oltu Taşı’na rastladıklarıyla ilgili ifadelerde bulundular. Konuşmasında bize ayağımızın uğurlu geldiğini söyledi. Ocağın etrafında yabancı bir kişi olarak ilk defa bulunmamız onlara uğur getirmişti.

Maden ocağında tecrübesiz şekilde hareket eden yabancıların uğursuzluk getirdiğiyle ilgili inanışlar da görülmektedir. Bazı işçiler ise sevmedikleri kişilerle aynı ortamda

buldukları sırada ortaya çıkan felaketleri, bu kişilerin varlıklarından kaynaklandığı şeklinde düşünürler ve bu iş arkadaşlarını “uğursuz adam” şeklinde yorumlarlar. “Uğursuzluk bende değil, Ereğli Şirketi’nin ünlü Başmühendisi Sakallı Mösyö Jiro’daydı! Çünkü bu adamın uğursuzluğu daha önce defalarca denenmişti. Teftiş için ne zaman bir ocağa gitse, felaketi de beraberinde taşırdı!” (Çıladır, 2014, s. 59) Ocağın içerisinde düzeni bozan veya bozmaya kalkacak bir harekette bulunan yabancı, elbette uğursuz sayılacaktır.

Bazı yörelerde ise maden ocaklarında kadınların bulunması veya kadın işçilerin çalışması yasaktır. “Ocağa kadının girmesi uğur sayılmaz.” (Boratav, 1973, s. 84) Bazı yörelerde kadın işçiler maden ocaklarında çalışırlar. Kadının uğursuzluk getirdiğiyle ilgili bir form görülmeyebilir. Oltu’da yaptığımız alan araştırmasında kadın işçilere rastlamadık. Ancak kadının uğursuz sayılmasıyla ilgili bir bilgiye de rastlamadık.

Maden kuyularında gerçekleşme ihtimali çok düşük durumlar meydana geldiğinde bu durum uğurlu bir işaret olarak yorumlanır. Gerçekleşme ihtimali düşük durumlara işçilerin güç sarf etmeden bolca maden çıkarmaları, iki kuyunun tesadüfen yer altında birleşmesi, işçilerin göçük altındayken mucizevî bir nesneyle kurtulmaları vs. örnek olarak verilebilir. Maden ocağında her işçinin karşılaşma ihtimalinin olmadığı durumlar, işçinin geçireceği tüm yılı uğurlu olarak saymasına meydan hazırlar. Çıladır’ın eserinde (2014) bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Bir sonraki gün, karşılıklı kazdığımız kömür damarı iyice inceldi. Akşama doğru da, kazmalar çatıştı. Açılan delikler, günlerdir ahbaplık ettiğimiz Gürcülü arkadaşlarla yüz yüze geldik. Onlar bizim bacaya, biz de onların bacasına geçtik. Kucaklaştık... Daha sonraları usta madencilerden öğrendik. Bu olay, çok ender olurmuş. Yeraltı kültüründe uğur sayılırmış. Aynı damarın iki yanından girip bir noktada buluşmak, ferah geçecek bir yeraltı yılına işaretmiş...” (s. 40)

Maden işçisi, ocakta bir kılavuzu takip ederek madene ulaşmayı hedefler. Yönünü tarif edecek bir aleti yoktur. Farklı bacalarda aynı amaç uğruna çalışan işçiler, yeraltında karşılaştıklarında bunu uğurlu sayarlar ve geçirecekleri yılın kârlı bir yıl olacağını düşünürler. Bu olay tesadüf boyutundan çıkararak bereketin simgesi haline gelir.

2.5.4 Maden Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar

İşçiler, ocak içerisinde kendi anlam dünyalarına göre nesnelere bir takım adlandırmalarda bulunurlar. Bu adlandırmalar; işçilerin kültürlerinin, deneyimlerinin, korkularının ve hayal dünyalarının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Adlandırmalar, ocak içerisinde işçilerinin pratik zekâlarının bir sonucudurlar. İşçilerin ocak içerisindeki iletişimlerinde kolaylık sağlarlar. Maden ocakları içerisindeki inanışlar ve uygulamalar arasında en yaygın görülen durumlardır. Yörede bulunan farklı maden ocaklarında aynı adlandırmalar görülür.

Zonguldak yöresinde bu adlandırmalarla ilgili örnekler karşımıza çıkmaktadır. Grizu, ocak içerisinde meydana gelen patlamadır. Ancak işçiler buna bir takım yakıştırmalarla farklı bir ad koymuşlardır. Çıladır'ın (1985) eserinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Ateşnefes madencilik dilinde grizu denilen gazdır. Hava içinde belirli bir yoğunluğa kavuştu mu, en ufak bir kıvılcım bile bu âfatı şahlandırmağa kâfidir. Bizim işçimiz, Frenk madencilerinin hayalından bile geçmeyen çok güzel ve çok yerinde bir buluşla bu âfatın adına, <<Ateşnefes>> demiştir. Gerçektende bu gaz bir kütleli mi bütün ocağın içini bir ânda kütle çevirir; bu alevden solukla beraber gelen patlama da her şeyi yıkar, kırar, parçalar ve devirir.” (s. 40)

Ocak içerisinde meydana gelen gazın ateş almasıyla yakıcılığı ve yıkıcılığı işçinin anlam dünyasında “yakıcı, ateş gibi nefes” olarak belirmiştir. Ateşnefes ile ilgili Çıladır'ın (2014) eserinde geçen başka bir örnek:

“İşin ilerlemiş bir saatinde müthiş bir patlama oldu. Ocak titredi, sarsıldı. Belimin ortasına yediğim tekme ile kendimi duvar dibindeki su arkının içinde buldum. Arkamdan birisi daha suya düşmüştü. Su arkının içinde yüzüstü yatarken, sırtım kavrulur gibi oldu. Gürültü kesildikten sonra arkamdan bir ses duydum. “Korkma Ethem” diyordu ses, “ateşnefes kütleli, Allah bizim canımızı bağışladı...” (s. 26)

Nefes, bir anlık oluşur ve çoğu zaman insan nefes alıp verdiğini düşünmeden hareket eder. Grizu da farkında olunamayan bir anlık patlamanın sonucudur. Aynı nefes gibidir. Ancak bu nefes ateşlidir. Ocağın bağırını yakan bir nefestir. Adlandırmayla ilgili başka

bir örnek karbon gazıyla ilgili verilebilir. Çıladır'ın (1985) eserinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“- Körnefes, maden kitaplarının <<karbon gazı>> dediği şeydir. Yine bizim işçimizin aydın zekâsının ortaya koyduğu çok güzel ve çok yerinde buluştur: “Körnefes”. Körnefes gerçekten çok hâyin, çok sinsî bir soluktur. Bu gazı hissetmeden yutarsınız. Rengi yoktur, belirli bir kokusu yoktur, göremezsin, bilemezsin, sadece bazı bacalara kör kör sokulup hâyin hâyin zehrini kustuğunu duymuşsundur, kurbanlarını görmüşsündür. Bu zehri yutan ne olduğunu, neye uğradığını bilemez, tatlı bir uyku içinde göçer gider.” (s. 41-42)

Karbon gazı işçiyi ummadığı anda yakalar. Duyu organlarıyla algılanamaması “kör” olarak adlandırmaya sebebiyet vermiştir. Maden ocakları içerisinde nefesle ilgili adlandırmalar bunlarla sınırlı değildir. Nefesle ilgili başka bir adlandırma, dinlenilecek yer veya beklenecek yer şeklinde karşımıza çıkar. “Bir gün tek başıma bir nefesliğe gidiyorum. Nefeslikle bizim çalıştığımız yer arasında yaklaşık olarak iki yüz metrelik kör bir yol var.” (Çıladır, 2014, s. 38) Nefeslik, çalışılan yerden uzak bir yerde yapılır. Bu durumun nedeni çalışan işçilere engel olmama isteğidir. Nefesliklerde bekleme süreleri uzun değildir. İşçi için aynı bir anlık nefes almak gibidir. Adlandırmanın bu şekilde ortaya çıkması muhtemeldir. Yaşamın var olması için nefes gereklidir. İşçiler uzun süre çalıştıklarında dinlenmeyi bir hayat olarak düşünürler. Nefeslik diye oluşturulan yerin bu şekilde adlandırılması bize bunları düşündürmektedir.

İşçiler deneyimlerinden hareketle, ocağın içerisinde madenin bulunduğu yerlerde karşılaştıkları işaretleri yön tarif edici sayıp bu işaretlerin oldukları yerlerde genellikle madene rastladıklarını düşündüklerinden dolayı işaretler hakkında adlandırmalarda bulunurlar. Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında, ocağın içerisinde yapılan adlandırmalarla ilgili bilgilere ulaştık. Oltu Taşı ocaklarında çalışan işçiler, taşın bulunduğu yöne doğru bir işaretin olduğunu, bu işareti takip ettiklerinde de taşın ulaştıklarını ifade ettiler. Ocağın içerisinde karşılaştıkları bu toprağa “yağlı” ismini vermektedirler. Yağlıyı bir işaret olarak görüp bulunduğu yönü takip ederler. Eğer bol miktarda madene rastlarsa onun adı artık “damar” olur. Oltu maden folkloru başlığı altında, adlandırmalarla ilgili kaydettiğimiz bilgiler üzerinde duracağız. Zonguldak kömür madeni ocaklarında da bu adlandırmalarla ilgili durumlar görülür.

“Yürüdüğümüz galerinin soluna açılmış ve her tarafı pırl pırl <<karaelmas>> kaplı höyük. İşte, yeraltında, alabildiğine derinliklere doğru dalıp giden bir kömür damarının tam içindeyiz. Madenci dilinde <<kılavuz>> denilir buraya.” (Çıladır, 1985, s. 42-43) Zonguldak'ta maden işçisinin ocak içerisinde kılavuzu bu işaretlerdir. Kılavuzun takip edilmesiyle de kömüre ulaşmak daha kolay olacaktır.

Maden ocakları içerisinde oluşturulan adlandırmalar yer-yön tarif edici nitelikte olurlar. Bunlar işçilerin daha kolay iletişim içerisinde olmalarını sağlarlar. Her işçi ocağın içerisinde oluşturulan bu adlandırmaların bilgisine sahiptir. Adlandırmalar basit ve pratik açılımların sonucu meydana gelmiştir. “Yalnızım. Bir başyukarı tırmanıyorum. Dikkat ettim, yukarı çıktıkça ağır bir küf kokusu yayılıyor yola...” (Çıladır, 2014, s. 44) Başyukarı, ocak içerisinde yukarı yönde hareketin adlandırılmasıdır. Süsten ve anlam karmaşıklığından uzak bir tanıma sahiptir. Her işçinin bileceği düzeyde bir adlandırmadır. Bu ifadelerden hareketle “kör yol” adlandırması da aynı düşünceleri barındırır. Kör yol; ilerisi görünmeyen, bilinmeyen ve çıkmaz yol gibi anlamlara gelir. “Ertesi gün üç arkadaş merakla Arabı gördüğüm kör yola gittik. Lambalarla etrafı araştırırken, tavana vurulan direk bağlardan birisinin kırılıp baş hizasında sarkmış olduğunu gördük.” (Çıladır, 2014, s. 39) Körlük, karanlığın ve ışığın bittiği yerdir. Kör yol diye adlandırılan yol da aynı şekilde karanlık ve kuytudur.

Ocağın içerisinde herhangi bir göçüğe engel olmak amacıyla atılan bağlara da adlandırmalar yapılmıştır. İnsanın başını taşıyan boyun gibi ocağın içerisinde toprağı taşıyan bağlara “boyunduruk” denilmiştir. “Gece yarısından sonra bacada bir homurtu duyulmuş, peşinden bir daha. Ne oluyoruz demeden, bacanın kazma vurulan alını müthiş bir kütlemeyle yarıyor, binlerce ton su ocağa saldırıyor. Bacadaki ameleler, kuytu bir kıyıya atılıp boyunduruklara sarılıyorlar...” (Çıladır, 2014, s. 44) Boyundurukların çökmesi sonucunda göçük meydana gelme olasılığı yüksektir. Desteksiz toprak boşluğu doldurabilir ve bu durum işçilerin hayatına mal olabilir. Göçük meydana gelmemesi için sağlam boyunduruklar ve sağlam alanlar gerekmektedir. Zonguldak kömür madeni ocakları içerisinde sağlam alan olarak adlandırılan “domuz damı”, domuzun sağlam derisinden esinlenilerek ve bulunduğu şekil itibarıyla basık-geniş olması neticesinde bu hayvana benzetilmiştir. “Domuzdamı genellikle kullanılmıyor, kademeli kömür alınıyor. Bu yüzden kömür damarları tam olarak işlenmiyor ve dışarıya çıkarılan kömürün en az üç katı, ocak terk edildikten sonra göçüğe bırakıldığından taşta toprağa

karışıyor, bir daha işlenmesi imkânsız hale geliyor.” (Tuncer, 1998, s. 49) Ocağın içerisinde meydana gelebilecek göçüğü engelleyici konumdadır. Domuzdamının kullanılmaması hem göçük meydana getirir hem de kömürün işlenemez hâle gelmesine neden olur.

Ocağın içerisinde şiddetli bir göçüğün meydana gelmesi de işçiler tarafından adlandırılmıştır. Yoğun göçük, “posta” olarak adlandırılmıştır. Çıladır’ın (2014) eserinde bu hususla ilgili ifadeler yer alır:

“Bakarsınız, ummadığınız, beklemediğiniz bir yerde tavan bir anda yerle bir olur. Sanki, koynunda kıskançlıkla sakladığı cevheri alınan dağın gazabı çullanır bacaya... Biz madenciler, tavandan yüklenen bu gazaba, “Posta” deriz. Bacada çalışanlar eğer postanın altında kaldırsa, ağırlıktan ezilmemiş olsalar bile, havasızlıktan boğularak candan geçecekler.” (s. 80)

Postanın meydana gelmesinde anlık bir durum söz konusudur. İşçiler için en istenmeyecek durumdur. Böyle durumlar için “arıza” adlandırmasını da yaparlar. “İşçiler, mortipikatörlerle önlerindeki koskoca bir kayayı deliyordu. Onlar da toza karşı yüzlerini maskeleymişlerdi. Yerler, bembeyaz taş tozu ve irili ufaklı molozlarla doluydu. Bilinen bir kömür damarına ulaşmayı önleyen bu tür kayalara “arıza” adı verilirmiş. Arıza kaldırılınca kömür çıkarmış ortaya.” (Özyalçiner, 2008, s. 67) İşçiler için arıza, işlerin aksaması anlamına gelir. Kelime anlamı itibariyle de yaşanan durumu özetlemektedir. Arıza giderildiğinde, kaya ortadan kaldırıldığında, madene yeniden ulaşılacaktır.

Maden damarlarına, o damarı bulan kişinin adı verilebilir. İşçilerin yer-yön tayin etmelerinde pratik sonuçlar sağlarlar. Bu adlandırmalar genelleştirilir ve ortaya çıkabilecek yer sorunlarını engellerler. Çıladır (2014) eserinde bununla ilgili bilgiler verir:

“Acenta damarında çavuşum. Acenta damarı ne demek? Şu demek: Maden kömürü toprak altında damarlar halinde yatar. Her damarın, ya damarı ilk bulana veya ilk işletene izafe edilen bir adı vardır. Bu damarı da bir yabancı madenci bulmuştu, adı da öteden beri Acente diye telaffuz ediliyordu.” (s. 46)

Zonguldak maden havzasında maden damarının kişi adıyla anılmasının yanı sıra madeni bulan kişi adıyla anılan fay hattı da bulunmaktadır. “Kozlu’dan İhsaniye’ye uzanan fay adını Gregoviç’den alır.” (Zaman, 2012, s. 98) Fay hatlarına verilen isimlerle ilgili yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz verilerde, fay hattına verilen adlandırmada madenlerin koruyucu ruhunun adı dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili Zaman’ın eserinde (2012) bilgiler yer alır:

“Günümüzde ismini dünya üzerinde çok sayıda kentte, kilisede ve garip bir rastlantı olarak Kaliforniya’da dünyanın en zengin petrol yatağı Santa Barbara fay hattında sürdürmektedir. Ayrı bir rastlantı da, Anadolu’nun yegane taşkömürünün Nikomedia’nın sınır komşusu Bitinya (Zonguldak İl sınırı) toprakları içinde olasıdır.” (s. 231)

Koruyucu ruh, madenin asıl sahibi olarak düşünülür. Fay hattına verilen adlandırma da bu düşünceyle verilmiş olabileceği düşünülebilir. Maden damarlarının adlandırılması, maden ocaklarının kişi adlarıyla anılmasına kadar çeşitlilik gösterir. Zaman’ın eserinden (2012) bu hususla ilgili edindiğimiz bilgiler şu şekildedir:

“Ereğlili Kasapoğullarından Kasap İsmail, 1874 yılında Kozlu’ya yerleşir. Kasaplık yaparak geçimini sağlar. Miri araziden (devlet arazisi) satın aldığı tarlada kurduğu mandıra çevresinde, karşılaştığı kömür damarının ruhsatını alır ve kömür işletmeciliğine başlar. Böylece, Bahriye İdaresi’nin işletmecisi müteahhitlerinden biri olur. Bu nedenle, ruhsatı Kasap İsmail’e ait 271, 368 ruhsat numaralı ocakların çevresine, Kasaptarla adı verilir.” (s. 99)

Kasaptarla; kasabın tarlası, kasabın üretim alanı ve kasabın şahsına ait anlamlarına gelmektedir. Bir kişinin birden fazla maden ocağına sahip olması yön tayin etmede sorunları meydana getirmektedir. Zonguldak havzasında, bir kişinin birden fazla maden ocağına sahip olmasından dolayı ortaya çıkan bu gibi karışıklıkları önlemek amacıyla maden ocaklarına numaralar verilmiştir. Ayrıca aynı adlarla anılan ocaklarda meydana gelebilecek karışıklıkları önlemek amacıyla da bu politika izlenmiştir. Zaman’ın (2012) eserinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Her ocak, ocağı açan ve işleten madencinin adıyla anılmaktadır. 1878 yılından itibaren ocaklara numara verilmesi yöntemine geçilmesi

muhtemelen, ocak sayısının artması, aynı madencinin birden fazla maden ocağına sahip olmasından kaynaklanan karışıklıkları ortadan kaldırmak arzusunandır. Ocaklar, numaralandırma işleminden sonra da numara ile birlikte maden ocağını açan ve işleten ilk işletmecinin adıyla anılmaya devam edilmiştir. Sonraki yıllarda ocaklar el değiştirse bile ocak isimleri değişmemiştir.” (s. 85)

Ocak isimlerinin değiştirilmek istenmemesi bize yeniden ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlemek amacının olduğunu düşündürmektedir.

2.5.5 Maden Ocaklarında Olağanüstü Olaylar ve Kahramanlaştırmalar

Maden ocakları içerisinde çalışan işçilerin başlarından geçen olaylarla ilgili anlatılarında olağanüstülükler içeren ifadeler yer alır. Ocağın içerisinde biriken gaz maruz kalan işçilerin gerçekleşme ihtimali düşük hadiseler yaşamaları olağandır. Hayal unsuru ve göz yanılması ihtimali yüksektir. İşçiler paydos zamanlarında ve dinlenme zamanlarında bir araya geldikleri arkadaş topluluğuyla keyifli vakit geçirmek için hikâyeler anlatabilirler. Ocağın içerisindeki kuyuda dış dünyayla irtibat kesildiği için işçiler bu hikâyeleri anlatarak televizyon ve telefon gibi vakit geçirme araçlarının yerini doldururlar.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde bulunan Tuz Dağı’yla ilgili efsane ve rivayetler bulunmaktadır. Kalafat’ın (2000) eserinde şu bilgiler yer alır:

“Nahçıvan’ın Şahbur/Batabat köyünde Ferhat mağarası vardır. Bura ile ilgili Ferhat ile Şirin efsanesi anlatılmaktadır. Eshâb-ı Kehf Mağarasının efsanesi ile astım hastalığına iyi geldiği inancı vardır. Nahçıvan Tuz Dağı’nda, eskiden bir atın gölete düştüğü ve geçen zamana rağmen atın hiç bozulmadan kalabildiği efsanesi vardır. Halk Tuz Dağı’nı da kutsal kabul eder.” (s. 25)

Tuzun içerisinde atın bozulmayarak kalması olağanüstülükler barındırmaktadır. Tuz Dağı’nın etrafında şekillenen efsanevi anlatımlar, halkın maden ocakları ve madenin bulunduğu mağaralara yükledikleri inanışları göstermektedir.

Maden ocakları içerisinde işçiler arasında eski dönemlerde çalışmış olan meslektaşlarının veya mesai arkadaşlarının bazılarının kahramanlaştırıldığıyla ilgili hikâyeler anlatılır. Kahramanların çok güçlü, iri yarı olmaları, ağır yükler kaldırabilmeleri ve korkusuz olmaları başlıca özellikleridir. Ocakların içerisinde anlatılan kahramanlık hikâyelerinin, işçilerin morallerini yüksek tutmaları amacıyla anlatıldığı düşünülebilir. Kahramanlar, işçinin umutlarını ve olmak istedikleri özellikleri yansıtırlar. Anlatılan hikâyelerde yer alan ifadelerde olağanüstülükler ve yaşanabilir özellikler iç içedir.

III. BÖLÜM: OLTU MADEN FOLKLORU

Oltu yöresinde bulunan madenlerin ortaya çıkışıyla ilgili inanışlar, işçilerin maden ocakları içerisindeki inanışları ve uygulamaları, maden ocakları içerisindeki adlandırmalar, toplumun madenlerle ilgili uygulamaları ve madenler üzerine inanışları Oltu maden folklorunu oluşturmaktadır. Tüm bu uygulamalar, geçmişten başlayarak yaşanan o güne kadarki bilgi birikimlerinin kültür içerisinde yer edindiği unsurlardır.

3.1 OLTU'DA MADENLERE YÜKLENEN İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

Oltu'da madenlere yüklenen inanışlar ve uygulamalar içerisinde toplumun bireylerinin kültüründe madenlerle ilgili var olan değerleri benimseyip bunları madenlerin oluşum evrelerini anlamlandırmaları, hastalıkların tedavi edilme şekilleri, nazardan ve kötü ruhlardan arınma şekilleri yer alır. Bölgede yaptığımız alan araştırmasında, teknolojik gelişmelerle beraber eski kullanımların azaldığıyla ilgili bilgilere ulaştık. Elde ettiğimiz ifadelerden hareketle, toplumun madenlere yüklediği inanışlar ve uygulamalar zamanla azalma eğilimine girmiştir. Veri toplama açısından ulaşabileceğimiz tüm imkânları kullanmaya gayret ettik. Elde ettiğimiz sonuçlar nihayetinde Oltu'da madenlerle yüklenen inanışları ve uygulamaları sınıflandırdık.

3.1.1 Oltu'da Madenleri Anlamlandırma Süreci

Oltu'da bulunan madenlerin oluşum evresiyle ilgili bilimsel açıklamaların bulunmasının yanı sıra halkın madenlerin oluşumuyla veya madenlerin bulunmasıyla ilgili bazı anlamlandırmaları bulunmaktadır.

Oltu Taşı'nın oluşumuyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yavuz'un eserinde (1970) şu bilgiler yer alır:

“Oltu Taşı linyitlerin teşekkülünden önce 2. zaman başlarında teşekkül etmiştir. Genel olarak Oltu Taşı ile linyit kömürü arasında şu farklar vardır; Oltu Taşının içindeki su kristal haldedir ve taştan ayrılmasına imkân yoktur, linyitteki su 105-110° de uçmaktadır. Bu bakımdan Oltu

Taşı, linyitten çok serttir. Rengi daha siyah ve parlaktır. İki teşekkülde organik bir yapıda olmasına rağmen, çok kuvvetle muhtemeldir ki Oltu Taşı, hayvan artıkları ve linyitinkine benzemeyen özel bitkilerden meydana gelmiştir.” (s. 10)

Bilimsel araştırmalar, temelde küçük farklılıklar gösterse de üzerinde durulan asıl konu Oltu Taşı'nın bitki fosillerinden meydana geldiğidir. Toplumun bireyleri, Oltu Taşı'nın oluşumuyla ilgili bilimsel açıklamalardan farklı olarak anlamlandırmalar yapmışlardır. Örneğin alan araştırması yaptığımız bir kaynak kişiden kendi düşünce sistemine göre madenin oluşumunu anlamlandırmasıyla ilgili bilgiler kaydettik. “Oltu Taşı'nın hayvan fosillerinin uzun süre toprakta kalmasından dolayı oluşmuş olduğundan bahsediliyor. Bence bu bir madendir. Aynı kömür gibi oluşmuştur. 2000 yıl toprak altında fosil nasıl taşa dönüyor? Bu bize Allah'ın bir rızık kapısıdır. Allah'ın lütfudur.” (K.K.1) Oltu'da halkın geneli muhafazakârdır. Bu durum kültürün ve düşünce sisteminin de şekillenmesini etkiler. İslam'da kaza ve kader inancı bulunmaktadır. Yörede bireylerin yaşamış olduğu her şeyi kadere ve nasibe bağlaması bunun bir göstergesidir. Oltu Taşı'nın oluşumuyla ilgili olarak bazı işçiler bilimsel açıklamalara yakınlık gösterecek fikirler de üretebilirler. Mürsel Çetin'in (K.K.2) bize aktardığı bilgiler şu şekildedir:

“Oltu Taşının ana maddesi ardıç ağacıdır. İstanbul'da servi ağacı derler. Kuşburnu oksidi çeken bir bitkidir. Ocakların etrafında devamlı bunlardan olur. Kuşburnu ağacının olduğu yerde maden olabilir. Bu bitki madeni çeker. Bu ayrıca altını da sever. Bu toprağın altındaki boşluğu anında bulur. Suyu seven bir bitki değildir. Oksidi en fazla üreten altındır. Kuşburnunun bol olduğu yerde altın olabilir. Senin yaptığın maden arama makinesiyle ben bunu kafa kafaya değişmem.” (K.K.2)

Kaynak kişinin verdiği ifadelerden hareketle, kuşburnu bitkisinin maden arama yeri belirttiği düşünülmektedir. Ayrıca Oltu Taşı'nın ardıç ağacının kökünden oluşabileceğiyle ilgili fikirlere, alan araştırmamız sırasında sıklıkla rastladık. Bunun sebebi; maden ocaklarının etraflarının genellikle ardıç ormanlarıyla dolu olmasından olabilir. Ardıç ağacından oluşabileceğiyle ilgili olarak Yusuf Albayrak'ın (K.K.3) ifadeleri başka bir örnek olarak verilebilir:

“Bu taşın dışarıdan belirtisi vardır. Kırmızı toprak olur buralarda biz görsek hemen anlarız. Onun içinde böyle küçük küçük Oltu Taşı belirtileri olur. Buna damar derler. Bu köyden başlar ve Rusya’ya kadar uzanır. Bunun ham maddesi olarak ardıç ağacının kökü olduğu da söyleniyor.” (K.K.3)

Oltu Taşı’nın oluşumuyla ilgili söylenen tüm bu inanışlar, maden folklorunun toplumda oluştuğunu göstermektedir. Toplumun inanç sistemi, folkloru şekillendiren alanlardan biridir.

Maden ocağının dışarısında, düzlük bir arazide veya maden ocaklarının uzağında denk gelen madenlerle ilgili anlatılan hikâyelerde olağanüstülükler bulunabilir. Bu durum yine işçilerin madenlerin oluşumunu anlamlandırma süreçlerinin bir unsurudur. Oltu Taşı ile ilgili doğaüstü olarak işçilere taşın görünmesi veya belirmesi de olmuştur. Ülkü Karataş’ın (K.K.8) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir:

“Bizim köyün çobanı vardı. Çoban dağda hayvanları otlatırken düzde büyük bir Oltu Taşı’na rastlamış. Oltu Taşı düzde ne arar? Tünel açarsın dağın içinde olur. Onun düzde denk gelmesi çok zor. Taşı görmüş sevinmiş tabi. Ama anlatmasına göre sanırsın öküzü yatırmışlar öyle büyük. Neyse bu hayvanları otlatmaya devam etmiş. Geçerken biraz alırım köye gittiğimde de millete haber veririm alır gelirler diye düşünmüş. Gördüğü yere bir daha gitmiş bakmış ki taş yok. Koca taş nereye kaybolur gider. Öylece köye dönmüş. Anlattı ama üzülmüştü. O çok para ederdi.” (K.K.8)

Oltu Taşı, doğaüstü olarak ortaya çıkmıştır. Düzlük bir arazide bu durumun olması, Oltu Taşı ocakları içerisindeki nasip inancının bir benzeri düşünce sistemini yansıtmaktadır. Nasip inancının, gerek yaşanabilir bir şekilde gerekse doğaüstü bir hâlde maden ocağı folklorunda yer bulduğunu görüyoruz. Madenlere kişilerin nasibi doğrultusunda rastlanır ve bu durum Allah’ın işçilere bahsettiği bir rızık olarak yorumlanır.

3.1.2 Oltu'da Madenler ve Sağlık

3.1.2.1 Madenlerin Stresi Azaltması

Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında, madenlerin şifa kaynağı olarak kullanılmasıyla ilgili olarak madenlerin alternatif tıp aracı gibi görülüp kullanılmasına dair bilgiler kaydettik. Yörede strese iyi geldiği düşünülerek kullanılan maden Oltu Taşı'dır. Bir bakıma Oltu Taşı doktorsuz tedavi olarak görülür. Halkın çoğunluğu bunu bilir ve yabancılara iletir. Mürsel Çetin'in (K.K.2) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir:

“Tespih varsa eğer elinde o senin stresini alır. Vücuttaki enerjiyi alır. Normal çarşılarda bakkalarda satılan tespihlerden değil Oltu Taşı'ndan tespih olacak. Bunu alıp çektiğin zaman karşı taraftaki biriyle kavga etmeye gittiğinde biraz bu seni kısıyor, yaptırmıyor. Ben bunları yaşadım. Rize'de çalışıyordum. Aynı masada içki içtiğim adama dedim ki ben telefonla konuşacağım burası gürültülü aşağıya iniyorum. Aşağı indim oturdum şöyle bir sigara yaktım hem de dedim hava alayım. On dakika içinde baktım sesler gelmeye başladı. Dediler ki yukarıda kavga var. Gittim ki benim arkadaş karşı masadaki adamla kavga ediyor. Tabancayı çıkarmış dayamış adama. Dedim ki İlyas senin bir seçimin daha var. Çıkardım tespihi eline tutuşturdum silahı aldım. Dedim beş dakika bir otur hem de şu tespihi çek. Ben bunu durdurdum şimdilik. Dedim sen buradan ikile hadi hesabı ben öderim. Neyse bu gitti. Giderken de dedim İlyas emanetimi bir alayım senden. İlyas kuzu gibi oldu. Tabanca çeken adam öyle sakinleşti ki bak bu tespih stresi böyle alıyor.” (K.K.2)

Stres, insanların sağlıklı düşüncelerini önleyen bir ruh hâlidir. Oltu Taşı tespihinin strese birebir iyi geldiğiyle ilgili ifadeler çoğaltılabilir. “Stresi aldığı söylenir. İnsanlar stresini aldığı için kullanıyorlarmış.” (K.K.3) Oltu Taşı, çok çıkarılan bir maden değildir. Az çıkarılması sayesinde kıymetini tüm halk bilmektedir. Halkın çoğunluğu da bunun bilincinde olarak Oltu Taşı kullanmaktadırlar. “Oltu Taşının strese iyi geldiğini genelde herkes bilir. Çoğu insan da bunu bildiği için alır.” (K.K.6) Oltu Taşı'nı streslerini alması için kullananlar, taşın kaybolmasıyla tekrar aynı asabiliğe dönüşürler.

Bunun tekrar bir çözümü yeniden Oltu Taşı kullanmaktır. “Oltu Taşı, insanı sakinleştirir. Üzerindeki enerjiyi alır. Mesela Oltu Taşı’ını sürekli kullan ve kaybet hemen asabileşirsin.” (K.K.9) İnsanlar sürekli kullandıkları eşyalara bağımlı hâle gelebilirler. Sürekli kullanılan bir eşyanın kaybı strese ve sinire neden olacaktır. Oltu’da yaşayan bazı kişiler ise Oltu Taşı’nın üzerindeki işlemlerin insanın üzerindeki elektriği aldığına inanırlar. Oltu Taşı üzerine yapılan işlemler; altın, gümüş ve bakır gibi madenlerle yapılır. “Oltu Taşı üzerine işlenen bakır ve gümüş gibi maddeler taşla bir araya gelince vücuttaki statik enerjiyi alır.” (K.K.10) Oltu’da yaptığımız alan araştırmasından hareketle örneklerle bahsettiğimiz “Oltu Taşı’nın strese iyi gelmesi” hadisesiyle ilgili örnekleri çoğaltabiliriz. Ancak görüleceği üzere elde edilen kaynaklar arasında çok küçük ayrıntılar bulunmaktadır. Tekrara düşmemek için örneklerin yeterli olduğunu düşünüyoruz.

3.1.2.2 Madenlerin Bebeklerde Kullanılması

Oltu’da yaptığımız alan araştırmasında, çocukların bebeklik dönemlerinde yaşadıkları diş ağrılarına ve susmak bilmeyen ağlamalarına karşı Oltu Taşı’nın çocuklara takılmasıyla ilgili bilgiler kaydettik. Emrah Albayrak’ın (K.K.9) bize aktardığı ifadelerde bu düşünceyle ilgili bilgiler yer alır:

“Kışın çalışıyorduk, ocağa Erzurum’dan bir adam geldi. Biraz sohbet ettik. Çocuğu çok ağlıyormuş ve bunun nedeniyle ocaktan taş almaya geldi. Taşın çocuğun huysuzluğunu dindireceğine inanıyorlarmış. Neyse bizde verdik. Normalde vermeyiz öyle herkese. Meğer Erzurum’da ağlayan çocukların boynuna Oltu Taşı asarlarmış. Çocuk böylece sakin olurmuş.” (K.K.9)

Bu durumda Oltu Taşı’nın kötü enerjiyi sağaltmasıyla ilgili bir çıkarımda bulunabiliriz. Bebeklik dönemi, insanın en savunmasız ve korunmasız olduğu dönemdir. Ayrıca diş çıkartma dönemleri de önemlidir. Bebeklerin ağrılarının yoğun olduğu bu dönemlerde ağrıların hafiflemesi için Oltu Taşı kullanılmaktadır. “Bizim buralarda bebekler diş çıkarmaya başladığında boyunlarına Oltu Taşı asılır. Böylelikle çocuk, dişini daha kolay çıkartır.” (K.K.9) Bu durumun bilimsel olarak bir açıklımı bulunmamaktadır. Bu uygulamalar; kültürün, deneyimin ve yaşayışın inanç sisteminde vücut bulmuş hâlidir.

Oltu’da tedavi şekillerinde kullanılan bir diğer önemli maden tuzdur. Kaynak kişilerin aktardığı ifadelerde tuz, pudranın olmadığı dönemlerde bebeğin sağlıklı olabilmesi için kullanılmıştır. “Çocuk doğduktan sonra kokmasın, eti sık olsun, pişmesin diye koltuk altları, kulaklarının arkası, boynu, bacakları ince tuz ile tuzlanır. Eskiden pudra falan olmadığı için böyle yapılırdı” (Dağaşan, 2013, s. 14) Zamanla bu inanışlar azalma göstermektedir. Pudranın kullanımının yaygınlaşması neticesinde tuzun kullanımı azalmıştır.

3.1.2.3 Madenlerin Baş Ağrılarında ve Kırıklarda Kullanılması

Oltu’da araştırmalarımızda elde ettiğimiz verilerde tuzun baş ağrısına iyi geldiğiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. “Baş ağrısı için; patates dilimlenir, tuzlanır ve başa sarılır.” (Dağaşan, 2013, s. 46) Tuz, kırık ve çıkık kolların tedavilerinde de kullanılır. “Vücutta kırılan bir yer olursa sınıkçıya gidilirdi. O da kırılan yeri çeker, yerine getirir ve bağlardı. Bağladıktan sonra, yumurtanın kabuğuna tuz başka şeyler katarak yaptığı çeliği kırılan yere sıvardı. Bu yapılan çelik aynen alçı gibi olurdu.” (Dağaşan, 2013, s. 46) Yumurtayla karıştırılan tuz, sert bir yapıya kavuşur. Kırılan yerin sabit durabilmesi için sert bir yapı gereklidir. Alçı yapmanın veya satın almanın mümkün olmadığı eski dönemlerde yapılan bu karışım hastalığın tedavisine çözüm olmuştur.

3.1.2.4 Madenlerin Bronşit ve Romatizma Tedavisinde Kullanılması

Ülkemizde bronşit ve nefes darlığı hastalığının tedavisinde genel olarak bilinen şifa kaynağı tuzdur. Evlerine tuz lambaları satın alan bronşit hastaları bulunmaktadır. Tuz mağaralarına giderek rahatlayan hastalar bulunmaktadır. Azerbaycan’da bronşit ve romatizma hastaları için tuz hastanesi diyebileceğimiz işletme bulunmaktadır. Ülkemizden ve dünyadan tuzun romatizmaya, bronşite ve nefes darlığına iyi gelmesiyle ilgili kaynaklar çoğaltılabilir ancak çalışmamızın bu bölümünün Oltu’ya ait olmasından dolayı bu bahsi detaylandırmıyoruz. Oltu’da bulunan bronşit hastaları tuz madeni ocağına giderek şifa ararlar. Kadir Eren Taşkın’ın (K.K.18) bize aktardığı ifadelerde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Köydeki bazı bronşit hastaları tuz ocağına giderler. Orada daha temiz ve rahat nefes aldıklarını söylerler. Rahatsızlandıklarında tuz ocağına şifa bulmak için giderler. Bazıları da tuzu alıp evlerine götürürler. Odalarına koyarlar. Buraya il dışından da insanlar geldi. Ocağa girip tuz alıp evlerine göturdüler. Benim babam da bronşit hastasıdır. Babam da oraya gittiğinde çok rahatladığını söylerdi.” (K.K.18)

Oltu’da bulunan Tuzla Mahallesi’ndeki Tuz ocaklarının kapalı durumda olmasına karşın orada bulunan tuzun kıymetli olduğu düşüncesinde olan insanlar ocaklara girerek şifa ararlar.

Oltu’da tuz, romatizma tedavisi için de kullanılmıştır. Mustafa Taşkın’ın (K.K.19) bize aktardığı bilgiler şu şekildedir:

“Biz doğduk büyüdük orada tuz çıkarılıyordu. Buranın tarihi eskidir. Siyasi sebeplerden dolayı burada tuz ocakları kapandı. Buranın tuzu çok kıymetlidir. Yemekler, hayvanların bakımı, fabrikalara göndermek ve sağlık bulmak için kullanırdık. Burada tam 150 kişi çalışırdık. Buraya romatizması olanlar gelirdi. Adamın biri geldi ve yürüyemiyordu. Adeta sakat gibiydi. Adam bir gün burada yattı. Sabah sapa sağlam kalktı gitti. Buraya Erzurum’dan, Kars’tan ve Ağrı’dan insanlar gelirdi. Buradaki tuzun kıymetini bilirlerdi. Sağlık bulmak için ve yemeklerinde kullanmak için gelip tuz alırlardı.” (K.K.19)

Kaynak kişinin verdiği bilgilerde de görüleceği üzere sadece Oltu yöresinden insanlar değil civar yerlerden insanlar da gelip şifa bulmak istemektedirler.

Tuz, Oltu’da sadece insanların şifa bulmaları için kullanılmaz. Hayvanların üremelerine destek için ve hayvan hastalıklarının giderilmesi için de kullanılır. “Dabağın bir başka ilacı da; çamaşır sodasının sodası eritilir, sodanın içine tereyağı ile tuz karıştırılarak yoğrulan tuz katılır. Bu karışım ile dabak olan hayvanın ayakları yıkanır.” (Dağaşan, 2013,s.47) Dabak tutan hayvan ilk olarak ayaktan hastalığı kapmaktadır. Eskiden hayvan ilaçlarının az olması sebebiyle çiftçiler büyüklerinden öğrendikleri uygulamaları sürdürmüşlerdir. Hayvanın ayağına sodayla karıştırılmış tuz basılırsa mikroplar öleceğine inanılmış. Böylelikle hayvanın iyileşme süresinin kısılacağı düşünülmektedir. Ayrıca Oltu’da tuz, ineğin danasına daha çabuk alışabilmesi için de

kullanılır. “Yeni doğan dananın üstüne tuz dökülüp ineğe yalattırılır ki dana ineğe, inek de danaya yavuklu olsun.” (Dağaşan, 2013, s. 42) Tuz, sevgi bağının oluşmasında bir aracı olarak kullanılmaktadır. İnek, tuzu yalamak istediğinde danasını da yalayacaktır. Böylelikle aralarındaki anne ve yavru bağı kurulmuş olur.

3.1.2.5 Madenlerin Doğurganlık Amacıyla Kullanılması

Oltu’da bulunan tuz ocaklarıyla ilgili yapmış olduğumuz derlemelerde, tuz ocaklarının kapatılma hadisesinden sonra bölgede doğurganlığın azaldığıyla ilgili bilgiler edindik. Bu durum olağanüstülük sergilemektedir. İbrahim Hakkı Ekinci’nin (K.K.17) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir:

“Benim Oltu/Tuzla Mahallesi’nde Tuz ocağım vardı. İşletme sahibiydim. O zaman gelişen şartlar nedeniyle tuz ocağını kapatmak zorunda kaldım. Ocak kapandıktan sonra yörede malların kısır kaldığıyla ilgili bilgiler aldım. Bununla ilgili bana olaylar çok anlatıldı. 1960’larda malların döllendiği veya döl tutmadığıyla ilgili olayları insanlar anlatırdı. Ben ayrıca çocuğu olmayan ailelere tuz tedavisi uyguladım. Altı veya sekiz sene çocuğu olmayan aileler vardı. Ben onlara tedaviyi uyguladım ve sonuç aldım. Ayrıca Oltu yöresi maden açısından kıymetli bir bölgedir. Bildiğim kadarıyla Urartular, Oltu çayından nabit altın çıkartmışlardır. Yani buralar çok eskilerden beri maden havzasıdır.” (K.K.17)

Oltu’daki tuz ocaklarının olduğu bölge “dölgâh” olarak adlandırılmaktadır. Bu kelimenin içerisinde bile doğurganlık ve üremeye ilgili ifadeler yer alır. Tuz, üremenin bir sembolü olarak görülür. Alan araştırmamızda elde ettiğimiz verilerde ocakların kapatılması sonucu kısırlıkların başladığıyla ilgili ifadeler bulunmaktadır. Tuz kullanımının azalması sonucunda hayvanların döllene sürecine takviye imkânı azalır. Ayrıca insanların gerekli olan besinleri tuzdan karşılayamamaları da doğurganlığı etkilemiş olabilir. Tuzla Mahallesi’ne alan araştırması için gittiğimizde bu durumu köyün yaşlılarına sorduk. Böyle bir durumun olduğunu ancak kısa sürdüğünü söylemişlerdi. Yaşanılan kıtlık, ocakların kapatılmasına bağlanmış olabilir. Çünkü halkın geçim kaynağı tuzdur. Tuz olmadığına hayvanlara verilebilecek tuzun temin edilmesi zordur. Ayrıca insanlar da tuz kullanabilecek durumda olmamışlardır. Kaynak

kişinin tuz tedavisi kullanması ise çocuk sahibi olmak için tuzun bir şifa kaynağı olduğunu bildirmektedir. İnsanlar tuz kullanarak çocuk sahibi olmayı ümit etmektedirler.

3.1.2.6 Madenlerin Salgın Hastalıkların Tedavisinde Kullanılması

Kireç ocaklarıyla ilgili yaptığımız derlemelerde, kirecin sağlık alanında çok yaygın kullanımlarının olmadığıyla ilgili bilgiler edindik. Oltu'da folklor temelli yazılmış olan Dağaşan'ın (2013) eserinden elde ettiğimiz bilgilerde, kirecin veba gibi salgın hastalıklardan ölenlerin mezarlarında kullanılması ve salgın hastalığa karşı önem alınması şeklinde formlar bulunmaktadır. "Eğer ölüde bulaşıcı bir hastalık varsa nadiren de olsa tabutla gömülür. Hatta kireç de dökerler. Ama normalde tabutla gömülmez. Çünkü bu taraftan o tarafa ağa da olsan paşa da olsan bir şey götüremezsin, herkesi yakasız gömleğe sokarlar." (Dağaşan, 2013, s. 33)

Kireç, hastalıklı hayvanların bulunduğu yerleri arındırmak için ve hastalığın yayılmasını önlemek için de kullanılır. "Karnı şişen hayvana karbonatlı su içirilir. Tavuk, horoz gibi kanatlı hayvanlarda hastalık belirtisi görüldüğünde kümesleri kireçlenir." (Dağaşan, 2013, s. 47) İlçe merkezindeki bir kahvehanede bulunduğumuz sıralarda kirecin sürüngen hayvanlardan korunmak amacıyla kullanıldığıyla ilgili bir bilgiye ulaştık. Ancak kaynak kişinin bilgilerini alamadık. Anlattığına göre; bahar aylarında tabiatın uyanmasıyla sürüngen hayvanlar da yuvalarından çıkarlar. İnsanlar, sürüngenlerin evlere ve ahırlara girmemeleri için evlerinin ve ahırlarının etraflarına kireç dökerler. Böylece sürüngenlerin ev ve ahırlardan uzak durduklarını söylemişti. Kirecin şifa bulmak amacıyla kullanıldığıyla ilgili bilgilere rastlamadık. Ancak kireç salgın hastalıklardan ve hastalık getirebileceği düşünülen hayvanlardan korunmak amacıyla kullanılmıştır.

3.1.3 Oltu'da Madenler Aracılığıyla Kötü Ruhlardan Arınma

Toplumların içerisinde bazı insanların madenleri kullanarak kötü ruhlardan arınma ve nazardan korunma gibi inanışları vardır. Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında edindiğimiz bilgilerde bu kullanımların var olduğuyla ilgili tespitlerde bulduk.

Oltu'nun adıyla bütünleşen Oltu Taşı, insanların metafizik ötesi olgulara karşı kullanımlarında da karşımıza çıkmaktadır. Oltu Taşı'nı kullanan birinin kötü ruhlardan korunduğuyla ilgili inanışlar bulunmaktadır. Kemal Çakar'ın (K.K.6) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir:

“Bazen kadınlar bunu boynuna taktıklarında rahat uyuduklarını söylerler. Karakura (mitik varlık), gece üzerinde Oltu Taşı olan insana dokunmazmış. Benim başımdan da böyle bir hikâyeye geçti. Eskiden yanıma bir kadın gelmişti. Geceleri rahat uyuyamadığını ve Karakura'nın onu rahatsız ettiğini söylemişti. Ben ona Oltu Taşı'ndan bir gerdanlık yaptım. Kadın bu gerdanlığı aldı ve evine gitti. Aradan biraz zaman geçti ve kadın bizim eve uğradı. Oltu Taşı'nı taktıktan sonra kötü rüya görmediğini ve Karakura'nın onu rahatsız etmediğini söyledi. Yaptığım gerdanlık için teşekkür etti.” (K.K.6)

Karakura, insanları uyku hâlinde rahatsız eden kötü ruhtur. İnsanları nefes darlığına düşürerek boğmaya çalışır. Bazı yörelerde bu kötü ruhtan korunmak için farklı uygulamalar görülebilir. Oltu'da en kıymetli maden Oltu Taşı'dır. İnsanların kolaylıkla bu madene ulaşabilmesi ve kullanılma niyetinin kötü ruhlardan korunmak olması sebebiyle bu hikâyede Oltu Taşı sağaltıcı yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Oltu Taşı'nın nazardan korunmak için kullanıldığıyla ilgili hikâyeler de karşımıza çıkmaktadır. Mürsel Çetin'in (K.K.2) bize aktardığı bilgiler şu şekildedir:

“Peygamber Efendimiz, zamanında mezarlıktan geçerken demiş ki bunların çoğu nazarla ölmüşlerdir. En büyük hastalık kadında göğüs hastalığı bir de diş hastalığıdır. Bunlara dayanmak zordur. Nazarda bunlar gibidir. Bak şimdi bu taşı yüzük yap tak eğer sende nazar varsa elbet bir gün patlar. Öyle diyorlar. Ben yaptırdım taktım ve bomboş yolda yürürken hani sıkmadım da ama bir baktım patladı. Senin önüne öyle nazar veren birisi çıkarsa bu yüzük patlar.” (K.K.2)

Oltu Taşı'ndan yapılan yüzüğün nazarı hapsettiği ve taşı kullanan kişiye zarar vermeden nazarı sağalttığı görülmektedir. Nazarın ölüm sebepleri arasında gösterilmesi ise insanların bu gibi olgular karşısındaki ciddi tutumlarını bildirmektedir. Topluma özgü olan taşın kullanılması, elde olan imkânlardan tamamıyla faydalanılmak istendiğini

gösterir. Bu düşüncelerden hareketle, Oltu Taşı'nın kullanım sahasının geniş olduğu görülmektedir.

Yörede Oltu Taşı'nın yanı sıra tuz da kötü ruhlardan arınmak ve insanların nazarlarından korunmak amacıyla kullandıkları bir diğer önemli madendir. “Eve gelen bir misafir çiçeklere veya yeni alınan bir eşyaya dikkatli bakarsa sobaya hemen bir avuç tuz atılır ki gelen misafirin nazarı değmesin.” (Dağaşan, 2013, s. 41) Tuz, sobanın içerisine atıldığında sesler çıkarır. Ateşin azalmasına hatta sönmesine neden olur. Ateşin üzerine tuz atarak nazarın da ateş gibi söneceğine inanılır.

3.1.4 Oltu'da Madenlerle İlgili Üretilen Edebi Ürünler

Duralar Mahallesi'nde yaptığımız alan araştırmasında, kömür ocağında çalışmış olan bir âşığın adı geçti. Âşığın adı Mevlüt İhsani'dir. Muhtar, bu âşığın torunuymuş. Yaptığımız derlemede, 1974'de Duralar Mahallesi'ndeki kömür ocağında grizu patlaması meydana geldiğiyle ilgili bilgiler edindik. Oltu'lu Âşık Mevlüt İhsani, bölgedeki ocakta çalışan işçilerden birisidir. Ocakta ölen çoğu işçinin onun arkadaşlarının olduğuyla ilgili bilgiler edindik. Onların ölümlerine duyduğu acı, sazına ve sözüne yansımıştır. Mustafa Çalışkan'ın (K.K.13) bize aktardığı şiir şu şekildedir:

“Tarih yetmiş dörtte çıktı bir ateş
Sardı her tarafı duman ya Rabbi
Zalım felek koydu dağlar altında
Kesildi her yandan güman ya Rabbi

Ne afettir bizim ele uğradı
Ah ettikçe ciğerimi dağladı
Gökte uçan kuşlar ağladı
Dayandı semaya şivan ya Rabbi

Cenazeler birer birer geliyor
Yavruların sesleri dağları deliyor
Anneler de kuzu deyu meliyor
Dayanılmaz derttir yaman ya Rabbi

İbrahim, Muzaffer, Hasan Çalışkan
 Hangi bir derdizeyanamalışam
 Onu birbirinden olmuş perişan
 Sen merhamet eyle aman ya Rabbi

Bir anda bir afet canımız aldı
 On bir gün cesetler toprakta kaldı
 Bilen yok ya Rabbi halimiz noldu
 Bu derde sen gönder derman ya Rabbi

Hey hazreti Hüda dar güne ulaş
 Figandan usandı yakan dağı taş
 Kimi yârim diyer kimisi kardaş
 Hallerimiz oldu yaman ya Rabbi

Bu ismimiz hayvahyâdigârkaldı
 İmdat için bize bir ekip geldi
 Öyle bir acıdır hayvah cihanı aldı
 Dillerde söylenir bir zaman ya Rabbi

Ocağın kapusunda boyun burarlar
 Nerde kaldı cenazemiz ararlar
 Çıkanlar da üryan olmuş sararlar
 Bu derde bulunmaz derman ya Rabbi

Ne yapalım bu iş Allah'tan oldu
 Bu kader yerini arayıp buldu
 Hamdolsun köyümüz imanla doldu
 Dillerde okunur Kur'an ya Rabbi

Bu nasıl afettir bağları söktü

Nice cihanların belini büktü
 Çokları ağlayıp gözyaşı döktü
 O gün oldu ulu divan ya Rabbi

İfade vermeye diller dolaştı
 Hâkim savcı hemen gelip ulaştı
 Der İhsani cansız gemi ulaştı
 Cümleye nasip et iman ya Rabbi” (K.K.13)

3.2 OLTU MADEN OCAKLARI İÇERİSİNDEKİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

Oltu halkının düşünce sisteminin büyük bir bölümünü muhafazakârlık etkilemektedir. Kaza ve kader inancı, maden ocakları işçilerinin de temel düşüncelerini oluşturmaktadır. Maden işçisi, ocakta kendisine denk gelecek olan madenin eğer nasibinde varsa olacağını düşünür. Nasibinde maden bulamamak varsa bunu yine kadere bağlar ve kabullenir. İşçiler ocağın içerisindeki düzeni anlam dünyalarına göre şekillendirirler. İhtiyaçları doğrultusunda, pratik bilgiler ışığında ve toplumun içerisinde edindikleri birikimleri kullanarak inanışlar ve uygulamalar oluştururlar. Bu inanışların ve uygulamaların içerisinde madenlerin düzeni, ocağın koruyucu ruhları, ocağın içerisinde oluşturulan yasaklar, yasakların çiğnenmesi karşısında yaptırımlar, ocağın içerisinde uğur-uğursuzluk işaretleri, maden ocakları içerisindeki adlandırmalar ve kişilerin kahramanlaştırılmaları gibi hususlar yer almaktadır. Ocağın içerisindeki tüm yaratmalar, hem olağanüstülükler sergileyebilir hem de gerçeklikle bağdaşan açılımlar barındırabilir.

3.2.1 Oltu’da Maden Ocakları İçerisinde Düzen

Maden ocağı işçileri, elde edilebilecek kaynaktan maksimum verimi almak için ocağın içerisinde geçmişte çalışan atalarından öğrendikleri bilgi birikimlerine bağlılık sergilerler. Her maden ocağı içerisinde izlenilecek yol, eski deneyimleri barındırır ve yeni bilgiler gerekiyorsa eğer eski bilgilerin üzerine birikim yapılıır. Ocak içerisinde

güvenliğin sağlanması, ekip çalışması, çalışma saatleri, ocak içerisinde kurallar, kuralların ihlalinde ortaya çıkan yaptırımlar ve maden çıkarmak için kullanılan pratikler ocağın içerisindeki düzenin parçalarıdır. İşçiler ocak içerisindeki bu düzene uyum sağlamalıdır. Aksi hâlde işçinin en büyük korkusu olan göçük kaçınılmazdır. Ocağın içerisinde yaratılan düzen, işçinin korkularının ve sevinçlerinin bütünüdür.

3.2.1.1 Maden Ocaklarının Ailelere Ait Olması

Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında, Oltu Taşı ocaklarının ailelere ait olduğuyla ilgili bilgiler edindik. Oltu Taşı ocakları, ailelere aittir ve kendinden sonraki gelecek olan kişilere miras yoluyla kalacak konumdadır. Bölgede yaptığımız alan araştırmasında kaynak kişilerin aktardığı bilgilerden hareketle, resmi olarak maden ocağının devrinden ziyade ocağın bulunduğu arsa miras kalır. Yaptığımız araştırmalarda devlette resmi kayıtlı olarak Oltu Taşı işletmesi veya Oltu Taşı havzası tespit edilmedi. Kireç ocaklarının çalıştırılır durumda olduğu dönemlerde de aileye ait kireç ocağının olduğuyla ilgili bilgilere ulaştık. Oltu'da bulunan kömür ve tuz ocaklarında ise ailelere ait ocaklar bulunmamaktadır.

Ailelere ait olan Oltu Taşı ocaklarında izinsiz yabancı kişilerin ocağa girmeleri yasaktır. İzinsiz olarak çalışma yapmaları da aynı şekilde yasaktır. Ocağın içerisinde aynı aileden olan bireyler çalışabildiği gibi aileden olmayan kişilerin de para karşılığında çalıştırıldıkları bilgisini edindik. Aileye ait madenlerde iş bölümü kişilerin tecrübelerine ve güçlerine göre ayrılmıştır. Deneyimsiz olanlar, yaşlı olanlar ve hasta olan işçiler dışarıda çalışırlar. Ocağın içerisindeki suyu çekerler ve hafriyatı boşaltırlar. Ocağın içerisinde ise deneyimli kişiler çalışır. Alan araştırmasında edindiğimiz bilgilerden hareketle, Oltu Taşı ocaklarında bir hiyerarşi söz konusudur. Oltu Taşı maden ocaklarında çalışan işçiler genellikle erkeklerden oluşur. Kadınların ocaklarda çalıştığıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık.

3.2.1.2 Madenler ve Nasip İnancı

Oltu Taşı ocaklarında çalışan kaynak kişilerin bize aktardıkları en kayda değer ifade, ocakta çalışan işçilerin nasipleri kadar maden çıkaracaklarıdır. Mürsel Çetin'in (K.K.2) bize aktardığı bilgiler şu şekildedir:

“Genelde Oltu Taşı’nda kışın çalışırız. Toprak don olduğu zaman işler başlar. Toprak donduğu için çökme olmuyor. Toprağın izni olur. Toprak suyu emdiği zaman yukardan suyu veriyor içeri çamurlaşıyor ve çalışmıyorsun. Toprak izin ne zaman veriyorsa o zaman çalışırız. Kalbin eğer temiz ise gider nasibini alırsın. Eğer içinde kötülük varsa bir kış boyunca boş gider boş gelersin. Nasibinde varsa Allah sana kavaktan da verir söğüt ağacından da verir ardıç ağacından da verir. İçinde kötülük varsa ya da nasibinde yoksa gözünün önünde de olsa alamazsın. Orada çalışanların kalpleri örtüşüyorsa Allah-u Teâlâ bize verir. Yani mevzu niyetle önemlidir. Bir de güven önemli. Ekibine güveneceksin. Mesela dört kişi çalışıyorsa iki kişi içerdedir, bir kişi toprak çeker ve diğer bir kişi de dışarıda bekler. Oldu ki senin olduğun yer değil de arkadaki on metre kapandı. O tarafı açıp seni kurtaracak adam odur.” (K.K.2)

Toprak, canlı bir varlık gibi düşünülüp karnındaki maden embriyosunu ancak izninin olduğunda işçilere sunmaktadır. İşçinin madene ulaşabilmesi için düşüncelerinin iyi olması gereklidir. Nasibinde eğer maden bulmak varsa toprak onu sana sunacaktır. Toplumun muhafazakâr yapısı maden ocakları içerisine de yansımaktadır. Çıkarılan maden, kişinin nasibi kadardır. Oltu’da maden ocaklarının çoğunda nasip inancı görülmektedir. Can güvenliğinin sağlanması için ocağın içerisinde ekip çalışmasının önemi büyüktür. Ekip arasında herkes iyi niyetli olmalı ve birbirine güvenmelidir. Eğer ekibin içerisindeki birisinin niyeti kötüyse, ocağı içerisinde istenmeyen bir durum meydana gelebilir. Yunus Akbulut’un (K.K.4) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir:

“Bizim burada geçmişte üç kişi madende çalışıyormuş. Bu üç kişi bolca taş çıkartmışlar ve iyide para almışlar. Bunlardan biri böyle dışlıymış yani hırlıymış. Demiş; bizim kardeşimiz boшта işsiz güçsüz onu da getirelim o da çalışsın. Tabi bunun derdi taştan alınan paydan kardeş niyetine daha çok faydalanmaktır. Bunu duyan diğer adam da demiş

madem öyle benim babamda boŖta bende onu getireceğim o da bizimle çalıŖsin. Geriye kalan gariban adam da bu iki arkadaŖına çok ierlemiŖ. O da demiŖ o zaman benim de oğlum gelsin. Diğerleri bunu kabul etmemiŖler ve çok adam oluyoruz böyle olmaz demiŖler. Uyanıklar hem adam getiriyorlar hem de garibanın adam getirmesini istemiyorlar. Bak buralar hisselidir. Sen bir adam getirirsen ortağın da getirebilir. Bu iki uyanığın yaptığı doğru bir Ŗey değil. Neyse bu gariban adam da artık dayanamamıŖ ve ocaktan ıkmıŖ gitmiŖ. Giderken de demiŖ madem öyle hakkımı da istemiyorum. Bu yola ıkmıŖ biraz zaman gemiŖ peŖinden diğer adam ona yetiŖmiŖ. Gariban ne oldu diye sormuŖ. O uyanık olan adam ocak uçtu demiŖ. Tamamen kapanmıŖ, girilmez hâle gelmiŖ ve malzemeler içeride kalmıŖ. Yani anlayacağın; garibanın nasibini kapattıkları için kendi nasipleri de kapanmıŖ. Aza tamah etmedikleri için tamamen kaybetmiŖler.” (K.K.4)

Toplumun genelinde var olan nasip inancıyla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Derlemelerden hareketle, ocak içerisindeki en önemli inanıŖ iyi niyet ve nasibin olmasıdır. Ocak içerisindeki düzenin doğru iŖleyebilmesi için en önemli unsurlar bunlardır. Ocağın içerisinde eğer düzen eksiksiz iŖliyorsa iŖçinin nasibi doğrultusunda maden kendiliğinden ortaya çıkar. Mürsel etin’in (K.K.2) bize aktardığı ifadeler Ŗu Ŗekildedir:

“Ŗimdi adam yaz boyunca kiŖ boyunca gidiyor taŖa. TaŖa her gün gidiyor yine de bir Ŗey getiremiyor. Bahar ayı geldiğinde hanımına diyor ki gel gidelim sen aŖur (yenilebilir bitki) topla bende ocağa gireyim alıŖayım. Zaten Allah bu sene vermedi en azından aŖurumuz olur. Neyse barakada hanımı çay yaparken bu da ıkmıŖ yanında oturuyormuŖ. Tünelden ses gelmiŖ. Böyle pat pat bir Ŗeyler dökülür gibi. Neyse böyle on beŖ yirmi dakika böyle ses geliyor. Ses kesildiğinde içeri lamba tutuyor bakıyor ki maŖallah sanki kuzu yatıyor. Büyük büyük taŖlar bulmuŖ. Yani altı ay boŖ gitmiŖ bir günde dünyanın taŖını almıŖ. Bu adam madeni ŖaŖırmıŖ bir de adamdaki nasibi görüyor musun? Adam yağlının peŖine bile gitmemiŖ.” (K.K.2)

Oltu Taşı, zor şartlar altında çıkarılan bir madendir. Ocağın içerisinde zahmetsiz bir şekilde karşılaşılan maden, gizemliliği ve bereketi içerisinde barındırır. Hikâyelerin içerisinde geçen iyi niyetli olmak ve kişinin nasip inancına sahip olması, ocağın içerisinde oluşturulan düzenin ilk hususlarıdır.

3.2.1.3 Maden Ocaklarında Ekip Çalışması

Her maden havzasında ekip çalışmasının öneminin olduğu gibi Oltu maden havzasında da ekip çalışmasının önemi büyüktür. Ocağın içerisinde işçiler ekip hâlinde çalışmalıdırlar. Kendi başlarına hareket ederlerse ortaya bir kaza çıkabilir. Kaza sonucunda hem kendi canını hem de ekip arkadaşlarının canlarını tehlikeye girer. “Bu işte ekip çalışması çok önemlidir. Adamın arkadaşı o taşa çekiç vurma ocak uçar demiş. Adam dinlememiş ve çekici vurur vurmaz dağ adamın üzerine gelmiş. Orada çalışırken ekip hâlinde çalışacaksın. Her ne olursa olsun bismillah deyip işine başlayacaksın.” (K.K.20) Dini inançlar doğrultusunda Allah’ın adını anıp işe başlamak hayırlı sayılmaktadır. Bunun ihlalinde olumsuz durumların olma ihtimali yüksektir. Allah’ın adını anıp, onun koruyuculuğuna sığınılmaktadır. Dinin gerekleri doğrultusunda yapılan her işte Allah’ı anmak önemlidir. Kireç ocaklarında da bu durum görülmektedir. Abdestli olunmalı, Bismillah deyip işe başlanmalı ve ekibine güvenip kötü düşünce içerisinde olunmamalıdır. Dağ, bunların ihmalini affetmemektedir. Mehmet Yüroz’un (K.K.21) bize aktardığı ifadeler şu şekildedir:

“Ocağı ağzına kadar doldur ve yakarsın. En az bir hafta veya on gün yaktığın ateş yanar. Ateş yanıp çıkacak ki kireç pişsin. Üzerine altı teneke taş atarsın ve altı teneke de kömür atarsın. Ocağın ateşi söndüğünde ızgarayı çekersin ve ocak aşağıya iner. 95 kişiye kadar adam çalışırdı. İçerisi çok derindir. Ekip hâlinde çalışılır. Bir gün içerde kaza da olmuştur. Dağ geldi adamı öldürdü. İki kişi içerde çalışıyormuş. Arkadaşı demiş ki bak taşları çok boşaltma yoksa ocak uçar. Adam bunu dinlememiş kafasının dikine gitmiş ve dağ adamın üzerine gelmiş.” (K.K.21)

Ekip çalışması işçilerin can güvenliği için önem arz eder. Bu nedenle ekip çalışması, maden ocakları içerisinde oluşturulan düzende önemli bir yere sahiptir.

3.2.1.4 İşçilerin Madenlerde İzledikleri İşaretler

Oltu Taşı madeni çıkararak işçinin ocak içerisinde izlemesi gereken hıza yağlı olarak adlandırılır. İşçi bu hızı takip etmelidir. Davut Elibol'un (K.K.5) bize aktardığı ifadelerde bu hususla ilgili bilgiler bulunmaktadır:

“Oltu Taşı toprakta adeta sigara kâğıdının arkasında gibidir. Ama biz genelde yağlı diyoruz belirtisine onu iz süreriz. Bazen gidersen madene kat düşmüş olur sekiz teneke taş toplarsın. Benim başımdan bu geçti. Ocaktan çıkmıştım aradan biraz zaman geçti gittim ki kat düşmüş. Baktım Oltu Taşı kendiliğinden çıkmış.” (K.K.5)

Oltu Taşı işçisi, ocağın içerisinde yağlıyı iz sürerek madene ulaşmayı hedefler. Herhangi bir damara veya madene ulaşamamış olsa bile takip ettiği bu iz madene ulaştıracaktır. Kazmış olduğu yerlerde kat düşmesi sonucu (göçük oluşması) maden ortaya çıkacaktır. Kemal Çakar'ın (K.K.6) bize aktardığı ifadelerde de bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“On yaşımdan beri ben bu işi yapıyorum. Yaklaşık elli sene emek ettim. Taş çıkmazsa boş boş gider gelirsiniz. Ancak bir çıkarsa boş gittiğin günlerin de parasını alırsın. Nasibinde ne varsa o olur. Bizim akraba taş çıkarmaya gitmiş hiçbir şey bulamamış. Bir gün gitmiş bakmış ocakta kat düşmüş. Düşen katla beraber tam altı teneke taş çıkmış.” (K.K.6)

Oltu Taşı'nda çalışan işçiler, madene ulaşamadıkları günde umutsuzluğa kapılmazlar ve iyi niyetlerini devam ettirirler. Madene ulaşamadıkları günler olsa bile madene denk gelecekleri bir günde zararlarını karşılayacaklarını düşünürler. Bu nedenle ocak içerisinde oluşan iyi niyet, nasip inancı ve yağlı izini takip etmek, işçinin ocak içerisinde uymak zorunda olduğu düzeni bildirmektedir.

3.2.1.5 Maden Ocaklarında Alınan Güvenlik Önlemleri

Ocağın içerisinde işçiler için güvenlik önlemleri gereklidir. Madenler, insanların üzerindeki enerjiyi alabilir. İşçilerin üzerindeki enerjiden kaynaklanabilecek problemleri gidermek adına maden ocakları içerisinde bazı uygulamalar gereklidir. İşçinin enerjisi,

maden ocağı içerisinde elektriklenmeye sebebiyet verebilir. Ocağın içerisinde herhangi bir felaket yaşanılmaması için işçiler üzerlerindeki enerjiyi tedbir amaçlı olarak madenler aracılığıyla sağıaltırlar. Fehmi Atuğ'un (K.K.10) bize aktardığı ifadelerde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Biz kömür ocaklarında çalışırken ocakta bakır panolar vardı. Ocağı girerken ve çıkarken biz bu panolara ellerimizi sürerdik. Sürme nedenimiz ise üzerimizdeki enerjiyi alması içindi. Ellerimiz bir yere değerse eğer kıvılcım çıkarıp da ocakta yangın çıkartmasın diye yapardık. Özellikle dinamit ambarlarına girer çıkarken bu uygulamayı yapmamız zorunluydu.” (K.K.10)

İşçinin üzerinden dinamite geçecek olan bir enerji, felakete sebep olabilir. İşçinin maden ocağında yapacağı ilk iş güvenliğin sağlanmasıdır.

3.2.2 Oltu'da Madenlerin Koruyucu Ruhları/İyeleri

Oltu'da bulunan madenlerin koruyucu ruhu, cin olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle başıboş ve تنها madenlerin “sahipli” veya “cinli” olduğuna inanılır. Maden ocağı içerisinde işçilerin uygunsuz davranışları sonucunda belirirler ve işçileri cezalandırırlar. Madenlerin koruyucu ruhlarıyla karşılaşmaları için işçilerin uymak zorunda oldukları kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar temel itibariyle işçilerin ocak içerisinde güvenli olmaları için gereklidirler. Koruyucu ruhla karşılaşmamak için yapılmasalar bile işçilerin ekip bütünlüğü ve can güvenlikleri için önem arz ederler.

Oltu'da yaptığımız alan araştırmasından hareketle; cin insanlara musallat olabilir, onlarla oynayabilir, onları çarpabilir veya korkutup kaçırabilir inanışları mevcuttur. Alan araştırmasında elde ettiğimiz hikâyelerde, ocağın içerisinde cin gören veya cinin oyunlarına maruz kalan işçilerin olduğuyla ilgili anlatılar bulunmaktadır. Koruyucu ruhtan korunmanın en etkili yolu ise dua okumaktır. İşçilerin uymak zorunda oldukları kurallar da bulunmaktadır. İşçiler, iyi niyetli olmalıdırlar ve abdestli gezmelilerdir. Ekibini tehlikeye atacak işlerden kaçınmalıdırlar ve ekibiyle birlikte hareket etmelidirler. Mikail Taşkın'ın (K.K.11) bize aktardığı ifadelerde koruyucu ruhun oyunlarına maruz kalmakla ilgili bilgiler yer alır:

“Şevket kardeşiyle beraber gece vardiyasında çalışıyormuş. Kardeşi madende “Şevket! Şevket!” diye bağıryormuş. Şevket ses vermemiş. Bunlar Şevket’in çalıştığı yere inmişler ve bakmışlar ki Şevket lal olmuş. Neyse bunu almışlar dışarı çıkartmışlar. Şevket bir iki gün sonra kendine gelmiş. Sana ne oldu diye sormuşlar. Şevket demiş; “Ben çalışırken karşıma bir tane beyaz sakallı beyaz elbiseli bir dede geldi. Karşımda mendil alıp sallayarak oynadı. Bende korkudan bir köşeye eğildim. Sonrasını hatırlamıyorum” demiş.” (K.K.11)

Koruyucu ruh, uygulamaların ihlalinde işçileri cezalandırabilir. İşçinin ocak içerisinde ekip bütünlüğünden ayrı olarak hareket emesi sonucunda madenin koruyucu ruhu belirmiştir. Genel olarak maden ocaklarında koruyucu ruhla ilgili inanışlar, düzenin ve güvenliğin sağlanması için ortaya çıkmaktadır. Doğruluk ve tutarlılık payından uzak ifadeler sergileseler bile işçinin ve ekibinin güvenliğinin sağlanması anlamında önem teşkil ederler. Anlatılar, işçinin anlam dünyasındaki korkularını canlı tutarlar ve ocak içerisinde işçinin uyanık olmasını sağlarlar. İhmal sonucunda kazanın ortaya çıkmasını engellerler.

Kömür ocakları etrafında anlatılan doğaüstü olaylarla ilgili anlatılar derledik. Ocağın içerisinde mümkün olmayacak şekilde hayvanların görülmesi, gaipten duyulan sesler ve yerin 100 metre altında beliren ışıklar doğaüstü olaylar olarak tanımlanabilirler. Ocağın koruyucu ruhu, farklı şekillerde işçiye belirebilir. Aldülmecit Özdemir’in (K.K.12) bize aktardığı ifadelerde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“İşten sonra öyle oturur arkadaşla çay içerdik. Baktım böyle bir rengi atmış. Ne olduğunu sordum. Bana dedi ki: “Ben içerde at gördüm”. Dedim herhalde benimle eğleniyor. Tamam, ben de içerde tavşana rastladım ama at olması mümkün değil. Yerin 500 metre aşağısına inmiştik. Yani orada atın olması imkânsız. Bir bacaya birini gönderecek olsam korkuyorlar. Neyse gören arkadaşını kenara çektim. Dedim:“bak millet korkuyor, şakayı bırak.” Büyük yeminler etti. “Ben gördüm” dedi. Şaka yapar gibi hâli yoktu. Ama çalışanlar arasında bu durum sorun oldu. İnsanlar korkmaya başlamıştı. Bence özellikle korkana denk gelir bunlar.

Cin var elbette. Ben Kozlu'da staj gördüm. Zonguldak'ta da bulundum. Ama böylesini hiç duymadım.” (K.K.12)

Cinlerin farklı hayvanların şekline girip girmemesiyle ilgili olarak bir kaynak kişiye danıştık. “Cinler farklı hayvanlar şekline girebilir. Fakat kesin olarak şu ya da bu hayvanın şekline girer demek doğru olmaz.” (K.K.22) Bu bilgilerden hareketle, koruyucu ruh bir hayvanın şekline bürünmüş olabilir. Ayrıca yerin 500 metre altında canlı bir varlığa rastlamak neredeyse mümkün değildir. İşçilerin ocak içerisindeki gazlardan etkilenip hayali ürünler görmeleri de olasılıklar arasında göz ardı edilir bir durum değildir. Ancak anlatılan hikâye, koruyucu ruh başlığında değerlendirmemiz için kaynak niteliğindedir.

Oltu'nun Tuzla Mahallesi'nde bulunan tuz ocaklarında ocağın koruyucu ruhu, cinli veya sahipli ifadeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ocakların kapatılmış durumda olması sebebiyle mahalle sakinleri ocakları sahipli yerler olarak görmektedirler. Akşam vakitlerinde ve karanlıkta bu ocaklara gitmenin doğru olmadığını söylemektedirler. Ayrıca kişilerin yalnız başlarına ocaklarda dolaşmamaları gerektiğini de söylemektedirler. Tahsin Altaş'ın (K.K.14) bize aktardığı ifadelerde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Tuz çıkartmaya giderken millet gündüz vakti gidermiş. Akşam vakti pek kimse gitmezmiş. Akşam vakti gittiklerinde orada çalışamazlarmış. Bir kaç kişi söylüyor. Akşam vakti böyle hava karardığında oradan sesler gelirmiş. Gidip bakan da olmuş. Bir şeyler gören olmuş yani. O yüzden akşam vakti oralar pek tekin değildir. Size de tavsiye etmiyorum. Gelin bakın gezin ama akşam gelmeseniz sizin faydanıza olur.” (K.K.14)

Sahipsiz ve tekin yerlerde insanların başlarına istenmeyecek durumlar gelebilir. Böyle yerler için yaratılan anlatılar, bireylerin yakınları tarafından veya başıboş alanlara yakın yerlerde ikamet eden kişiler tarafından olası problemleri önlemek amacıyla bilinir ve anlatılırlar. Bu bölgelere yaklaşan veya yaklaşmak isteyen kişiler korkarak geri adam atacaktırlar. Söylenilen ifadeler eğer uyulmazsa, ocağın koruyucu ruhunun veya ocağın sahiplisinin insanlara musallat olabileceğine inanılır. Ocakta derlemelerimiz sırasında gerçekten de ocakların pek tekin yerler olmadığına inandık. Ocağın derinliği çok büyüktü. Kirişler ise çatlamış durumdaydı. Ölü hayvan kalıntıları da

bulunmaktaydı. Tuz ocaklarının soğuk yapısı insanın ürpermesine yetecek durumdadır. Burası da oldukça soğuk bir şekildeydi. Köydeki çocukları bu yerlerden korumak için sahipli veya cinli yer diye söylenti çıkarılmış da olabilir.

Ocakların içerisinde gaipten sesler de duyulabilir. Tahsin Altaş'ın (K.K.14) ifadelerinde gaipten seslerin duyulmasıyla ilgili bilgiler yer alır:

“Köyde eskiden millet gidermiş tuz çıkarırmış. Cezayir Dede ve köyden bir kaç kişi daha yine bir gün tuz çıkartmaya gitmişler. Böyle akşam vakitleriymiş. İçerdayken kadın ağlama sesleri duymuşlar. Korkudan tabi kaçmışlar. Sadece Cezayir Dede değil, diğerleri de aynı şeyi söylüyordu. Yine bir gün Cezayir Dede tuz çıkartmaya gitmiş. Bu sefer de oğlak sesi duymuş. Tuzu bıraktığı gibi kaçmış. Daha da girmemiş.” (K.K.14)

Anlatıda kadın ağlama sesleri ve oğlak sesi, ocağın koruyucu ruhunun belirtisi olarak karşımıza çıkar. Madenlerin koruyucu ruhlarıyla ilgili anlatılarda olağanüstülüklerin görüldüğü gibi Oltu'da tuz madeniyle ilgili derlemelerimizde de olağanüstülükler görülmektedir. Ocağın koruyucu ruhu, işçileri farklı şekillerde rahatsız ederek onları uyarmaktadır. Kaynak kişilerden edindiğimiz bilgilere dayanarak, maden ocağının koruyucu ruhundan korunma yolları; dua okumak, abdestli gezmek, ocak içerisinde tedbirsiz hareket etmemek, kötü fikirli olmamak ve ekip çalışmasıyla hareket etmektir.

Oltu Taşı ocaklarının kapatılmış durumda olanları hakkında sahipli veya cinli yer gibi ifadeler de karşımıza çıktı. Derlediğimiz bir hikâyede ocağın koruyucu ruhunun olduğuyla ilgili bilgiler edindik. Anlatıda ocağın içerisinde doğaüstü bir durumun meydana geldiği düşünülmektedir. Hasan Narşap'ın (K.K.7) ifadelerinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Eskiden buralarda Burhan Dede Oltu Taşı çıkarırmış. Bir gün ocaktan çıkmış tarla suvarmaya gitmiş. Tarlada sürekli su kesiliyormuş. Gitmiş bakmış. Böyle saçları uzun kendisi ufak ama aşırı güzel bir kız suyu kesip kaçıyormuş. Neyse bunu yakalamış. Yakalarken de saçının teli çatıya takılmış. Burhan Dede bunu almış. Bundan çocukları da olmuş. Burhan Dede'nin her işi bereketliymiş. Ocakta da iyi çalışır, herkesten de önce tarla işlerini halledermiş. Neyse bir gün bunların çocuğu 6 yaşına gelmiş. Alkız demiş ki çatının orada bir saç teli var onu bana ver ben

yetişemiyorum. Çocuk almış vermiş. Alkız kurtulmuş giderken de Burhan Dede'ye demiş: “doğacak çocukların sakat olsun”. Burhan Dede'nin ondan sonra ocağı, tarlası sofrası hep bereketten uzak olmuş. Doğan çocukları da hep sakat olmuş. Üç çocuğu olmuş, üçü de sakat doğmuş. Alkız tekrar görünmüş kadınlara. Kadınlar ekmek pişirirken çatıdan demiş: “Hamuru sakın tekneye geri atmayın”. Kadınlar gerçekten de tekneye atmamışlar ve öyle ekmek pişirmişler ki çok bereketli olmuş. Daha sonra tabi kadının biri tekneye hamuru atmış. Bereketi de olmamış.” (K.K.7)

Ocağın koruyucu ruhu, bereketin kaynağı olarak görülmüştür. İşlerin herkesten çabuk halledilmesi, evin içerisinde bolluğun olması ve Alkız'ın sahibinin güç sarf etmeden geçimini sağlaması bize koruyucu ruhun bereket kaynağı olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Oltu Taşı madeni ocaklarında genel olarak işçilerin var olduğuna inandığı ocağın koruyucu ruhu yoktur. Anlatıda görüleceği üzere birkaç kişi ocakta koruyucu ruha rastladığını iddia etmektedir. Bu nedenle genelleme yaparak “Oltu Taşı'nın koruyucu ruhu şu şekilde bilinir” demek oldukça güçtür. Derlemelerimizde elde ettiğimiz kaynaklarda sadece kapatılmış ve kuytu yerde olan ocaklar hakkında sahipli yer ifadesi geçmektedir.

3.2.3 Oltu'da Maden Ocakları İçerisinde Uğur ve Uğursuzluk İşaretleri

Oltu'da yaptığımız alan araştırması neticesinde genel açılımlarda bulunacak kadar uğur ve uğursuzluk işaretleriyle ilgili bilgiler tespit edilmedi. Maden ocakları içerisinde işçilerin nasip, kaza ve kader inanışlarına sahip olmaları nedeniyle uğur ve uğursuzluk işaretleri inanışları oluşmamıştır. Ancak Oltu Taşı ocaklarında alan araştırmasında bulunduğumuz sıralarda maden ocağının içerisine de girdik. Ocağın içerisindeki düzeni görmek istedik. Oltu Taşı ocaklarından ayrılıp merkeze indiğimizde işçilerden biri bizi aradı. O sırada derleme yapma ihtimalimiz olmadığı için işçinin anlattıklarını kayıt altına alamadık. Ancak kısaca bahsetmek istiyoruz. İşçi, biz ocaktan ayrıldıktan sonra Oltu Taşı damarına rastladıklarını bildirdi ve “sizin ayağınız uğurlu geldi” şeklinde bir yorum yaptı. Bu ifadeyle çıkarabileceğimiz sonuç; ocağın etrafına gelen yabancı birinin nasibi doğrultusunda madene ulaşıldığının düşünülmesi uğurlu olarak yorumlanmıştır.

3.2.4 Oltu Maden Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar

3.2.4.1 Kömür Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar

Oltu'da yaptığımız alan araştırmamızda elde ettiğimiz verilerde, kömür ocaklarının modern işletme şekline dönüştürülmeleri sonucunda ocak içerisinde oluşturulan adlandırmaların kullanılmadığı bilgisini kaydettik. Oltu'da bulunan Kemerkaya Mahallesi mevkinde açılan kömür madeni, modern bir şekilde yüzeyden kesme işlemiyle çalıştırılmaktadır. Dolayısıyla işçi gücüne duyulan ihtiyaç azalmaktadır. Ancak ocağın kuyu açma şeklinde işletildiği dönemlerde çalışmış olan işçilerle görüşme fırsatımız oldu. Oltu'da emekli olan işçiler, Zonguldak kömür ocaklarında olduğu gibi kılavuzun hizasında çalışıldığıyla ilgili bilgiler verdiler. Maden folkloru başlığı altında kılavuza değindiğimiz için burada tekrar bahsetmiyoruz.

3.2.4.2 Oltu Taşı Ocaklarında Oluşturulan Adlandırmalar

Oltu Taşı ocaklarının içerisinde oluşturulan adlandırmalar, işçilerin usta-çırak ilişkilerini, yörenin kültürel yapısını ve işçilerin anlam dünyalarını yansıtmaktadırlar. Oltu Taşı ocaklarında alan araştırmamız sırasında en çok karşımıza çıkan adlandırma “yağlı” ifadesi olmuştur. Yağlı; Zonguldak'ta kılavuz diye adlandırılan durumla benzerlik göstermektedir. Sözcüğün anlam boyutu düşünüldüğünde şansı ve bereketi içerdiğini düşündürmektedir. Örneğin şanslı birisi için “çok yağlı adam” denilmesi veya kolay ve kazançlı iş için “yağlı iş” ifadelerinin kullanılması, ocağın içerisinde oluşturulan “yağlı” ifadesiyle aynı düşünceleri yansıtmaktadır. Denk gelecek olan taşın bolca olması “yağlı” olacaktır. Ayrıca yağlı dedikleri işarete bakıldığında adlandırmanın gerçeklik payı bulunmaktadır. Toprağın yapısı yağın yapısına benzer bir kıvamdadır. Renk itibariyle sarı ve tonları şeklindedir. İki anlamda da uygunluk görülmektedir. Yağlı, damara giden bir işarettir. Takip edildiğinde taşın bulunması muhtemel olacaktır. Ocağın içerisinde işçiler bu yağlıyı takip ederek çalışırlar. “Oltu Taşı çok sık rastlanan bir şey değildir. Yağlı bulursan alır gidersin. O yağlı, Oltu Taşı'nın göstergesidir. Bakarsın çok taş denk gelir. Bazen de hiç bir şey alamadan dönersin.” (K.K.8) Alan araştırmamız neticesinde edindiğimiz bilgilerde, işçilerin yağlıyı takip ettikleriyle ilgili

ifadeler bulunmaktadır. “Biz genelde yağlı diyoruz belirtisine onu iz süreriz.” (K.K.6) Bu adlandırmaya neredeyse tüm Oltu Taşı ocaklarında rastlanır. “Yani altı ay boş gitmiş bir günde dünyanın taşını almış. Bu adam madeni şaşırmış bir de adamdaki nasibi görüyor musun? Adam yağlının peşine bile gitmemiş” (K.K.2) Yağlı adlandırmasıyla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Ancak alıntılardan da görüleceği üzere tekrara düşmek söz konusu olacaktır. Yağlının peşinden gitmek veya yağlının izini sürmek gibi ifadelere sıklıkla rastlanmaktadır. Yağlıyı takip ederek maden damarına ulaşmak hedeflenir. Oltu Taşı ocağında madenin yoğun olduğu hizaya “damar” denilir. Dağın içerisinde Oltu Taşı’nın damarlar hâlinde yayıldığı düşünülür. İşçiler Oltu Taşı ocağında çalıştıklarında karşılaştıkları damarın hizasında kazı yaparlar. Elde etmek istedikleri madenin ancak bu damarların hizasında olduğunu düşünürler.

Oltu Taşı içerisinde adlandırılan başka bir durum ise göçüktür. Göçük, “kat düşmesi”, “kat inmesi” veya “kat vurması” şeklinde karşımıza çıkar. “Ocağın içerisinde giderken çekiçle tavanı kontrol ederiz. Boş veya düşmesi muhtemel taş, toprak varsa eğer kafamıza düşmesin diye kontrol ede ede gideriz. Baktık o taraf düşüyor onu alıp öyle devam ederiz. Yoksa kafamıza kat düşer.” (K.K.7) Kat, göçüğün Oltu Taşı’nda adlandırılmış hâlidir. Bazen ocak içerisinde kat vurması sonucu yaralanan işçiler de olmuştur. “Benim boynuma kat vurdu. Boynumda platin var. Neredeyse ölüyordum. Allah kurtardı. Aylarca hastanelerde yattım.” (K.K.6) Kat düşmesi sonucunda Oltu Taşı kendiliğinden de ortaya çıkabilir. “Bizim akraba taş çıkarmaya gitmiş hiçbir şey bulamamış. Bir gün gitmiş bakmış ocakta kat düşmüş. Düşen katla beraber tam altı teneke taş çıkmış.” (K.K.6) Kat düşmesi sonucunda hayatını kaybeden ocak işçileri olmuştur. Kattan korunma yolları arasında “kontrol ederek gitmek” önem taşımaktadır. Ayrıca kışın toprağın sert olması, suyun donmuş olması ve ocağın içerisinde yoğunluğun katı olması sebebiyle işçiler kış aylarında çalışmayı tercih etmektedirler. Bu da kat düşmesinden korunmanın bir diğer yoludur.

3.2.5 Oltu Maden Ocaklarında Olağanüstü Olaylar ve Kahramanlaştırmalar

Oltu’da kömür madeni ocaklarında yaptığımız derlemelerde, işçilerin olağanüstü olaylar yaşadıklarıyla ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Ocağın içerisinde görülen hayvanlar,

karanlıkta beliren ışıklar, göçükten kurtuluşlarda yaşanılması zor durumlar ve ocağın içerisinde gaipten duyulan sesler olağanüstü olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ocağın içerisi karanlık bir ortamdır. Karanlığın içerisinde beliren sesler ve işçilerin göçükten kurtulmalarını sağlayan ışıklar olağanüstülükler sergiler. Albülmecit Özdemir'in (K.K.12) bize aktardığı ifadelerde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Ocakta ana yol vardır. Bu ana yoldan da dağılırız. Dağıldığımız yerlerden birinde metan gazını ölçüyordum. Metan gazı hafiftir. Tavana yakın olur. Ölçü aleti ötmeye başladı. Anladım ki burada gaz var. Ayak dediğimiz bir yer vardır. Beni oradan çağırdılar ki gel anormal bir durum var. Gittim, benden ayrı dokuz kişi vardı. Ölçüm hava temizdi. Herhangi bir problem yoktu. Birden ses geldi, ilerimizde göçük meydana geldi. Biz kaldık içerde. Önümüz kapanmıştı. Çıkış şansımız yoktu. Gençler ağlamaya başladılar. Herkes dua okumaya başladı. Ben de korkuyorum tabi ki. Lambalarımızın sekiz saat şarjı gider. Ben de herkesin lambalarını topladım. Kaldığımız yerin aydınlık olmasını sağladım. Kaç gün kalırız belli değil tabi. Yaşar mıyız ölür müyüz Allah bilir. Eğer bizi kurtarmaya birileri gelirse ve uzun sürerse bu durum, en azından ışığımızı kontrol hâlinde kullanalım diye düşündüm. Saate baktım. Sabah olmuş. Orada bir mucize oldu. Göçük altında kalan direk (odun) sanki yer değiştirmiş. İlerisi kapalıydı, bakmıştık. O direğin göçük altında tekrar oynaması bir mucizeydi. Baktık ışık geliyor. Oradakiler: “Çavuşum ışık göründü!” diye sevinmeye başladılar. Birden millet koşmaya başladı. Daha kimseyi durdurabilir miyim? O küçücük delikten kaçmaya çalışıyorlar. Derken birer birer çalışanlar geçtiler. En son benim gibi kilolu olan biri ile kaldık. O delikten sığamıyoruz. O arkadaşı çeke çeke delikten sığdırdılar. Benim boyum kısa bana elleri kavuşmuyor dışarıdakilerin. Öldüm sandım. En sonunda uğraştılar ve beni kurtardılar.” (K.K.12)

Yer altında görülen ışık, kurtuluşun ve yaşamın simgesidir. İşçinin göçük altında göreceği en kısık ışık bile umudunu ateşleyecektir. Maden ocaklarında ışık, madeni aydınlattığı gibi işçinin de yolunu aydınlatmıştır. Ocağın içerisinde ışık kadar önemli

olan bir diğ er unsur sestir. Ses, iş çinin dikkatini toplamasında ve hareketini tayin etmesinde önemlidir. İş ç i, ocağ ın içerisinde duyduğ u sesleri mucizevî veya doğ aüstü olarak yorumlayabilir. Fehmi Atuğ ’un (K.K.10) ifadelerinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Oltu’da sabah vardiyasında çalışıyordum. Saat 5.30-6.00 arasıydı. Süt kans Kömür İş letmesi’nde Esendere dediğ imiz yerdeydim. Yani ocağ a inmiş tim çalışıyordum. Ocağ ın içerisinde epey su vardı. Biz ocakta ilk önce çıkan suyu dış arıya tahliye ederiz. Bende su motoruyla suyu dış arıya tahliye ediyordum. Birden F-16 sesi gibi bir ses duydum. Bir anda ses geldi ve geç ti. Ses bir daha uzaktan geldi ve ş iddetli bir şekilde geç ti. Çok ş aşırdım. Kendimce burada bu sesin iş i ne dedim. O sesi orada duymak imkânsız gibi bir şeydir. Su motorunu da bırakamıyorum suyu bitirmeden dış arı da çıkamazdım. Çünkü su bitti mi motorun fanları yanar. Fanları yansın bende öyle çıkayım diye düş ündüm. Bu arada da o ses aklıma takıldı öylece düş ünüyordum. Neyse 5-10 dakika geç ti. Baktım yukardan ekip arkadaş larım bana lamba sallıyorlar. Ç ıktım ve ne oldu diye sordum. Arkadaş larım telaş lıydı. Bana biraz kızdılar. Dediler yarım saat önce deprem oldu. Bak ş imdi deprem yarım saat önce oluyor ben bu sesi 10 dakika sonra duyuyorum. Ama çok net ben o sesi duydum.” (K.K.10)

Ses, iş çiyi olağ anüstü olarak uyar mış tir. Deprem in sesi anlık geliş ecek bir durumdur. Dakikalar sonra duyulması neredeyse mümkün değ ildir.

Tuzla Mahallesi’nde yaptığımız derlemelerde, ocağ ın içerisinde çalışan iş çilerin kahramanlaşt ırıldıklarıyla ilgili bilgiler kaydettik. Bazı iş çilerin doğ aüstü güç lere sahip olduğ u düş ünülür ve diğ er iş çilerin yapamadığı iş lerin üstesinden gelirler. Hınnar Taş kın’ın (K.K.15) ifadelerinde bu hususla ilgili bilgiler yer alır:

“Benim babamın adı Cezayir’dir. Cezzo diye buralarda bilinir. Babam sırtında 300 kilo tuz çıkart mış tir. Öküz arabaları o tuzu zor götürür. Babam güçlü kuvvetli biriydi. Kaba, iri yarı bir adamdı. Onun 300 kilo tuz taşıdığını buralarda herkes bilir. Ç ıkardığı tuzu, dört adam taşıyamamış tir.” (K.K.15)

İşçilerin dış şekil tasvirleri de olağanüstülükler sergileyebilir. Toplum, iyi çalışan işçilerin güçlü yapılarına hayranlık ve olağanüstülükler katabilirler. Reşit Taşkın'ın (K.K.16) ifadelerinde kahramanlaştırılan kişilere hayranlık duyulmasıyla ilgili bilgiler yer alır:

“Benim hanımın babası muazzam güçlü bir adamdı. Ben onun bir kolu kadar olamam. Ocağın içi rampadır. O adam sırtında 300 kilo tuzu çıkartmış ve getirmiş kantarın üstüne koymuştur. Tuzu götürmek için bir çift öküz getirmişler. Öküzler çekememiş ve çift kırmış. Neyse öküz arabasının sahibi zar zor almış gitmiş. Adamın babası demiş: “Sen bunu nasıl getirdin. Bu nasıl bir tuzdur. Tek parça ve kaya gibi tuz mu olur.” Adam demiş: “Baba vallahi adamın biri çıkartmış bunu ben de şaşırdım.” Cezzo dede çok iri yarı bir adamdı. Ben sana bak ne diyorum elleri söyleydi. Camız gibi bir adamdı. Parmakları kürek sapı gibi kalındı. Boyu çok uzundu. Dalları genişti.” (K.K.16)

Bu kişiler, diğer işçilere örnek teşkil eder. İnsanlar, kendilerinde olmayan özelliklere hayranlık beslerler. Kahramanlaştırılan kişilerin ölümlerinden sonra bile onları unutmayıp yâd ederler.

SONUÇ

Maden folkloru, birey merkezli bir kültürdür. Madeni çıkaran ve işleyen bireydir. Birey, madenleri yeryüzüne çıkaran bir işçi olur ve kendi anlam dünyasına göre maden ocağının içerisinde yeni bir dünya yaratır. Yaratılan dünya geniş kitlelere ulaştığında madenler içerisinde bir kültür oluşur. Maden ocağı işçileri, ocağın içerisinde inanışlar ve uygulamalar oluştururlar. Ocağın içerisinde oluşan inanışlar; işçilerin korkularını, sevinçlerini ve üzüntülerini yansıtırlar. İşçilerin deneyimleri sonucunda ocağın içerisinde bir düzen meydana getirilir. Düzen, işçilerin pratik zekâlarının ve geçmişten edindikleri birikimlerin yansımasıdır. Ocağın içerisinde işçinin korkularının ortaya çıkmaması için, bu düzene uyum sağlamak gereklidir. Maden ocağı işçisinin en büyük korkusu göçük ve ölümdür. İşçinin güvenliğini sağlamak amacıyla aldığı önlemler, ocağın içerisinde oluşan düzenin işaretidir. Ocağın koruyucu ruhuyla ilgili anlatılan hikâyeler de iş güvenliğinin önemini bildirmektedir. Hikâyelerin işçiler arasında anlatılmasıyla korkular canlı tutulur ve dikkatli olunmaya çalışılır. Maden işçilerinin en büyük sevinçleri ise bol kazanç ve kazasız bir şekilde çalışmaktır. Bu doğrultuda ocağın içerisinde oluşturdukları adlandırmalar, yerin kalbinde yatan madene en kısa sürede ulaşmak için tüm işçiler tarafından bilinip uygulanırlar. Ocağın içerisinde hayranlık besledikleri kişileri ise rol model yaparlar. Onlar gibi güçlü olmak ve daha çok maden çıkarmak isterler. Ocağın içerisinde karşılaştıkları olumlu ve olumsuz olayları yorumlayarak uğur/uğursuzluk işaretleri şeklinde genellemeler yaparlar. Maden havzalarının bulunduğu yerlerin kültürlerinden kültürlerine ise çeşitlilikler görülür.

Çalışmamızın birey merkezli olması, toplum içerisinde işçi kesiminden olmayan bireylerin de madenlere yükledikleri inanışları ve uygulamaları derleyip araştırmayı gerekli kılmıştır. Toplumun bireyleri, madenleri gündelik yaşamlarında kullanarak bunlara inanışlar ve uygulamalar beslerler. Kötü ruhların varlığına inanan insanlar, madenler aracılığıyla bu ruhlardan korunmayı umarlar. Toplumun içerisinde aynı şekilde metafizik boyutta olan nazar inancının sağaltılmasında da madenleri kullanan bireyler vardır. Bireylerin madenler aracılığıyla korunma yolları, madenlere yüklenen inanışları göstermektedir. İnsanların maden ürünlerini anlamlandırma süreçleri, olağanüstülükler sergiler. Olağanüstülüklere duydukları hayranlıklar ise madenlere yüklenen inanışların olduğunu göstermektedir. Rahatsızlığı olan insanların madenler

aracılığıyla şifa aramaları, çocuk sahibi olmak amacıyla kullanımları ve hastalıklara yakalanmamak için tedbir alıcı niteliklerdeki kullanımları, madenlerin toplum içerisinde yer edindiği pratik uygulamaları göstermektedir. Madenlerin sanatsal boyutlarda üretimlere konu olması da madenlerin estetik değerlerini bildirmektedir. Bireyler yaptıkları sanatla madenlere besledikleri duyguları geniş kitlelere duyururlar. Sanatsal yaratmaların içerisinde insanların madenden kaynaklanan sevinçleri, üzüntüleri, umutları ve bekleşimleri de vardır.

Türkiye’de maden folklorunun tanımı ve tasnifiyle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durum çalışmamızda madenler ve ürünleriyle ilgili daha geniş bilgilere ulaşmamızı kısıtlamıştır. Maden folklorunun tanımının ve sınıflandırılmasının yapılabilmesi için ihtiyaç duyduğumuz kaynakları Oltu maden havzasında yaptığımız alan araştırması neticesinde kaydettik. Ayrıca maden rezervlerinin yoğun olduğu Zonguldak gibi bölgelerin madenlerle ilgili olan yazılı kaynaklarından da faydalandık. Amacımız karşılaştırmalar yaparak tutarlı sonuçlar üretebilmektir.

Zonguldak yöresinde madenin koruyucu ruhu “ocağın arabı” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Oltu havzasında yaptığımız alan araştırmasında kaydettiğimiz verilerde ise ocağın koruyucu ruhu “cinli” veya “sahipli yer” olarak ifade edilmektedir. Maden ocağı işçilerin oluşturdukları düzen bahsinde ise Zonguldak madene havzasıyla Oltu maden havzası arasında benzerlikler görülmektedir. İşçilerin ocak içerisinde uymak zorunda oldukları kuralları; abdestli olmak, iyi niyetli olmak ve ekip bütünlüğü içerisinde hareket etmektir. Kuralların ihlalinde ise ocağın koruyucu ruhunun işçileri cezalandıracağına inanılır. İşçilerin korkularını ve sevinçlerini barındıran madenlerin koruyucu ruhlarıyla ilgili anlatılar, işçilerin can güvenlikleri için önem teşkil ederler. Kurulan düzene uyulduğu takdirde göçük riski azalır, daha fazla kömür çıkarılabilir ve kaza riski minimum seviyelere kadar düşebilir.

Madenlerin koruyucu ruhlarının ocağın asıl sahibi olarak görülmesinin sonucu olarak, koruyucu ruhla ilgili maden isimleri ve fay isimleri oluşturulmuştur. Bu gibi oluşturulan adlandırmalardan, ocağın içerisinde korunma amacı ve bereket bulma amacının olduğunu düşünmekteyiz.

Zonguldak ve Oltu havzasında ailelere ait maden ocakları da bulunmaktadır. Bu maden ocaklarına yabancı kişilerin girmeleri yasaktır. Ocağın içerisinde oluşturulan çalışma

düzeninde ise hiyerarşi bulunmaktadır. Güç faktörü ve deneyim faktörü, hiyerarşiyi belirler. Ocakta eğer iş gücüne ihtiyaç duyulursa, ücretli olarak işçiler tutulur ve çalışılır.

Maden ocakları içerisinde oluşturulan adlandırmalar bahsinde ise işçilerin pratik zekâlarının, geçmiş deneyimlerinin ve yaşadıkları toplumun kültürel özelliklerinin adlandırmalara yansıdığını gözlemledik. Zonguldak maden havzasıyla ilgili bilgilerin edinilmesinde faydalandığımız yazılı kaynaklarda geçen adlandırmalar; kılavuz, posta, domuz damı, ateşnefes, körnefes, nefeslik ve karaelmas şeklindedir. Nefes ifadesiyle ilgili adlandırmaların çok olması bize ocağın içerisinde dinlenmenin ve güvenli ortamların sağlanmasının yaşamak için nefes almak kadar önemli olduğunu düşündürmektedir. Nefesin yaşamla bağının olması, ocağın içerisinde hayatta kalmakla da ilişkili olarak düşünülmüştür. Yaşanılan felakete de nefes adlandırılmasının verilmesi bize bunları düşündürmektedir. Oltu maden havzasında yaptığımız alan araştırmasında ise kaydettiğimiz adlandırmalar; yağlı, damar, kat düşmesi ve kat vurması şeklindedir. Bu adlandırmalar geçmiş deneyimleri ve pratik zekâları barındırır. Oltu ve Zonguldak havzasında kaydettiğimiz ortak adlandırma ise kılavuz ve karaelmas şeklindedir. Diğer maden ocaklarıyla ilgili ortak adlandırmalar veya farklı adlandırmalar kaydetmedik.

Oltu maden havzasında yaptığımız alan araştırmasında, madenlerin sağlık bulma amacıyla kullanıldığıyla ilgili bilgiler kaydettik. Oltu Taşı'yla ilgili kullanımlar, stresin azaltılması düşüncesiyle kullanımlar ve bebeklerin ağlamalarını dindirmek amacıyla kullanımlar şeklindedir. Oltu'da tuzun kullanımları ise; doğurganlığı artırmak, bronşit ve romatizma gibi hastalıklarının tedavi edilmesi şeklindedir. Ayrıca pudranın olmadığı dönemlerde, bebeklerde tuz kullanılarak pişik olmalarının önlenmeye çalışıldığıyla ilgili bilgiler kaydettik. Oltu'da kirecin veba gibi salgın hastalıkların yayılmasını önlemek ve kümes hayvanlarının bulunduğu yerleri dezenfekte etmek amacıyla kullanıldığıyla ilgili bilgiler kaydettik. Kömürün ise sağlıkla ilgili bir kullanımını kaydetmedik.

Madenlerin kötü ruhlardan korunma amacıyla kullanımları da bulunmaktadır. Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında, Oltu Taşı kullanarak metafizik ötesi varlıklardan korunma düşünüldüğüyle ilgili bilgiler kaydettik. Nazar gibi olgulardan kurtulma amacıyla ise tuzun ateşe atılması şeklinde kullanımları bulunmaktadır.

Maden ocaklarında uğur ve uğursuzluk işaretlerinin olduğuyla ilgili bilgiler kaydettik. Kadının ocakta bulunmasının uğurlu sayılmadığıyla ilgili ifadeler bulunmaktadır. Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında bununla ilgili bir bilgiye rastlamadık. Ayrıca Zonguldak'ta kadın işçilerin ocaklarda çalıştığıyla ilgili bilgiler kaydettik. Zonguldak'ta yapılan çalışmaları incelediğimizde, ocaklarda görülen hayvanların uğurlu ve uğursuz sayılmasıyla ilgili ifadeler de bulunmaktadır. Oltu'da yaptığımız alan araştırmasında bununla ilgili bir bilgi kaydetmedik. Yaptığımız çalışmalarda maden ocaklarının uğurlu ve uğursuzluk işaretleri şeklinde bir ayrımını yapmanın güç olduğunu düşünmekteyiz.

Maden folkloru, modernleşmeyle birlikte azalma eğilimi göstermektedir. Alan araştırması yaptığımız madenlerde, teknolojik gelişmeler açısından geri kalmış maden ocaklarında daha fazla folklor ürünü tespit etmemize rağmen modern şekilde işletilen madenlerde folklor ürünlerinin azlığı dikkatimizi çekmiştir. Modernleşmeyle beraber işçiye ve işçinin oluşturduğu düzene ihtiyaç ortadan kalkmaktadır. İşçinin yerini teknolojik makineler almaktadır. Bu durum maden folklorunun yeni nesil işçilere aktarılmasını engellemektedir. Yaşadığımız çağ, teknoloji çağı olarak adlandırılmaktadır. Maden folklorunu yaşatan kişilerin ve maden ocaklarında yaşanan teknoloji devrimleriyle folklor ürünlerinin daha da azalmasını beklemeden, maden havzalarında maden folkloruyla ilgili çalışmaların olmasını ümit etmekteyiz.

Bu tez çalışmamızda maden folklorunun tanımlanması ve sınıflandırılması yapılmıştır. Tanım ve sınıflandırma aşamasında farklı yörelerin madenlerle ilgili inanışlarından ve uygulamalarından örnekler verilmiştir. Karşılaştırmalar yaparak genel geçer hatlarıyla maden folkloru üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2008). *Azerbaycan masalları -2- üzerine bir araştırma (masalların propp metoduyla incelenmesi)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk üniversitesi, Erzurum
- Birdal, A. (2004). *Kuzey Azerbaycan masalları üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas üniversitesi, Kars
- Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Çıladır, A. N. (1985). *Bir yudum soluk: maden işçilerinin ocak içi yaşantıları*. Hazırlayan: Sina Çıladır. 2. baskı. Zonguldak: Şirin Ereğli Yayınları
- Çıladır, A. N. (2014). *Yeraltında kırk beş sene: bir maden işçisinin anıları 1886-1931*. Hazırlayan: Sina Çıladır. İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Dağaşan, E. (2013). *Oltu ve yöresi folkloru*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk üniversitesi, Erzurum
- Eliade, M. (2003). *Demirciler ve simyacılar*. Çev. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Kalafat, Y. (2000). *Güney Kafkasya sosyal antropoji araştırmaları "Kuzey Azerbaycan-Gürcistan-Nahçıvan gezi notları ve Türk halk inançları"*. Ankara: Asam Yayınları
- Kalyoncu, H. (2005). *Kömürde açan çiçek: Zonguldak yöresinde tarih-toplum-kültür*. Ankara: Pervaz Yayınları
- Kaya, D. (2014). *Türk dünyası ansiklopedik Türk halk edebiyatı kavramları ve terimleri sözlüğü*. 3. baskı. Ankara: Akçağ Yayınları
- Tarsuslu Tabip, O. H. M. (1971). *Bitki maden ve canlı hayvanların özellikleri ve bunlarla yapılan tedavi usulleri*. İstanbul: Bahar Yayınevi (Yaylacık Matbaası)
- Ögel, B. (1988). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Özyalçiner, A. (2008). *Ayak izleri röportaj-öykü*. 2. basım. İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Pirsultanlı, S. P. (2009). *Azerbaycan Türklerinin halk efsaneleri*. Çev. Azad Ağaoğlu. Bakü: Azerneşr
- Terzi, Â. (2017). Kömürün dili madenci anlatıları. *Türk Dili Dergisi*, 782, 76-82

- Tuncer, K. (1998). *Tarihten günümüze Zonguldak'ta işçi sınıfının durumu*. İstanbul: Göçebe Yayınları
- Yavuz, H. (1970). Oltu Taşı ve özellikleri, *Pancar Dergisi*, 219
- Zaman, E. M. (2012). *Zonguldak insan mekan zaman*. Zonguldak: TMMOB Maden Mühendisleri Odası

DİJİTAL KAYNAKLAR

- Oltu Kaymakamlığı. (t.y). Genel bilgiler. Erişim adresi: <http://www.oltu.gov.tr/oltu-tarihi>
- Oltu Kaymakamlığı. (t.y). Genel bilgiler. Erişim adresi: <http://www.oltu.gov.tr/nufus>
- Oltu Kaymakamlığı. (t.y). Genel bilgiler. Erişim adresi: <http://www.oltu.gov.tr/cografya-yapi>
- Oltu Kaymakamlığı. (t.y). Genel bilgiler. Erişim adresi: <http://www.oltu.gov.tr/egitim-ve-ogretim>

KAYNAK KİŞİLER

- K.K.1: Muzaffer Cengiz, Doğum yılı: 1959, Oltu ilçesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu Merkez, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.2: Mürsel Çetin, Doğum yılı: 1969, Oltu/Güzelsu Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 21.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Güzelsu Mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.3: Yusuf Albayrak, Doğum yılı: 1954, Oltu/Dutlu Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Dutlu Mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.4: Yunus Akbulut, Doğum yılı: 1985, Oltu/Dutlu Mahallesi doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Dutlu Mahallesi Oltu Taşı ocağı, Derleyen: Ali Bedir

- K.K.5: Davut Elibol, Doğum yılı: 1956, Oltu/Dutlu Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme Yeri: Oltu/Dutlu Mahallesi Oltu Taşı ocağı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.6: Kemal Çakar, Doğum yılı: 1946, Oltu/Dutlu Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme Yeri: Oltu/Dutlu Mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.7: Hasan Narşap, Doğum yılı: 1988, Oltu/Dutlu Mahallesi doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 22.04.2018, Görüşme yeri: Oltu/Dutlu Mahallesi Oltu Taşı ocağı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.8: Ülkü Karataş, Doğum yılı: 1961, Oltu/Güzelsu Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 22.04.2018, Görüşme yeri: Oltu/Güzelsu Mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.9: Emrah Albayrak, Doğum yılı: 1978, Oltu/Dutlu Mahallesi doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 22.04.2018, Görüşme yeri: Oltu/Dutlu Mahallesi Oltu Taşı ocağı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.10: Fehmi Atuş, Doğum yılı: 1965, Oltu/Merkez doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 21.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Merkez kaynak kişinin iş yeri, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.11: Mikail Taşkın, Doğum yılı: 1965, Oltu/Yolboyu Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Yolboyu Mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.12: Abdülmecit Özdemir, Doğum yılı: 1955, Oltu/Kemerkaya Mahallesi doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 20.03.2018, Görüşme yeri: Oltu/Merkez, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.13: Mustafa Çalışkan, Doğum yılı: 1982, Oltu/Duralar Mahallesi doğumlu, Lise mezunu, Görüşme tarihi: 25.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Duralar Mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.14: Tahsin Altaş, Doğum yılı: 1964, Oltu/Tuzla Mahallesi doğumlu, ilkokul mezunu, Görüşme tarihi: 22.04.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla Mahallesi tuz ocakları, Derleyen: Ali Bedir

- K.K.15: Hınnar Taşkın, Doğum yılı: 1951, Oltu/Tuzla Mahallesi doğumlu, tahsil durumu yok, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla Mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.16: Reşit Taşkın, Doğum yılı: 1951, Oltu/Tuzla Mahallesi doğumlu, tahsil durumu yok, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla Mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.17: İbrahim Hakkı Ekinci, Doğum yılı: 1963, Oltu/Merkez doğumlu, üniversite mezunu, Görüşme tarihi: 21.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Merkez kaynak kişinin muayenehanesi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.18: Kadir Eren Taşkın, Doğum yılı: 1999, Oltu/Merkez doğumlu, lise öğrencisi, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla Mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.19: Mustafa Taşkın, Doğum yılı: 1932, Oltu/Tuzla Mahallesi doğumlu, tahsil durumu yok, Görüşme tarihi: 23.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Tuzla Mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.20: Metin Öztaş, Doğum yılı: 1939, Oltu/Aksu Mahallesi doğumlu, tahsil durumu yok, Görüşme tarihi: 19.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Aksu Mahallesi kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.21: Mehmet Yüroz, Doğum yılı: 1939, Oltu/Aksu Mahallesi doğumlu, tahsil durumu yok, Görüşme tarihi: 19.09.2018, Görüşme yeri: Oltu/Aksu Mahallesi köy meydanı, Derleyen: Ali Bedir
- K.K.22: Veli Bedir, Doğum yılı: 1973, Oltu/Yarbaşı Mahallesi doğumlu, üniversite mezunu, Görüşme tarihi: 25.09.2018, Görüşme yer: Erzurum/Yakutiye kaynak kişinin evi, Derleyen: Ali Bedir

KAYNAK KİŞİLERE SORULAN SORULAR

1. Adınız, soyadınız ve doğum tarihiniz nedir?
2. Maden ocağında ne süredir çalışıyorsunuz?
3. Oltu Taşı'nın oluşumuyla ilgili düşünceleriniz nelerdir?
4. Madenler içerisindeki düzenden bahsedebilir misiniz?
5. Maden ocakları içerisinde işçilerin inanışları var mı?
6. Ocağın içerisinde maden arama izlediğiniz yollar nelerdir?
7. Madenin bulunduğu yerlerin işaretleri var mı?
8. İşaretlerin adları nelerdir?
9. Ocağın içerisinde oluşturduğunuz güvenlik önlemleri var mı?
10. Ocağın içerisinde uymak zorunda olduğunuz kurallar nelerdir?
11. İşçilerin kuralları ihlâl etmeleri sonucunda herhangi bir yaptırıma uğruyorlar mı?
12. Madenlerin koruyucu ruhu var mı?
13. Ocağın içerisinde olağanüstü bir durum yaşadınız mı?
14. Ocağın içerisinde neleri uğurlu neleri uğursuz olarak düşünüyorsunuz?
15. Maden işçileri arasında kahramanlaştırdığınız bir kişi var mı?
16. Madenleri hangi alanlarda kullanıyorsunuz?
17. Madenleri sağlık bulma amacıyla kullandınız mı?
18. Kötü ruhların varlığına inanıyor musunuz? İnanıyorsanız bunlardan korunmak için madenleri kullandınız mı?
19. Nazar ve büyü gibi metafizik ötesi olgulardan korunma amacıyla madenleri kullandınız mı?

TERİMLER

Arap: Kömür ocaklarında var olduğuna inanılan koruyucu ruhun adıdır.

Arıza: Damara ulaşmayı engelleyen kayalara verilen addır.

Ateşnefes: Grizuya verilen addır.

Başyukarı: Ocakta yukarı yönde açılan kuyuya verilen addır.

Boyunduruk: Göçük ihtimalini önlemek amacıyla ocağın içerisinde atılan bağlara verilen addır.

Damar: Madenin bulunduğu yere verilen addır.

Domuzdamı: Ocağın içerisinde güvenli alanın adıdır.

Karaelmas: Kömüre verilen addır.

Kat Düşmesi: Oltu Taşı ocaklarında göçüğe verilen addır.

Kılavuz: Kömür damarının bulunduğu yerdir.

Kör Yol: Ocağın içerisinde karanlık ve çıkmaz yola verilen addır.

Körnefes: Karbon gazına verilen addır.

Nefeslik: Ocağın içerisinde bulunan dinlenme alanının adıdır.

Posta: Tavandan düşen taşlara verilen addır.

Yağlı: Oltu Taşı'nı bulmak için iz olarak belirtilen yumuşak ve sarı bir şekilde olan toprağın adıdır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ali Bedir
Doğum Yeri ve Tarihi	Altındağ, 11.04.1994
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ardahan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Yüksek Lisans Programı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Oltu'da Madenlerle İlgili İnanışlar, Türuk Dergisi, sayı 16, 2019
İletişim	
E-Posta Adresi	bedir250625@gmail.com
Tarih	26.06.2019

Oltu Maden Folkloru

ORIJINALLIK RAPORU

%8

BENZERLIK ENDEKSI

%8

İNTERNET
KAYNAKLARI

%1

YAYINLAR

%3

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

Submitted to Ardahan Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

%3

2

www.halkinsesi.com.tr

İnternet Kaynağı

%1

3

issuu.com

İnternet Kaynağı

%1

4

www.scribd.com

İnternet Kaynağı

%1

5

www.evrensel.net

İnternet Kaynağı

%1

6

oltu.meb.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%1

7

oltu.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%1

8

ÖĞRETEN, Ahmet. "Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Döneminde Madenler ve Madenciler (1865-1908)", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, 2007.

<%1

9	sednik-pasa-pirsultanli.com İnternet Kaynağı	<% 1
10	kasaptarla.com İnternet Kaynağı	<% 1
11	t24.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
12	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
13	www.hbektasveli.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
14	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
15	Submitted to Yeditepe University Öğrenci Ödevi	<% 1
16	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	<% 1

